

NA POMEDZÍ VÝCHODU A ZÁPADU

Vybrané kapitoly z dejín východných
kresťanov na Slovensku

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

Filozofická fakulta

PETER BORZA

NA POMEDZÍ VÝCHODU A ZÁPADU

Vybrané kapitoly z dejín východných
kresťanov na Slovensku

PETER BORZA

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

Filozofická fakulta

Košice 2021

Na pomedzí Východu a Západu

Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku

Vysokoškolská učebnica

Peter Borza

Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Recenzenti:

prof. zw. dr hab. Józef Marecki

Fakulta histórie a kultúrneho dedičstva, Pápežská univerzita Jána Pavla II. v Krakove

doc. PaedDr. ThDr. Šimon Marinčák, PhD.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave

Mgr. Daniel Černý, PhD.

Slovenský historický ústav v Ríme, Bratislava

Jazyková úprava:

PhDr. Adriana Matoláková, PhD.

Fotografia na obálke:

Bazilika Svätého hrobu v Jeruzaleme

Zdroj: archív autora

Tento text je publikovaný pod licenciou CC BY NC SA - CC Attribution - NonCommercial - ShareAlike 4.0 (“Uveďte pôvod - Nepoužívajte komerčne - Zachovajte licenciú”)

Dostupné od: 15.11.2021

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

ISBN 9978-80-574-0028-8 (e-publikácia)

OBSAH

ÚVOD	5
1. KREŠŤANSKÝ VÝCHOD	6
Konštantínopolská tradícia a byzantský obrad	7
2. CYRILO-METODSKÁ MISIA NA VEĽKEJ MORAVE	10
Veľkomoravská cirkev vedená arcibiskupom Metodom.....	11
Dielo cyrilo-metodskej misie po smrti arcibiskupa Metoda.....	12
3. UŽHORODSKÁ ÚNIA	15
Byzantský obrad v Uhorsku.....	15
Cesta k únii v Uhorsku	16
Užhorodská únia.....	17
4. GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV	23
Pôvod názvu Gréckokatolícka cirkev a Užhorod ako sídlo Mukačevskej eparchie	24
Prešovská eparchia	25
5. EMIGRÁCIA GRÉCKOKATOLÍKOV A CIRKEV V USA	28
Pittsburgh – centrum gréckokatolíkov	29
Vzťahy s Mukačevskou a Prešovskou eparchiou	30
6. KOEXISTENCIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ A PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI	33
Pravoslávna cirkev po Užhorodskej únii	33
V Československej republike.....	34
Gréckokatolícka cirkev v novej republike.....	36
7. GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV A SLOVENSKÝ ŠTÁT	42
Rusínska otázka.....	43
Postoj k židovskej otázke	44
Odboj.....	47
8. POD KURATELOU MOCI	51
Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi	51
Legitimita soboru.....	54
Obnova v roku 1968	55

9. KONSOLIDÁCIA PO NOVEMBRI 1989	60
Majetkovo-právne vyrovnanie	61
Finančná podpora a dohody	62
Obnova základných inštitúcií.....	65
Vývoj územno-kánonického usporiadania po roku 1989 a významné udalosti	65
VYBRANÉ PRAMENE	69
ZÁVER	89
SUMMARY	90
POUŽITÉ A ODPORÚČANÉ ZDROJE.....	91

ÚVOD

Východní kresťania sú neodmysliteľnou súčasťou územia dnešného Slovenska od 9. storočia a sú spätí s významnými osobnosťami našich dejín, ako aj počiatkov štátnosti. Na Slovensku ich reprezentujú Gréckokatolícka a Pravoslávna cirkev. Spoločné dejiny aj koexistencia oboch cirkví v jednom geografickom priestore priniesla rôznorodé skúsenosti. Tie si uchovávajú v pamäti a podrobujú výskumu. Práve východné Slovensko je priestorom, kde majú obe komunity najpočetnejšie zastúpenie. Aj to bol jeden z dôvodov pre Katedru histórie Filozofickej fakulty UPJŠ zaviesť do študijných plánov ako jeden z výberových predmetov *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi*. Prirodzene vznikla potreba vyváženého učebného materiálu, pomôcky pri realizácii prednášok a seminárov.

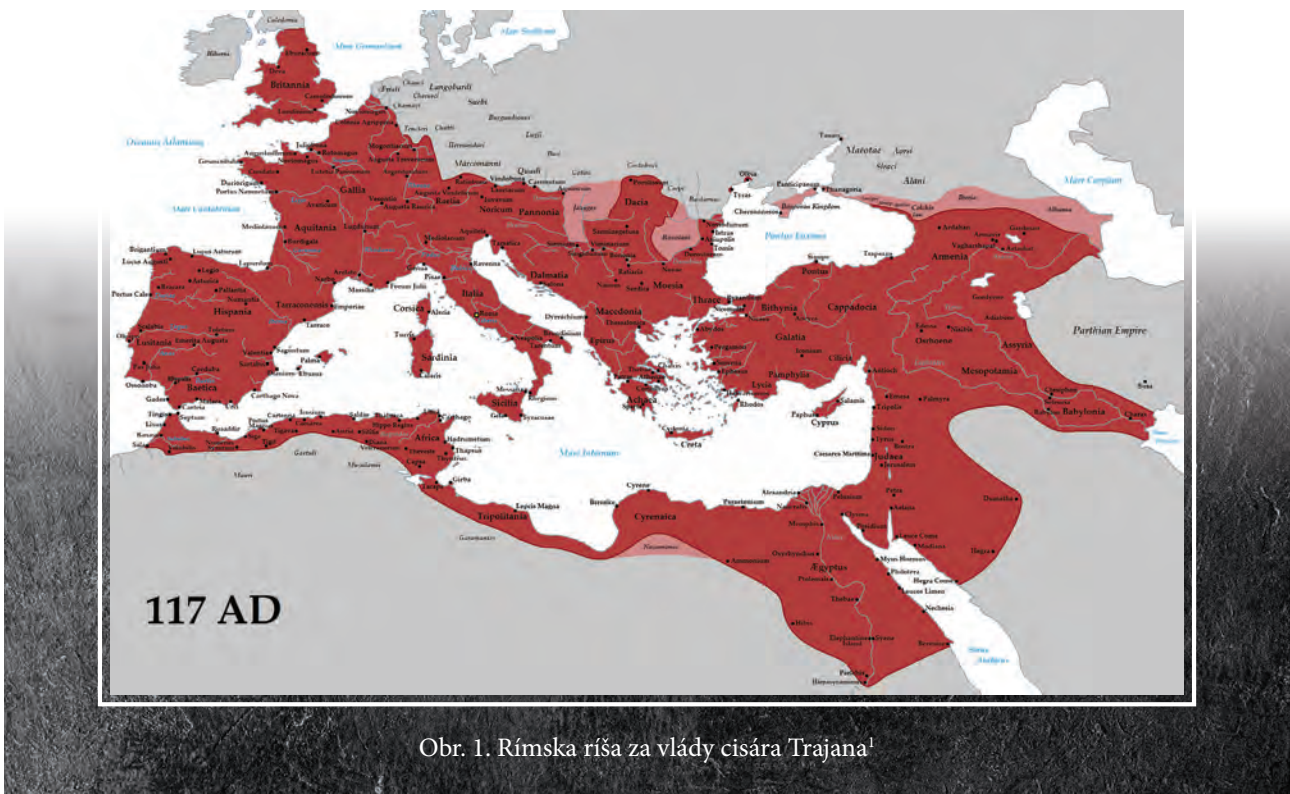
Vysokoškolská učebnica, ktorá sa zaoberá dejinami Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, bola vytvorená s cieľom poskytnúť podstatné informácie o historickom vývoji oboch cirkví na našom území. Zvolený názov a podnázov zdôrazňujú spoločné putovanie dejinami a úlohu medzi východným a západným civilizačným okruhom.

Učebnica obsahuje základné materiály na štúdium a zameriava sa na dôležité historické medzníky v ich dejinách. Obsahuje všeobecné informácie o pôvode východného kresťanstva a v chronologickom poradí prezentuje poznatky o dejinách cirkví, ktoré ho zastupujú na Slovensku od 9. do 21. storočia. Primerané penzum informácií ráta s rozšírením a doplnením v prednáškach. Štruktúra učebnice je prispôbena potrebám vysokoškolských študentov. Je prehľadná a jednotlivé kapitoly okrem predkladanej látky obsahujú zhrnutie, pracovné otázky a odporúčanú literatúru k danej téme s cieľom upevniť nadobudnuté poznatky. Súčasťou je aj príloha vybraných prepisov prameňov a text je doplnený obrazovým materiálom.

Vysokoškolská učebnica vznikla vďaka podpore Katedry histórie FF UPJŠ a kolegov, ktorým úprimne ďakujem. Zvlášť si cením pomoc recenzentov, jazykovej korektorky a mojej rodiny, ktorá mi vytvára zázemie a poskytuje jedinečnú oporu.

1. KREŠŤANSKÝ VÝCHOD

Dejiny kresťanského Východu siahajú k počiatkom kresťanstva, ktoré sa zrodilo v rímskej provincii Judea v 1. storočí n. l. Odtiaľ sa prostredníctvom Ježišových apoštolov rozšírilo do celého impéria. Dôležitými centrami kresťanstva na Východe sa stali Jeruzalem, Antiochia, Alexandria a od 4. storočia aj Konštantínopol, na Západe to bol hlavne Rím. Od rozdelenia Rímskej ríše na dve časti koncom 4. storočia (395 n. l.) sa zvýraznili aj odlišnosti myslenia. Vyvstala rivalita medzi starým Rómom na Západe a novým Rómom – Konštantínopolom na Východe. To sa odrazilo aj v náboženských vzťahoch, kde krízy striedali uvoľnenia a naopak. V konečnom dôsledku to viedlo k odcudzeniu a zhoršeniu vzájomných vzťahov.

Po zániku Západorímskej ríše v roku 476 a nástupe islamu o storočie a pol neskôr sa obidve polovice Cirkvi od seba vzdalovali kultúrne i psychologicky. Príčinou boli odlišné priority vyvolané geopolitickými zmenami. Na Západe sa Cirkev venovala pokresťančeniu a začleňovaniu barbarských kmeňov prenikajúcich na územie bývalej Západorímskej ríše. Východ musel čeliť bezprecedentnému ohrozeniu zo strany islamu, ktorý už ovládol Alexandriu, Antiochiu a Jeruzalem. Postupne došlo ku konceptuálnemu a jazykovému vzdialeniu medzi Východom a Západom. V druhej polovici 8. storočia sa rímsky pápež orientoval na Frankov a korunováciou Karola Veľkého za cisára v roku 800 deklaroval odpúťanie sa od cisára na Východe. V liturgických knihách na Západe sa meno cisára z Konštantínopola nahradilo Karolom Veľkým. Pre Byzantíncov to bol škandál, pretože existoval len jeden cisár, a to v Novom Ríme. Oddeľovaniu prispelo aj jednostranné zavedenie *filioque*² do všeobecného Nicejsko-carhradského vyznania viery na Západe. Tým sa dospelo k elementom politickej a teologickej dvojakosti. Spor medzi konštantínopolským patriarchom Fotiom a pápežom Mikulášom viedol v druhej polovici 9. storočia k schizme a napriek dosiahnutiu riešenia neprestávalo vzájomné obviňovanie jednej či druhej strany z heréz, zachovávanie židovských alebo

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Empire#/media/File:Roman_Empire_Trajan_117AD.png (20.09.2021)

2 Pochádzanie (po grécky *ekporeusis*) Svätého Ducha z Otca doplnené na Západe o „i Syna“ predstavovalo vo východnom chápaní odlišnú realitu. Do Nicejsko-carhradského vyznania viery ho napriek nesúhlasu pápeža zaviedla karolínska vláda.

barbarských zvykov. Napokon sa **rozdelenie kresťanstva na Východ a Západ spája symbolicky s 16. júlom 1054**, keď kardinál Humberto de Silva Candida položil na oltár Hagie Sofie v Konštantínopole **exkomunikačnú bulu a exkomunikoval konštantínopolského patriarchu Michala I. Kerularia a jeho prívržencov**. Nasledovalo **recipročné opatrenie zo strany patriarchu a celá udalosť sa zapísala do dejín ako východná schizma**. Napriek symbolickosti dátumu rozdelenia kresťanstva je faktom, že odvtedy sa rímski pápeži neuvádzali v niektorých diptychonocho³ liturgie Konštantínopolskej cirkvi a od roku 1261 sa prestali uvádzať vo všetkých. Obnoveniu vzájomných vzťahov zabránilo zlyhanie štvrtej križiackej výpravy, ktorá v roku 1204 vyplienila Konštantínopol a zriadila latinský patriarchát. Pre východných kresťanov to bol dôkaz barbarkosti kresťanov Západu a na dlhé obdobie znemožnil pokusy o dosiahnutie jednoty. Dve únie z Lyonu v roku 1247 a Florencie-Ferrari v rokoch 1438 – 1439 skončili na papieri a v praxi sa neuskutočnili. Stali sa však podkladom k realizácii únie východných kresťanov v slovanskom svete najprv v roku 1596 pre Brest-litovskú úniu v Poľsku a v roku 1646 Užhorodskú úniu v Uhorsku, ktorá zmenila postavenie východných kresťanov aj na území dnešného Slovenska.

Obr. 2. Východorímska (neskôr Byzantská) ríša⁴

KONŠTANTÍNOPOLSKÁ TRADÍCIA A BYZANTSKÝ OBRAD

Východných kresťanov na Slovensku reprezentujú Gréckokatolícka a Pravoslávna cirkev, ktoré patria do okruhu konštantínopolskej tradície s byzantským obradom. Genéza vzniku jednotlivých tradícií a obradov v Cirkvi má svoju postupnosť a odráža rozmanitosť kresťanských spoločenstiev schopných do svojich náboženských textov a obradov implementovať kultúrne osobitosti národov.

V rozsiahlom geografickom priestore Východu sa v miestnych cirkvách prejavila pestrosť jednotlivých kultúrnych centier. V prvom storočí pochádzala prevažná väčšina kresťanov zo židovstva, čo znamenalo aj výrazný vplyv synagogálnej bohoslužby. Rozdiely boli aj vo vnímaní kresťanstva medzi strohými a pragmatickými Rimanmi na jednej strane a Grékmi známymi svojím zmyslom pre pompéznosť a teatrálnosť. Odlišná situácia bola aj v Sýrii s kresťanským centrom v Antiochii a Egypte s centrom kresťanskej vzdelanosti v Alexandrii. Rozdiely v kultúre, mentalite a intelektuálnej vyspelosti sa prirodzene prejavili aj v duchovnosti a forme slávenia bohoslužieb. Jednota Cirkvi bola medzi kresťanmi na Východe prezentovaná predovšetkým v dogmatickej a morálnej rovine, čo kolidovalo s praxou Západu – Ríma, ktorý od pokrstených vyžadoval jednotný vonkajší prejav viery. Východ však zdôrazňoval predovšetkým vernosť nasledovaniu Ježiša Krista. Podľa cirkevného

³ Zoznam mien významných osôb zmieňovaných v liturgii.

⁴ https://sk.wikipedia.org/wiki/Byzantsk%C3%A1_r%C3%AD%C5%A1a#/media/S%C3%BAbor:Byzantine_Empire_animated.gif (20.09.2021)

právnik Miloša Szaboa sa na Východe po roku 313 vykryštalizovalo päť tradícií s obradmi. Tri vznikli na území Rímskej ríše: antiochijská v Antiochii, alexandrijská v Alexandrii a konštantínopolská (byzantská) v Konštantínopole. Dve sa vyvinuli na jej okraji: chaldejská v Mezopotámii a Perzii, arménska na území obývanom Arménmi. Každá z týchto tradícií je dodnes prítomná nielen v liturgických obradoch, ale predovšetkým vo východných cirkvách, ktoré sú zjednotené alebo nezjednotené v Katolíckej cirkvi. Na Západe sa vyvinula jedna západná tradícia v Ríme s piatimi obradmi. Dominantným sa stal rímsky obrad a ďalšie: ambroziánsky, keltský, galský a hispánsky (alebo mozarabský) sa ocitli v menšinovej pozícii.

Na Slovensku sú prítomné dve tradície: západná s rímskym obradom a konštantínopolská s byzantským obradom, ktorý na naše územie priniesla cyrilo-metodská misia. V priebehu 9. až 11. storočia bol adaptovaný slovanskými národmi, ktoré ho ovplyvnili. Preto hovoríme o byzantsko-slovan-skom obrade, ktorý sa líši od byzantsko-gréckeho či byzantsko-melchitského obradu a spirituality. **Obsah pojmu obrad definuje Kódex kánonov východných cirkví v kánone 28 § 1 CCEO: „Obrad je liturgické, teologické, duchovné a disciplinárne dedičstvo, odlišené kultúrou a historickými okolnosťami národov, ktoré sa vyjadruje spôsobom prežívania viery vlastným každej cirkvi *sui iuris*.“** Termín *cirkev sui iuris*, používaný pre východné katolícké cirkvi je ekvivalentom termínu autokefálna Cirkev, používaným v Pravoslávnej cirkvi.

Pojem *cirkev sui iuris* si zaslúži bližšie vysvetlenie. Kódex kánonov východných cirkví v kánone 27 CCEO uvádza: „*Cirkev sui iuris* sa v tomto kódexe nazýva skupina veriacich v Krista, spojená hierarchiou podľa normy práva, ktorú ako *sui iuris* výslovne alebo mlčky uznala najvyššia autorita Cirkvi.“ Ide teda o skupinu veriacich, spravidla spoločenstvo eparchiálnych cirkví, ktoré majú spoločné liturgické, teologické, duchovné a disciplinárne dedičstvo vyjadrené v spoločnom obrade. Sú spojené vlastnou hierarchiou a výslovne alebo mlčky uznaní najvyššou autoritou Cirkvi. Uznanie rímskym pápežom je konštitutívnym prvkom pre status cirkvi *sui iuris*.

Termín *cirkev sui iuris* zároveň odzrkadľuje trojstupňový model riadenia vo východných katolíckych cirkvách:

1. najvyššia jurisdikčná úroveň patrí Katolíckej cirkvi na čele s pápežom;
2. stredná úroveň patrí cirkvi *sui iuris* – patriarchát s patriarchom, vyššie arcibiskupstvo s vyšším arcibiskupom, metropolia s metropolitom alebo exarchom; *cirkev sui iuris* je zvyčajne tvorená viacerými eparchiami alebo exarchátmi; niekde sa môžeme stretnúť aj s označením diecézy podobne, ako to používa Rímskokatolícka cirkev;
3. tretím jurisdikčným stupňom je riadenie eparchie na čele s eparchom alebo exarchátu s exarchom, teda biskupom na čele eparchie alebo exarchátu.

Celá Katolícka cirkev je tvorená 23 cirkvami *sui iuris*, z ktorých dvadsaťdva je východných a jedna západná. Z tohto počtu až štrnásť cirkví *sui iuris* náleží ku konštantínopolskej tradícii. Jednou z nich je aj Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, zriedkavo s oficiálnym názvom Slovenská katolícka cirkev *sui iuris*.

Podľa Szaboa **nezjednotené východné cirkvi** patria do niektorej z piatich starobylých tradícií a tvoria početný zoznam kresťanských spoločenstiev, ktoré medzi sebou viac či menej komunikujú. Práve náboženská tolerancia a vzájomné uznávanie sviatostnej a bohoslužobnej praxe medzi nimi navzájom sú dôležitým indikátorom, podľa ktorého ich **môžeme rozdeliť do troch skupín. Prvú tvoria východné sýrske cirkvi, druhú predchalcedónske cirkvi a poslednú pravoslávne cirkvi, kam patrí aj Pravoslávna cirkev v Čechách a na Slovensku.**

ZHRNUTIE

Východní kresťania sú na Slovensku zastúpení Gréckokatolíckou a Pravoslávnou cirkvou. Obe komunity svoje dejiny odvíjajú od cyrilo-metodskej misie, čím sa hlásia k obdobiu jednoty kresťanského Západu a Východu. Všeobecne sa považuje kresťanstvo za jednotné v prvom tisícročí po narodení Ježiša Krista. Skutočnosť bola oveľa zložitejšia a jednota bola často narušovaná. Od rozdelenia Rímskej ríše na dve časti koncom 4. storočia (395 n. l.) došlo aj k rozdeleniu myslenia. Vystala rivalita medzi starým Rímom na Západe a novým Rímom – Konštantínopolom na Východe. V konečnom dôsledku to viedlo k odcudzeniu a zhoršeniu vzájomných vzťahov až k rozdeleniu – schizme v roku 1054, ktorá symbolicky rozdelila Cirkev na východnú a západnú. Pred tým sa na Východe postupne vykryštalizovalo päť tradícií s obradmi. Tri vznikli na území Rímskej ríše: antiochijská v Antiochii, alexandrijská v Alexandrii a konštantínopolská (byzantská) v Konštantínopole. Dve sa vyvinuli na jej okraji: chaldejská v Mezopotámii a Perzii, arménska na území obývanom Arménmi. Každá z týchto tradícií je dodnes prítomná nielen v liturgických obradoch, ale predovšetkým vo východných cirkvách, ktoré sú zjednotené alebo nezjednotené v Katolíckej cirkvi. Na Západe sa vyvinula len jedna západná tradícia v Ríme s piatimi obradmi. Dominantným sa stal rímsky obrad a ďalšie ako ambroziánsky, keltský, galský a hispánsky (alebo mozarabský) sa ocitli v menšinovej pozícii.

Jednou z dvadsiatich dvoch katolíckych východných cirkví je aj Gréckokatolícka cirkev na Slovensku. Pravoslávna cirkev v Čechách a na Slovensku patrí medzi nezjednotenými cirkvami k skupine pravoslávnych cirkví. Obe východné cirkvi na území Slovenska patria do konštantínopolskej tradície s byzantským obradom.

OTÁZKY

1. Charakterizujte vzťahy medzi kresťanským Východom a Západom v 1. tisícročí n. l.
2. Vysvetlite termín cirkiev *sui iuris* a jeho význam pre katolícke východné cirkvi.
3. Pomenujte jednotlivé tradície v Cirkvi a priradte k nim cirkvi na Slovensku.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BEUDOUELLE, Guy. *História Cirkvi. AMATECA Učebnica katolíckej teológie. Diel XI V.* Prešov 2005, s. 192 – 218.

MOJZEŠ, Marcel. *Spiritualita kresťanského východu. Vybrané kapitoly. Druhé, doplnené vydanie.* Záborské 2018.

SZABO, Miloš. *Východní křesťanské církve. Stručný přehled sjednocených i nesjednocených církví křesťanského východu.* Praha 2016.

ŠKOVIERA, Andrej. K problematike identity východných katolíckych cirkví. In Miloš Lichner, MARINČÁK, Šimon, ŽEŇUCH Peter (zost.). *Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva I I. Súbor štúdií.* Bratislava 2013.

2. CYRILLO-METODSKÁ MISIA NA VEĽKEJ MORAVE

Pôvod východného kresťanstva na našom území sa spája s činnosťou Konštantína-Cyrila a Metoda. V roku 863 prišli obaja bratia na Veľkú Moravu v jednej z posledných etáp kristianizácie európskeho kontinentu a zohrali významnú úlohu pri formovaní kultúr slovanských národov, ako aj celkovej kultúry Slovanov. Využili prístup známy na kresťanskom Východe a usilovali sa byť vo všetkom podobní tým, ktorým odovzdávali kresťanskú náuku; patriť k nim a zdieľať s nimi ich osud. **Cyrilo-metodská misia svedčí o pozornosti venovanej jednotlivým národom, čo bola nová misijná perspektíva predsaďovaná patriarchom Fotiom v Konštantínopole. Opustil dovtedajšiu prax byzantskej kultúrnej nadradenosti, ktorá spájala kristianizáciu s helenizáciou obyvateľstva a poskytol priestor inkulturácie kresťanstva v priestore jednotlivých národov. Byzantská hierarchia podľa tohto nového modelu poskytovala christianizovanému národu maximálnu autonómnosť a zasahovala až po ustanovení miestnej cirkvi, keď svätila biskupov alebo upresňovala jurisdikciu. Konštantín nový prístup využil v argumentácii za používanie jazyka ľudu v liturgii.**

Konštantín s týmto cieľom vytvoril písmo hlaholiku a pripravil preklad evanjeliára, ktorý sa podľa byzantského obradu začína Evanjeliom podľa Jána, ku ktorému pripojil prvý básnický literárny útvar v slovanskom jazyku – *Proglas*. Po príchode na Veľkú Moravu pokračoval spolu s bratom v preklade cirkevného poriadku (utiereň⁵, hodinky⁶, večiereň⁷, povečerie⁸ a svätá liturgia⁹) podľa praxe v Konštantínopole a zákonníka – *Zakon sudnyj ľudem*¹⁰. Zároveň vzdelávali učeníkov, ktorých im zveril knieža Rastislav. Učilište vedené Konštantínom sa stalo prvou školou na Veľkej Morave a v krátkom čase pripravilo vybraných mužov na kňazské povolanie. Teológ a historik Juraj Gradoš to charakterizoval slovami: „Zjednocovacím jazykom bola reč ľudu, písmom hlaholika a podľa spomínaných bohoslužobných textov cirkevnou praxou grécka prax.“

Z tohto hľadiska sa úloha solúnskych bratov úspešne završila v úmysle vysvätiť svojich učeníkov za kňazov, a tým položiť základy cirkvi na Veľkej Morave. Vzhľadom na poverenie od cisára Michala III. bola misia v tomto bode úspešná. Situácia sa zmenila po politických zmenách v Konštantínopole v roku 867 a rozhodnutí bratov obrátiť sa na pápeža v Ríme. **Dôsledkom nových okolností bola koezistencia dvoch obradov – rímskeho a byzantského v slovanskom jazyku v priestore Veľkej Moravy.** Striedanie cirkevných jurisdikcií svedčí o misijnej situácii na hraniciach viacerých „svetov“, kde sa tvorila nová politická, mocenská a kultúrna entita. **Misijné poverenie z Konštantínopola vystriedalo poverenie z Ríma.** Po schválení bohoslužobných kníh v staroslovienskom jazyku pápežom Hadriánom II. v roku 869 zveril cirkev na Veľkej Morave novému moravsko-panónskemu arcibiskupovi, pápežskému legátovi Metodovi. Brat Konštantín v Ríme vstúpil do kláštora a prijal mníšske meno Cyril. Krátko na to v roku 869 zomrel a pápež Hadrián II. nechal jeho telo uložiť v Bazilike sv. Klementa v Ríme na znak úcty, ale aj z vďačnosti za relikvie sv. Klimenta, ktoré spolu s bratom priniesli.

5 Oficiálna ranná modlitba cirkvi byzantského obradu, ktorá je súčasťou denného okruhu bohoslužieb (časoslova); najvýraznejšími súčasťami utierne sú šestšzalmie, čítanie kaftisem (žalmov), kánon, stichiry a malé alebo veľké slávoslovie; na sviatočnej a nedeľnej utieri sa číta aj evanjelium.

6 Oficiálna večerná modlitba cirkvi byzantského obradu, ktorá je súčasťou denného okruhu bohoslužieb (časoslova); najvýraznejšími súčasťami utierne sú žalmy, stichiry, ekténie (prosby), hymny a čítanie kaftisem (žalmov); v liturgickom chápaní sa ňou začína deň a správne by sa mala začínať pri západe slnka.

7 Oficiálne modlitby cirkvi byzantského obradu, ktoré sa modlia okolo šiestej, deviatej, dvanástej a tretej hodiny v priebehu dňa.

8 Oficiálna modlitba cirkvi byzantského obradu, ktorá nasleduje po večierni.

9 Základný liturgický obrad, ktorý je centrom kresťanského kultu. Titul božská liturgia je v mnohých východných tradíciách zamieňaný inými pojmami, ako sú obeta, žertva, posvätenie, tajomstvá, eucharistia, lámanie chleba a iné.

10 Je to starosloviensky občiansky a trestný zákonník v 32 článkoch.

Obr. 3. Sv. Cyril a Metod prinášajú ostatky sv. Klimenta do Ríma¹¹

VELKOMORAVSKÁ CIRKEV VEDENÁ ARCIBISKUPOM METODOM

Metodovým vymenovaním za pápežského legáta a arcibiskupa sa začala nová etapa života veľkomoravskej cirkvi. Rok 870 sa niesol v znamení vojny a zrad. Knieža Rastislav bol zradený synovcom Svätoplukom a vydaný do rúk Frankov, ktorí ho oslepili a uväznili. Jeho miesto zaujal Svätopluk. Smutné udalosti zavŕšilo zajatie arcibiskupa Metoda, ktorý sa vrátil z Ríma. Pre Frankov to znamenalo stratu ich vplyvu na území Veľkej Moravy a franská hierarchia na to reagovala obranným spisom *De conversione Bagoariorum et Carantanorum* adresovaným pápežovi do Ríma, v ktorom protestovali proti ustanoveniu Metoda za nezávislého arcibiskupa, ako aj proti používaniu slovanskej reči v bohoslužbe. Ba zmocnili sa aj samotného Metoda a podrobili ho ponižujúcemu súdu a väzneniu.

Súd sa odohral buďto ešte na Morave, alebo počas zhromaždenia biskupov a panovníka Ludovíta Nemca v Rezne (dnešnom Regensburgu). Na súde sa zúčastnil aj Svätopluk, ktorý bol postupom Frankov voči Metodovi sám pohnutý a aspoň slovne sa ho zastal. O obvinení a priebehu súdu sa podrobne dozvedáme z Metodovho životopisu, ako aj z listov pápeža Jána VIII., ktorý žiadal jeho prepustenie z väzenia.

Pápežovi sa napokon v roku 873 podarilo dosiahnuť jeho prepustenie prostredníctvom osobitného legáta Pavla, biskupa z Ankony. Metod strávil čas v zajatí od leta 870 do mája 873. Miestom väzenia alebo núteného pobytu bol pravdepodobne kláštor v Ellwangene, v Baden-Württembergu. Na Veľkú Moravu ho osobne priviedol legát Pavol a jej obyvatelia ho prijali s neskrývanou radosťou. Veľkomoravská cirkev vedená arcibiskupom Metodom mala vo svojej dobe misijný charakter. Nebola zameraná len na misiu dovnútra krajiny, ktorá bola veľmi potrebná na prehĺbenie a upevnenie náboženského života, ale zameriavala sa aj na Slovanov žijúcich v bezprostrednej blízkosti Veľkej Moravy, prípadne na územiach nedávno pripojených kniežatom Svätoplukom.

Misijný charakter Veľkomoravskej cirkvi v tlačili Konštantín a Metod. Arcibiskup sa napriek neustálemu napätiu a ťažkostiam spôsobovaným Svätoplukom a nitrianskym biskupom Vichingom zameriaval na prehĺbenie duchovného života medzi veriacimi. Dokončil preklad Svätého písma okrem knihy Makabejcov

¹¹ https://sk.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:San_clemente_fresco.jpg (20.09.2021)

a preložil aj knihy otcov – homílie, čiže kázne a vysvetľovanie Svätého písma nachádzajúce sa v spisoch cirkevných otcov staroveku. Preložené texty sa používali medzi Slovanmi v celom známom svete.

K úspechom Veľkomoravskej cirkvi patrí christianizácia Vislanov (územie Poľska) a Čechov. V súvislosti s Vislanmi Metod pokrstil ich knieža, o čom sa dozvedáme z diela *Život Metoda*, ktoré zaznamenáva odkaz Metoda pre kruté knieža Vislanov: *Dobre ti bude, synu, dať sa pokrstiť, z vlastnej vôle vo svojej zemi, než by ťa zajatého pokrstili nútene v cudzej krajine; a spomenieš si na mňa*. To sa i stalo. Záujem prejavil aj o české knieža Bořivoja, ktorého Svätopluk ponížil na slávnostnej hostine posadiac ho na zem so slovami, že sa nepatrí, aby pohanský človek jedol s ctiteľmi Krista pri jednom stole. Metod však české knieža povzbudil k prijatiu krstu tak, že sa dal spolu s tridsaťčlennou družinou pokrstiť, pričom do svojho kniežatstva pozval aj veľkomoravských kňazov a postaral sa o krst českého ľudu, ako aj svojej manželky Ludmily. K udeleniu krstu došlo pravdepodobne medzi rokmi 874 až 878, keď ešte medzi Svätoplukom a Bořivojom panovali pomerne dobré vzťahy. Čechy sa neskôr stali jedným z útočísk pre vyhnaných Metodových žiakov a slovanská bohoslužba sa na ich území udržala oveľa dlhšie ako na Morave a Slovensku.

DIELO CYRILLO-METODSKEJ MISIE PO SMRTI ARCIBISKUPA METODA

Metodova smrť viac ako iné udalosti predstavuje osobnosť, ktorá vtlačila charakteristické rysy Veľkomoravskej cirkvi. Pred tým, ešte na Kvetnú nedeľu roku 885, slávil spolu poslednú svätú liturgiu a o tri dni, 6. apríla 885, zomrel obkolesený učeníkmi v náruči Gorazda, ktorého odporučil za svojho nástupcu. Smútočné obrady viedol Gorazd po latinsky, grécky a starosloviensky za účasti veľkého zástupu ľudí všetkých stavov z Veľkej Moravy a susedných krajín. Pochovaný bol vo svojom katedrálnom chráme, ktorý s istotou nedokážeme lokalizovať.

Rozhodnutie odporúčať Gorazda za svojho nástupcu vychádzalo z vynikajúceho poznania svojich najbližších učeníkov. Metod prejavil obdivuhodnú rozvážnosť, keď za svojho nástupcu označil domáceho človeka, muža vzdelaného, ktorý bol zbehlý v latinskej kultúre a okrem svojej materinskej reči a latinčiny ovládal i ďalšie jazyky. Dôležitý bol aj jeho veľmožský pôvod, ktorý mu zaručoval popredné miesto vo veľkomoravskej spoločnosti.

Po svojom učiteľovi prevzal vedenie arcibiskupstva a učilišťa, ale jeho pôsobenie bolo ohraničené nepravnosťou nitrianskeho biskupa Vichinga, ktorý intrigujúc v Ríme i u Svätopluka (871 – 894) dosiahol v roku 886 zákaz staroslovienskej liturgie a ponížujúce vyhnanie Metodových učeníkov z veľkomoravskej oblasti. Väčšina bola nútená opustiť našu krajinu, ale predpokladá sa, že časť žiakov solúnskych bratov zostala na Veľkej Morave. Títo sa za vlády Mojmíra II. (894 – 906?) podľa všetkého podieľali (po roku 898) na obnove Moravskej arcidiecézy. Svedčí o tom sťažnosť Bavorského episkopátu z roku 900 adresovaná pápežovi Jánovi IX. (898 – 900), že zriadil na Veľkej Morave arcibiskupstvo bez súhlasu pasovského biskupa, ktorý si na toto územie robil nárok. Sťažnosť prezrádza, že pápež vyslal na Veľkú Moravu svojich legátov – arcibiskupa Jána a biskupov Benedikta a Daniela. Tí vysvätili jedného arcibiskupa a troch biskupov pre veľkomoravskú cirkevnú provinciu.

Gorazdov osud zostáva zahalený rúskom tajomstva. V historiografii sa stretávame s viacerými hypotetickými konštrukciami záveru jeho života. Píše sa o mučeníckej smrti alebo uväznení do roku 893, keď Viching definitívne opustil Nitru, alebo že ako domáci veľmož sa utiahol do ústrania a svojho úradu sa opäť ujal po obnovení veľkomoravskej cirkevnej provincie ako arcibiskup vysvätený pápežskými legátmi. Početných zástancov má aj hypotéza o jeho účinkovaní v južnom Poľsku – Visliansku (Krakove), kam sa uchýlil buď už v roku 886, alebo po páde Veľkej Moravy. Podľa iných sa zdržiaval v Česku, kde pôsobil jeho príbuzný, kňaz Kaich, alebo ako miesto jeho účinkovania vidia v Chorvátsku, či Bulharsku. Napokon pravoslávni cirkevní historici sa držia mienky, že Gorazd odišiel na Balkán, kde sú údaje v Albánsku (Berate) zachované stopy po jeho pôsobení, hoci *Život Klimenta* a iné historické pramene o tom mlčia. Podobná nejednotnosť panuje pri stanovení roku jeho smrti. Gorazd údajne zomrel v roku 890, resp. okolo roku 896, alebo až okolo roku 920, ale ani tieto údaje nemajú oporu v dobových prameňoch.

Osudom cyrilo-metodských učeníkov po vyhnaní z Veľkej Moravy v roku 886 mal byť údel vyhnan-cov a otroctvo. Časť učeníkov bola predaná do otroctva, iným sa podarilo skryť alebo utiecť a niektorí spolu s učiteľmi Klimentom, Angelárom a Naumom boli Frankami odvedení k Dunaju a vyhnaní za hranice Veľkej Moravy. Vyhnanie sa paradoxne spája s najväčším misijným úspechom Veľkomorav-skej cirkvi. Učeníci smerovali na juh, na územie dnešného Bulharska, Macedónska, ale aj Albánska a Chorvátska. Niektorí naďalej pôsobili v Čechách a Poľsku. Na miestach, kde sa usadili, zakladali učilišťa podľa vzoru z Veľkej Moravy. Žiaci Konštantína a Metoda tak vytvorili viacero diel v staroslo-vienčine, čím prispeli k rozkvetu slovanského písomníctva a kultúry. Jeden z nich, Kliment, založil pri Ochridskom jazere školu, v ktorej vyučil tritisícpäťsto žiakov.

Pomerne veľa učeníkov sa ocitlo v Chorvátsku a Čechách. V Chorvátsku bola zvlášť priaznivá situá-cia, keďže sa slovanská bohoslužba prostredníctvom bohoslužobných kníh a učeníkov udomácnila už počas Metodovho života. V Čechách podobne ako v Chorvátsku už pôsobili azda aj po boku samot-ného Metoda. Získali si výnimočné postavenie do takej miery, že Ludmila viedla svojho vnuka – české knieža Václava k štúdiu slovanských cirkevných kníh. Z českého prostredia poznáme mená dvoch učeníkov. Jedným z nich bol Gorazdov príbuzný kňaz Kaich a druhým kňaz Pavol, ktorý na pokyn českého kráľa Václava preniesol ostatky Ludmily z Tetína do Prahy.

Hlavný prúd vyhnan-cov z Veľkej Moravy prišiel do Bulharska pod vedením najvýznamnejších Me-todových spolupracovníkov Klimenta, Angelára a Nauma. Ich činnosť v Bulharsku bola kľúčová pre všetkých Slovanov. Bulharské knieža Boris a veľmoži privítali utečencov s otvorenou náručou. Kli-ment a Naum pobudli v dome istého veľmoža Eschača a Angelára prichýlil veľmož Čáslav. Angelár však podľa všetkého ešte v roku 886 zomrel vyčerpaný z úteku a krutého zaobchádzania. Približne rok pobudli na kniežacom dvore v Pliske alebo v Preslave (hlavným mestom Bulharska sa stal až v r. 893), až Boris vyslal učiteľov Klimenta a Nauma do juhozápadnej časti vtedajšieho Bulharska s centrami Devol, Ochrid a Glavenica (dnešné Macedónsko). Na brehu Ochridského jazera založil učilište podľa vzoru z Veľkej Moravy a podľa všetkého aj Kláštor sv. Pantelejmona, ktorý sa stal jeho hlavným sídlom. V roku 893 sa vlády v Bulharsku ujal tretí Borisov syn Simeon (893 – 927), ktorý umožnil výrazný rozvoj slovanského písomníctva a kultúry. Súčasťou týchto snáh bolo aj presadenie slovanského jazyka v Bulharskej cirkvi. S týmto procesom súvisela aj Klimentova biskupská vysviacka a jeho biskupstvo sa podľa mienky viacerých historikov rozprestieralo v oblasti dnešného Macedónska, severovýchod-ne od Ochridu. Okrem vedenia úspešného učilišťa sa venoval aj rozvoju mníšstva a kláštorov, ktoré boli zároveň strediskami vzdelanosti a písomníctva. Vďaka Klimentovi a Naumovi si Bulharská cirkev pomerne rýchlo vychovala samostatné slovanské duchovenstvo. Obaja vytvorili učiteľskú dvojicu ako ich veľké vzory Konštantín a Metod. Spolu sa venovali ohlasovaniu Božieho slova, vedeniu a výchove kléru, vzdelávaniu ďalších učeníkov a slávil bohoslužby v slovanskom jazyku. Ich misia nemala pr-votný evanjelizačný charakter, ale viedla k organizovanému a systematickému prehlbovaniu kresťan-ského života. Naum sa okolo roku 900 utiahol do kláštora pri Ochridskom jazere a zhruba o päť rokov neskôr sa rozhodol na juhovýchodnom konci jazera postaviť Kláštor sv. archanjelov, dnes známy pod menom Svätý Naum. Na tomto mieste napokon aj v roku 910 zomrel. Pútnici môžu jeho hrob navští-viť v bočnej predsieni chrámu. Kliment ho do večnosti nasledoval o šesť rokov neskôr, keď zomrel v r. 916 vo vysokom veku.

Z Bulharska sa vďaka žiakom solúnskych bratov slovanská liturgia a písomníctvo rozšírili do su-sedného Srbska a v priebehu desiateho storočia na územie Ruska.

Svätých Klimenta, Nauma, Agelára, Sávu, Gorazda spolu s Cyrilom a Metodom kresťanský Východ uctieva ako svätých sedmopočetníkov, v kalendári Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi 27. júla. Existencia Veľkej Moravy sa v dejinách Európy javí ako malá historická epizóda, ale pre históriu slo-vanských národov je najvýznamnejším časovým úsekom, v ktorom sa zrodila osobitá slovanská du-chovnosť, písmo a kultúra. Prioritný význam pritom zohrala byzantská misia Konštantína a Metoda. Ich dielo v nasledujúcich storočiach stanovilo smerovanie duchovno-kultúrneho vývoja slovanských národov najmä v juhovýchodnej a východnej Európe.

ZHRNUTIE

Konštantínopolská tradícia a byzantský obrad na našom území implementovala misia Konštantína a Metoda vyslaná cisárom Michalom III. od roku 863. Dôležitým nástrojom christianizácie bolo slovanské písmo vytvorené Konštantínom a liturgia v jazyku ľudu. S týmto cieľom vytvorili Konštantín a Metod preklady bohoslužobných kníh, Svätého písma, ale aj *Zakon sudnij ľudem*, ktorý sa stal právnym rámcom pre fungovanie štátneho útvaru Veľká Morava a neskôr aj iných slovanských národov. Prípravou nových kňazov položili základy osamostatnenia cirkevnej správy. **Velkomoravskú cirkev charakterizovala koexistencia dvoch obradov – rímskeho a byzantského v priestore Veľkej Moravy. Po schválení bohoslužobných kníh v staroslovienskom jazyku pápežom Hadriánom II. v roku 869 zveril cirkev na Veľkej Morave novému moravsko-panónskemu arcibiskupovi, pápežskému legátovi Metodovi. Brat Konštantín v Ríme vstúpil do kláštora a prijal mníšske meno Cyril. Krátko na to v roku 869 zomrel a pápež Hadrián II. nechal jeho telo uložiť v Bazilike sv. Klementa v Ríme.**

Velkomoravská cirkev vedená arcibiskupom Metodom prispela k christianizácii Vislanov (územie Poľska) a Čechov. Po Metodovej smrti sa vedenie arcibiskupstva a učilišťa ujal Gorazd. Jeho pôsobenie bolo ohrozené neprajnosťou nitrianskeho biskupa Vichinga, ktorý intrigujúc v Ríme i u Svätopluka (871 – 894) dosiahol v roku 886 zákaz staroslovienskej liturgie a ponižujúce vyhnanie Metodových učeníkov z velkomoravskej oblasti. Predpokladá sa, že časť žiakov zostala a za vlády Mojmíra II. (894 – 906?) sa po roku 898 zapojili do obnovy Velkomoravskej cirkvi.

Vyhnanie Konštantínových a Metodových žiakov sa paradoxne spája s ich najväčším misijným úspechom. Učeníci smerovali na juh, na územie dnešného Bulharska, Macedónska, ale aj Albánska a Chorvátska. Niektorí naďalej pôsobili v Čechách a Poľsku. Na miestach, kde sa usadili, zakladali učilišťa podľa vzoru z Veľkej Moravy. Žiaci Konštantína a Metoda tak vytvorili viacero diel v starosloviencine, čím prispeli k rozkvetu slovanského písomníctva a kultúry.

OTÁZKY

1. Sformulujte znaky byzantského obradu v misii Konštantína a Metoda na Veľkej Morave.
2. Vytvorte časovú os činnosti a obsahu pôsobenia cyrilo-metodskej misie medzi Slovanmi.
3. Charakterizujte osud slovanskej bohoslužby po smrti arcibiskupa Metoda.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

AMBROS, Pavel. *Křesťanský Východ a Západ: inkulturace a interkulturace. Příspěvek k současné recepci tradic v české teologii*. Brno 2017.

GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

HETÉNYI, Martin – IVANIČ, Peter. *Cyrilo-metodské dedičstvo a Nitra*. Nitra 2012.

LACKO, Michal. *Svätí Cyril a Metod*. Trnava 2011.

RATKOŠ, Peter. *Slovensko v dobe velkomoravskej*. Košice 1990.

ŠKOVIERA, Andrej. *Svätí slovanskí sedmopočetníci*. Bratislava 2010.

ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava 2013.

ZLÁMAL, Bohumíl. *Svatí Cyril a Metod*. Řím, 1985.

ŽEŇUCH, Peter. *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava 2002.

3. UŽHORODSKÁ ÚNIA

BYZANTSKÝ OBRAD V UHORSKU

V centrálnej oblasti Veľkej Moravy, kde Konštantín a Metod prežili svoje najplodnejšie obdobie, mal vpád Maďarov vážne následky. Zničené centrá duchovnosti, z ktorých sa azda len časť zachovala v odľahlých kútoch krajiny. Spolu s nimi zanikli mnohé literárne diela a architektonické skvosty. Napriek tomu sa môžeme domnievať, že slovanská bohoslužba prekonala nástrahy doby a plody byzantskej misie sa udržali medzi kňazstvom a pospolitým ľudom v duchovnej sfére, v myslení a zrejme aj konaní. Dokladom je aj prítomnosť svätcov z 10. – 11. storočia pôsobiacich na našom území alebo pochádzajúcich z nášho územia. Sv. Andrej – Svorad a Beňadik alebo sv. Mojsej Uhrín z východného Slovenska. Dielo Konštantína a Metoda pretrvalo v univerzálnom duchovnom ponímaní v kultúrnom dedičstve celých generácií – či už šľachty slovanského pôvodu, alebo aj bežného ľudu. Táto slovan-sko-slovenská kontinuita sa prejavila v oblasti hovoreného jazyka a folklórnej tvorby, ale nevytratila sa celkom ani z náboženského života.

Koncom 10. a v 11. storočí prebiehalo formovanie Uhorska ako nového štátneho útvaru. Začiatkom 11. storočia bol so súhlasom cisára Otta III. za uhorského kráľa korunovaný Štefan I., ktorý prijatím kráľovskej koruny od rímskeho pápeža Silvestra II. deklaroval odhodlanie vstúpiť do latinsko-kresťanského kultúrneho okruhu. Uhorsko sa totiž nachádzalo medzi Svätou rímskou ríšou a Byzantskou ríšou, dvoma veľmocami vtedajšieho sveta.

Východní kresťania ako odkaz byzantskej misie solúnskych bratov a ich žiakov sa v tomto zložitom období spočiatku tešili oblube, ale neskôr dochádzalo k ich vytlačaniu na perifériu nového kráľovstva. Spôsobila to obradová a náboženská latinizácia sprevádzaná latinčinou, ktorá nadobudla výsadné postavenie nielen ako liturgický, ale aj administratívny a neskoršie aj literárny jazyk. Dochádzalo tak k jednoznačnému príklonu krajiny k Svätej rímskej ríši na západe a tým aj k postupnému presadzovaniu západného obradu, ako aj právnych predpisov.

V roku 1947 historik Ondrej R. Halaga publikoval štúdiu *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*, v ktorom predstavil a písomnými prameňmi podoprel hypotézu o oddanom postavení východných kresťanov k Rímu a cyrilo-metodskom dedičstve uchovávanom v prostredí Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Poukázal v ňom **na symbiózu gréckeho a latinského obradu v arpádovskom Uhorsku, keď napísal: „Veď často bola spravovaná i jednotnou hierarchiou a príslušníci i mnísi oboch obradov žili vedľa seba.“** Dôležitú úlohu pri udržaní východného obradu v Uhorsku totiž zohrali dobrovoľní či skôr nedobrovoľní kolonisti z územia Kyjevskej Rusi, kde uhorskí králi v rozmedzí od 11. storočia do tridsiatych rokov 13. storočia uskutočnili dvadsaťdeväť vojenských výprav. Podľa historika Ferdinanda Uličného sa v 11. až 12. storočí do severovýchodnej časti Uhorska presťahovalo niekoľko mužov alebo rodín, ktorí sa usadili pod južnými karpatskými svahmi a v Karpatoch plnili najmä strážne funkcie, ako bola ochrana priľahlých častí krajinských ciest. Prísťahovalci si zakladali vlastné osady, a tie dostali v slovenskom prostredí výrečné názvy typu Ruská (Ves), Ruskov. Nepochybne napr. založili Veľký Ruskov na Zemplíne, o ktorom je priamy a spoľahlivý doklad z roku 1308.

Jazykovedec Peter Žeňuch v monografii *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku* **považuje za dôležité poznamenať, že počas valašskej kolonizácie prišlo na naše územie obyvateľstvo z religiózne východných (ruských) častí slovanského sveta a malo aj svoju rusku viru. Uvádza, že od 11. storočia patrilo obyvateľstvo byzantského obradu pod právomoc jágerského biskupa a ortodoxné obyvateľstvo, ktoré je v tejto oblasti písomné doložené až od 14. storočia najmä v súvislosti s valašskou kolonizáciou, patrilo pod správu predstaveného kláštora, neskôr biskupa v Mukačeve.** Nevylučuje, že v novom prostredí sa kolonizátori nemuseli prispôbiť miestnym náboženským pomerom. Stráženie hraníc a krajinských ciest bolo

zodpovednou úlohou, preto panovníci často poskytovali obyvateľstvu v strážnych osadách nadštandardné privilégia, ktoré sa dotýkali aj náboženských obradov a viery.

Posilnenie východného kresťanstva počas viacerých etáp valašskej kolonizácie spôsobilo nárast veriacich, ale zároveň ich príslušnosť k ortodoxii si v budúcnosti vyžiadala hľadanie ciest k zjednoteniu s Katolíckou cirkvou.

CESTA K ÚNII V UHORSKU

Únijný proces na východe Európy sa začal v Poľskom kráľovstve počas 16. storočia. Únia sa týkala nezjednotených východných kresťanov byzantského obradu. Poľskí panovníci týmto chceli oslabiť vplyv Ruska na obyvateľstvo, ktoré obývalo severozápadnú časť Ukrajiny – Halič a cirkevne bolo organizované v Kyjevskej metropolii. Oporou im bola Spoločnosť Ježišova, ktorá svojou činnosťou priviedla biskupov naklonených únii k zjednoteniu v meste Brest. **Pápež Klement VIII. bulou *Magnus Dominus et laudabilis nimis* z 23. decembra 1595 ohlásil úniu a dal pri tej príležitosti raziť pamätné mince. Únia bola slávnostne vyhlásená 8. októbra 1596 na synode v Breste.**

Novouzavretá únia sa sčasti inšpirovala závermi Florentskej únie z roku 1439, ktorá sa však z politických dôvodov prakticky neuskutočnila. Únia uzavretá v Breste zabezpečovala východnej Cirkvi zachovanie tradície obradu, ako aj jej zvyklostí. V texte vyhlásenia Brestskej únie môžeme čítať: „*Aby pápež ako najvyšší pastier všeobecnej Katolíckej cirkvi prijal nás vo svojej poslušnosti, zbavil nás závislosti od carihradských patriarchov a sňal z nás všetky kliatby a aby nám dovolil zachovávať obrad a zvyklosti východnej Cirkvi, a nerobil zmeny v našich cirkvách, aby sa mohli ďalej rozvíjať podľa tradícií a podaní svätých otcov.*“

Vďaka Drugetovcom, ktorí vlastnili majetky aj na území Poľského kráľovstva, sa dôsledky Brestskej únie z roku 1596 stali inšpiráciou aj pre usporiadanie vzťahov medzi Katolíckou cirkvou a nezjednotenými východnými kresťanmi na ich panstve a neskôr v Uhorsku. Tí boli organizovaní v rozsiahlej Mukačevskej eparchii. Sídlo eparchie sa nachádzalo v mukačevskom kláštore, ktorý podobne ako väčšina územia obývaného príslušníkmi východného obradu patrilo pod správu sedmohradských kniežat. Územie Mukačevskej eparchie začiatkom 17. storočia bolo rozložené vo viacerých panstvách. Dve najsilnejšie patrili rodine Rákociovcov a rodine Drugetovcov. Rákociovcom patrilo Mukačevské panstvo a Drugetovcom Humenské a Užhorodské. Kniežatá si nárokovali právo zasahovať do cirkevných záležitostí, schvaľovať biskupov a obmedzovať ich činnosť. Vážny problém nastal, keď šľachta v Sedmohradsku prešla na protestantizmus. Zemepáni sa snažili na svojich teritóriách všemožne získať obyvateľstvo pre nové náboženstvo podľa zásady: *Čie územie, toho náboženstvo*. Rusíni boli na východný obrad silno naviazaní, ba príslušnosť k obradu splyvala s príslušnosťou k národu a často sa tieto pojmy aj zamieňali, čo neskôr, najmä v 20. storočí, spôsobovalo v Cirkvi vážne napätia. Táto naviazanosť na obrad spôsobila, že pokusy protestantov neboli príliš úspešné.

Sedmohradsko bolo pritom bojovým poľom a útokom sa nevyhol ani mukačevský kláštor, ktorý bol neraz vydrancovaný. Mukačevskí biskupi hľadali pomoc u katolíkov najmä potom, ako videli dobré výsledky únie v susednom Poľskom kráľovstve. Nezanedbateľnou motiváciou pre úniu bola aj vidina lepšieho sociálneho postavenia východného kléru, ktoré bolo v 17. storočí veľmi biedne. Východný klérus na rozdiel od katolíckych duchovných nemal zaručené výsady, duchovní boli poddanými ako pospolitý ľud a žili len z toho, čo sa im urodilo a čo im nikto nezobral. Medzi ich jediné výsady patrilo oslobodenie od platenia desiatkov panovníkovi, ktoré im odpustil na základe dekrétov Matej Korvín (1458 – 1490) a Vladislav II. (1490 – 1516).

Procesu zjednotenia výrazne pomohol návrat rodiny Drugetovcov ku katolíckej viere. Juraj III. Druget študoval v Prahe na jezuitských školách a pravdepodobne v roku 1605 pod vplyvom jezuitov opätovne konvertoval na katolícku vieru. Po návrate na Humenské panstvo začal vyvíjať rekatolizačné snahy. Do Humenného pozval jezuitov, ktorí tu s jeho podporou v roku 1615 založili kolégium pre synov uhorských šľachticov. Napriek tomu, že nebolo určené aj poddanému obyvateľstvu, stalo sa náboženským a kultúrnym centrom, z ktorého jezuiti uskutočňovali misie do okolitých oblastí. Počas misií sa

nezameriavali len na evanjelikov augsburského vyznania a príslušníkov Reformovanej cirkvi, ale aj na veriacich byzantského obradu, ktorých takisto získavali pre Katolícku cirkev. Rekatolizačná a zjednocovacia práca jezuitov narážala na ťažkosti tam, kde predtým zlyhali aj protestanti, a to bolo lipnutie východných kresťanov na vlastnom liturgickom obrade a tradícii. Preto sa ako najlepšie východisko ukázalo vyhlásenie únie podľa vzoru Poľského kráľovstva.

Juraj Druget sa obrátil na rímskokatolíckeho biskupa Stanislava Siecinského v poľskom Przemysli, aby mu poslal niekoho, kto by úniu podobnú Brest-litovskej únii zrealizoval aj na jeho území. Následne, v septembri roku 1613 prišiel do Humenného v sprievode jezuitov gréckokatolícky przemyslský biskup Atanáz Krupecký (1610 – 1652). S jeho menom je spojený aj prvý pokus o úniu na našom území. Svoju pozornosť upriamil na duchovenstvo humenského regiónu. Prijatie únie prezentoval ako dokonalejší stupeň ich doterajšieho stavu, pričom Juraj Druget im prisľúbil zrovnoprávnenie s katolíckym duchovenstvom a prístup mládeže do novozaloženého kolégia. Taktiež im bolo deklarovane, že sa nemusia zriecť ničoho zo svojich zvykov a tradícií, východnej disciplíny a najmä obradu. Za zjednotenie sa predbežne vyjadrilo okolo päťdesiat kňazov z panstva Drugetovcov. Slávnostné vyhlásenie únie bolo naplánované na sviatok Zoslania Svätého Ducha v roku 1614 na pútnickom mieste v Krásnom Brode. Symbolicky k tomu malo dôjsť počas vysviacky novovybudovaného chrámu, ktorý stál na mieste protestantmi zničeného kláštora, aby akt únie poukázal na pozitívny prínos jednoty s Katolíckou cirkvou. Plán zjednotenia stroskotal na krátkej príprave a nedostatočnej informovanosti veriacich. Voči projektu sa vytvorila opozícia, ktorá razantne zakročila proti plánu únie. Tesne pred slávnosťou sa okrem zástancov únie v Krásnom Brode zhromaždili aj jej odporcovia a došlo k vzájomnému konfliktu. Biskup A. Krupecký sa pred rozvášneným davom ukryl v chráme a len vďaka promptnému zásahu grófa J. Drugeta, ktorý poslal svojich vojakov, nedošlo k najhoršiemu. Vyhlásenie únie sa napokon udialo na druhý deň, ale pre nízku účasť možno označiť pokus ako neúspešný.

Gróf Juraj III. Druget zomrel v roku 1620 na svojom poľskom panstve v Laski vo veku 37 rokov za záhadných okolností pripomínajúcich otravu. Myšlienka zjednotenia však nezomrela s ním, ale našla pokračovanie v jeho synovi Jánovi IX. A zvlášť intenzívne sa rozvíjala v štyridsiatych rokoch 17. storočia. **Okrem Drugetovcov na projekte zjednotenia pracovali jezuiti a dvaja zjednotení baziliánski rehoľníci Peter Partenius a Gabriel Kasovič (Kosovický), ktorí boli neúnavnými propagátormi únie medzi duchovenstvom a jednoduchým ľudom. Obom misionárom grófká Katarína Drugetová, vdova po Jánovi IX. († 1645), darovala v Užhorode misijný dom, a tak sa stredisko zjednocovania prenieslo do Užhorodu.**

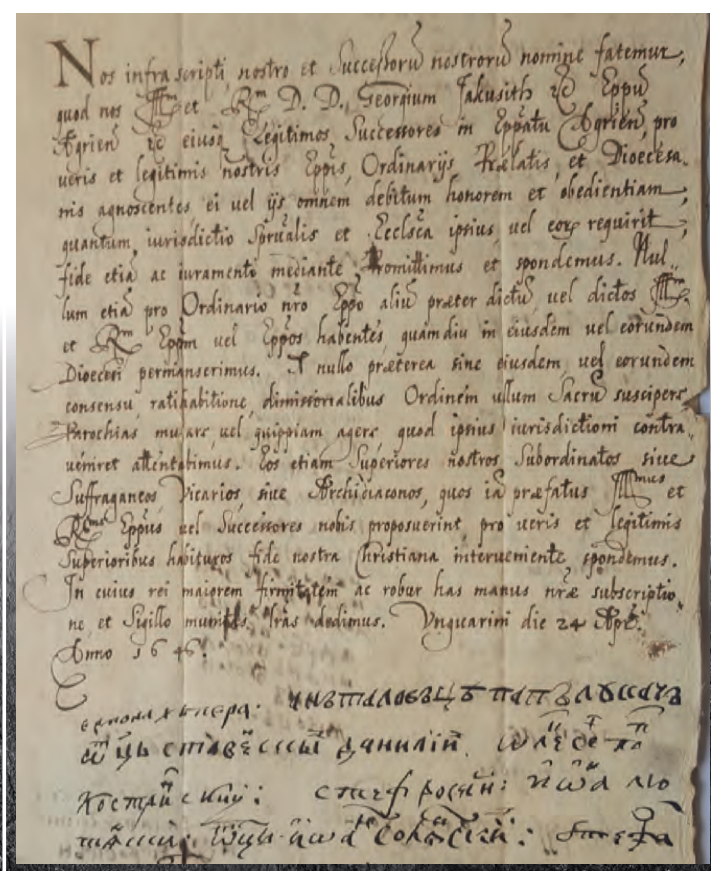
UŽHORODSKÁ ÚNIA

Hlavným realizátorom zjednotenia v roku 1646, ktoré sa do dejín zapísalo ako Užhorodská únia, sa stal jágerský rímskokatolícky biskup Juraj Jakušič, ktorý bol bratom grófký Kataríny Drugetovej. Počas svojich pobytov v Užhorode sa dôverne zoznámil s prácou oboch misionárov a stal sa zanečeným podporovateľom myšlienky únie. Keď jágerský biskup rozpoznal, že je najvyšší čas k zorganizovaniu slávnostného aktu, písomne pozval na poradu duchovných otvorených zjednoteniu s Katolíckou cirkvou z drugetovských panstiev v Zemplínskej, Šarišskej a Užskej župe. Na porade sa nezúčastnili všetci pozvaní, ale zúčastnení sa vyslovili za zjednotenie. **Jágerský biskup potom stanovil uzatvorenie únie na 24. apríla 1646, keď sa slávil sviatok sv. Juraja, jeho osobného patróna.**

Priebeh stretnutia je známy z listu pápežovi z 15. januára 1652 a zachoval sa aj dokument podpísaný zúčastnenými v Užhorode. V zámockej kaplnke Užhorodského zámku Drugetovcov sa zišlo v stanovený deň 63 kňazov byzantského obradu, ktorí prijali vyznanie katolíckej viery, zložili sľub vernosti biskupovi Jakušičovi a jeho nástupcom. Spomínaný list pápežovi Inocentovi X. z roku 1652 udalosť opisuje takto: „*Samotné však naše zjednotenie stalo sa roku spásy 1646, dňa 24. apríla, keď bol cisárom Ferdinand III., v zámockom rímskokatolíckom kostole v Užhorode, na panstve najjasnejšieho grófa Juraja Humenského [...].*

V ten deň zhromaždili sme sa 63 kňazi na čele s vyššie spomenutým biskupom (Juraj Jakušič, pozn. autora) v predrečenom kostole. Tu sa slúžila nekrvavá žertva podľa nášho gréckeho obradu, niektorí kňazi pristúpili ku sviatosti pokánia a iba potom sme nahlas predniesli vyznanie viery podľa predpísaného

formulára, a síce: *My veríme vo všeobecnosti a v jednotlivostiach všetko, čo nám prikazuje veriť svätá naša matka Cirkev rímska. Svätého Otca Inocenta X. uznávame za hlavného pastiera celej Cirkvi a nášho a chceme my a naši zástupcovia vo všetkom byť od neho závislí [...]*“ Potom odznali tri podmienky: aby si mohli zachovať obrady gréckej Cirkvi; aby si mohli voliť biskupa, ktorého potom predložia na potvrdenie Svätej stolici; aby im boli priznané všetky výsady katolíckeho duchovenstva. S podmienkami biskup Jakušič súhlasil. Autentický dokument z 24. apríla 1646 pochádzajúci z drugetovského archívu zdôrazňuje prísahu či sľub vernosti, ale podmienky zamlčiava. Nálezca dokumentu, teológ a historik Juraj Gradoš, obsah textu interpretoval tak, že: „... text nepriamo uvádza výhody, ktoré títo kňazi očakávali od únie. V prvom rade to bolo zrovnoprávnenie s jágerským latinským duchovenstvom, pretože dokument nehovoril o podriadení sa latinským kňazom, ale o podriadení sa jágerskému biskupovi v takom rozsahu, ako mu boli podriadení jeho kňazi. Z dokumentu ďalej vyplýva, že farnosti mali byť spravované sufragánnym biskupom a vikármi – archidiakonmi, ktorí im budú určení. Čiže sa úplne nezačlenili do štruktúry latinských farností, ale mali si zachovať istú samostatnosť. Tieto podmienky únie sa naplno realizovali v prípade zjednotených farností na Spiši, kde kňazi tvorili samostatný dekanát a mali spočiatku rovnaké práva, ako to bolo v prípade latinského duchovenstva. Podobne to bolo aj na zvyšnom území ostrihomského arcibiskupstva“. Podľa teológa a historika Petra Zubka: „udalosť dnes síce nazývame úniou a nasledujúci vývoj sa k nej takto aj správal, ale vo svetle textu dokumentu ju možno vnímať skôr ako písomný záznam a deklarovanie starobylého stavu, teda už dávno existujúcej situácie, ktorá tu bola zrejماً a v stredoveku ju zjavne ani nebolo potrebné riešiť, pretože ako samozrejmosť popri sebe existovali obidva kresťanské obrady, preto východní kresťania tu neboli vnímaní ako cudzí. Východný obrad na severovýchode Uhorska má svoju starobylú tradíciu. Východný klérus nebol voči Západu nepriateľsky naldený ešte ani v 13. storočí, ba v Uhorsku ešte aj dlhšie, zrejme až do zintenzívnenia rekatolizácie, hoci už v období stredoveku prirodzene a spontánne dochádzalo k polatinčovaniu veriaciach východného obradu“. Jeho názor potvrdzuje aj pápežská bula zo 16. mája 1521 o katolíkoch byzantského obradu v Uhorsku.

Obr. 4. Ukážka z textu zjednotenia v Užhorode (Užhorodskej únie) 24. apríla 1646¹²

12 Zbierka fotografií Juraja Gradoša

Akt kňazov byzantského obradu vykonaný v kaplnke zámku v Užhorode o dva roky neskôr, 14. mája 1648, ratifikoval ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska Ján Lippay počas cirkevného koncilu v Trnave a v roku 1651 o celej záležitosti informoval Svätú stolicu. V priebehu nasledujúcich pätnástich rokov sa k únii pridali prakticky všetci kňazi Mukačevskej eparchie. V roku 1650 ich bolo už takmer sto, v roku 1652 o sto viac, v roku 1654 – 400 a v roku 1661 ich počet dosiahol päťsto kňazov z Užskej, Zemplínskej, Šarišskej, Spišskej, Abovskej, Turnianskej a Gemerskej župy, neskôr sa v roku 1733 pridali aj kňazi z Berehovskej, Ugočskej a Marmarošskej župy. **Územie Mukačevskej eparchie bolo v roku 1759 prakticky bez oficiálne nezjednotených veriacich.**

Najväčšie problémy v únijnom procese vyvolávalo plnenie alebo neplnenie podmienok vyplývajúcich z dokumentov Užhorodskej únie. Poukazuje to na rozdielnosť vnímania únie zo strany zjednotených východných kresťanov a rímskej Cirkvi, ktorá úniu vnímala viac-menej ako prechodný jav vedúci k úplnému splynutiu veriacich byzantského obradu s veriacimi latinského obradu. Pritom veľmi dôležitou podmienkou pri podpísaní únie bolo zachovanie byzantského obradu pre zjednotených kresťanov. Zo strany latinských jágerských biskupov však dochádzalo k presadzovaniu latinského obradu. Biskup Peter Partenius sa mal spolu so svojím sprievodom zúčastňovať počas latinských cirkevných sviatkov na západnej liturgii, a takisto kňazi boli vedení k tomu, aby sa učili liturgizovať v západnom obrade. Ako vážny problém sa ukázalo aj slávenie cirkevných sviatkov. Jágerský biskup Juraj Féneši (1687 – 1699) nariadil zjednoteným východným kresťanom sláviť aj latinské cirkevné sviatky a obmedzil slávenie východných cirkevných sviatkov.

Nemenej závažnou podmienkou bola aj slobodná voľba biskupa. Aj tá sa stala príčinou napätia. Vplyvom dlhšieho neobsadenia Mukačevského biskupstva sa biskupstvo dostalo do čoraz väčšieho vplyvu Jágra. Mukačevský biskup bol v pozícii obradového vikára latinského jágerského biskupa. Bez jeho dovolenia nesmel udeľovať sviatosť kňazstva, ba ani posväcovať nové chrámy.

Tretia klauzula únie sa medzi duchovenstvom oboch obradov presadzovala len postupne a trvalo viac ako jedno storočie, kým sa podarilo dosiahnuť zjednotenie privilégii duchovenstva oboch obradov. Symbolickým bodom je erigovanie Mukačevského biskupstva v roku 1771 pápežom Klementom XIV. (1769 – 1774) po úsilí, ktoré vynaložili mukačevskí biskupi a cisársky dvor. Pritom už v roku 1624 Apoštolská stolica priznala novozjednoteným duchovným rovnaké privilégia, aké mali latinskí duchovní. Svojvoľný postup zemepánov v skutočnosti bránil uplatneniu privilégii v praxi, tí totiž konfiškovali cirkevné majetky a mukačevskí biskupi spolu s duchovenstvom sa pre neplatenie desiatkov duchovným (ktoré v mnohých prípadoch prijímali latinskí duchovní na úkor východných) dostávali do veľmi ťažkej finančnej situácie.

Zjednocovací proces prebiehal v zložitých podmienkach vyvolaných stretnutím troch kresťanských prúdov na jednom území, katolíckym, protestantským a pravoslávny. Samozrejme, moc na území Mukačevskej eparchie držala pevne v rukách šľachta reprezentovaná katolíckymi Drugetovcami a protestantskými Rákociovcami.

V júli 1651 sa v Užhorode zišlo vyše štyristo kňazov pri príležitosti voľby mukačevského biskupa. Jednoznačnou väčšinou (len tridsať kňazov sa vyslovilo proti) zvolili za nového biskupa Petra Partenia, jedného z hlavných duchovných vodcov únie. Biskupskú vysviacku prijal v Belgrade (Sedmohradsku) z rúk pravoslávneho arcibiskupa Štefana Simonoviča. Protestantskí Rákociovci sa však k osobe nového biskupa postavili odmietavo. Kňažná Zuzana Lorántffyová, vdova po Jurajovi I. Rákocim, zamietla Partenia a sama vymenovala za mukačevského biskupa Jaonnicia Zejkana. Nepomohli ani zákroky cisára Ferdinanda III. Biskup Partenij sa musel usadiť mimo rákociovského panstva v Užhorode, ktorý patrilo Drugetovcom. Mukačevská eparchia sa následne rozdelila na dve časti a toto rozdelenie trvalo až do roku 1664, keď Žofia Bátoriová (vdova po sedmohradskom kniežati Jurajovi II. Rákocim) už ako katolíčka odstránila z Mukačevského biskupstva pravoslávneho biskupa J. Zejkana a na jeho miesto povolala v roku 1664 biskupa Partenia. Zjednotenému biskupovi odovzdala starobylú rezidenciu v mukačevskom Kláštore sv. Mikuláša na Černečej hore.

Po smrti biskupa Partenia v roku 1667 došlo k utlmeniu úniijného snaženia a po viacerých krátkodobých pôsobiacich biskupoch, navyše sídliačich mimo územia eparchie, vymenoval pápež Alexander VIII. apoštolského vikára Jána Jozefa de Camelisa (1689 – 1706) misionárom Mukačevskej eparchie. Pápež ho ešte v tom istom roku, 5. novembra 1689, vymenoval za šebasteiského titulárneho biskupa. Biskup J. de Camelis v prvých rokoch svojho účinkovania v eparchii uskutočnil dvanásť synod a ponavštevoval všetky farnosti, pričom si z vizitácií vytváral podrobné písomné záznamy. Velkú pozornosť venoval zabezpečeniu vzdelania a upevňovaniu náboženského života. S týmto cieľom vydal šlabikár a katechizmus v cyrilike. Inicioval zriadenie základiny arcibiskupa kardinála Františka Jányho, szerémskeho biskupa, ktorú odovzdali kňazskému semináru v Trnave na krytie výdavkov gréckokatolíckych seminaristov. Na jeho osobné naliehanie kráľ Leopold I. vydal 23. augusta 1692 výsadnú listinu pre kňazov byzantského obradu, ktorou duchovných a ich deti oslobodil z ponižujúceho poddanského stavu. Právna výsada mala zabezpečiť gréckokatolíckym duchovným rovnaké slobody, akými disponovali duchovní latinského obradu.

Pre mukačevského biskupa J. de Camelisa sa situácia zmenila po návrate Františka II. Rákociho z Poľska v roku 1703 a zorganizovaní povstania proti Habsburgovcom. Biskup sa nechcel miešať do sporov, no keď odoprel prisahu vernosti Františkovi II. Rákocimu, bol vykázaný z krajiny ako cudzinec. Utiahol sa do Prešova a zomrel 22. augusta 1706.

V nasledujúcom období bol mukačevský biskupský stolec z rôznych dôvodov dlhšie neobsadený. **V roku 1720 sa v poľskom meste Zamošć zišla synoda gréckokatolíckej hierarchie a duchovenstva z Poľského kráľovstva. Zamošćská synoda určila charakter a smerovanie Gréckokatolíckej cirkvi do budúcnosti. Synode predsedal apoštolský nuncius v Poľskom kráľovstve Hieroným Grimaldi. Synoda prijala dekréty, rozdelené do devätnástich titulov, ktoré aplikovali viaceré ustanovenia Tridentského snemu na podmienky východnej Cirkvi. Synoda riešila aj viaceré otázky cirkevnej administrácie a obradového charakteru. Znamenala však drastickú latinizáciu východného obradu v podmienkach Gréckokatolíckej cirkvi. Pápež Benedikt XIII. schválil ustanovenia Zamošćskej synody 19. júla 1724 pod titulom *Synodum Provinciale Ruthenam*. Následne sa v roku 1726 v Jágrí konalo zasadnutie rímskokatolíckej biskupskej konzistórie s predstaviteľmi Mukačevskej eparchie a ustanovenia Zamošćskej synody sa mali aplikovať v Mukačevskej eparchii.**

Nezávislosť od Jágra sa snažili získať biskupi Michal Manuel Oľšavský (1742 – 1767) a Ján Bradáč (1767 – 1772). S pomocou cisárskeho dvora vo Viedni, samotnej Márie Terézie, ich úsilie prinieslo ovocie v podobe **erigovania Mukačevského biskupstva pápežom Klementom XIV. bulou *Eximia Regalium Principum* v roku 1771, a tým mukačevskí biskupi získali stratenú suverenitu a nezávislosť od rímskokatolíckych jágerských biskupov.** Mukačevská eparchia zahŕňala pomerne rozsiahle územie, a preto sa už koncom 18. storočia pristúpilo k jej postupnému deleniu na menšie organizačné celky, medzi ktoré patrilo aj Košický vikariát založený v roku 1787 a v roku 1818 povýšený na Prešovskú eparchiu so sídlom v Prešove.

ZHRNUTIE

Po vpáde Maďarov na naše územie došlo k ochromeniu a útlmu slovanskej bohoslužby. Napriek tomu sa môžeme domnievať, že slovanská bohoslužba prekonala nástrahy doby a plody byzantskej misie pretrvali aj do ďalšieho obdobia. Dôležitú úlohu pri udržaní východného obradu v Uhorsku totiž zohrali dobrovoľní či nedobrovoľní kolonisti z územia Kyjevskej Rusi, ktorí sa usádzali na území dnešného východného Slovenska. Následne počas valašskej kolonizácie prišlo obyvateľstvo z religiózne východných (ruských) častí slovanského sveta a malo aj svoju *rusku viru*. Na východe dnešného Slovenska patrilo pôvodné obyvateľstvo byzantského obradu od 11. storočia pod právomoc jágerského biskupa a ortodoxné obyvateľstvo, ktoré je v tejto oblasti písomné doložené až od 14. storočia najmä v súvislosti s valašskou kolonizáciou, patrilo pod správu predstaveného kláštora, neskôr biskupa v Mukačeve.

Úniijný proces na východe Európy sa začal v Poľskom kráľovstve počas 16. storočia. Únia sa týkala nezjednotených východných kresťanov byzantského obradu a slávnostné vyhlásenie prebehlo

8. októbra 1596 na synode v Breste. Dôležitú úlohu pri jej prijatí zohrali rehoľníci Spoločnosti Ježišovej – jezuiti, ktorí v rámci európskeho priestoru realizovali projekt rekatolizácie. Do tohto rámca vhodne zapadol zámer Drugetovcov dosiahnuť rovnaký újinný cieľ na svojom území v Uhorsku.

Do Humenného pozval jezuitov, ktorí tu s jeho podporou v roku 1615 založili kolégium pre synov uhorských šľachticov. Stalo sa náboženským a kultúrnym centrom, z ktorého jezuiti uskutočňovali misie do okolitých oblastí. Okrem Drugetovcov a jezuitov na projekte únie pracovali dvaja zjednotení baziliánski rehoľníci Peter Partenius a Gabriel Kasovič (Kosovický), ktorí boli neúnavnými propagátormi únie medzi duchovenstvom a jednoduchým ľudom. Obom misionárom grófka Katarína Drugetová, vdova po Jánovi IX. († 1645), darovala v Užhorode misijný dom, kam sa prenieslo stredisko unionizmu. **Hlavným realizátorom zjednotenia v roku 1646, ktoré sa do dejín zapísalo ako Užhorodská únia, sa stal jágerský rímskokatolícky biskup Juraj Jakušič, ktorý bol bratom grófkou Katarínou Drugetovej. Počas svojich pobytov v Užhorode sa dôverne zoznámil s prácou oboch misionárov a stal sa zanieteným podporovateľom myšlienky únie. Jágerský biskup po predbežnom súhlase kňazov z drugetovského panstva v Zemplínskej, Šarišskej a Užskej župe stanovil uzatvorenie únie na 24. apríla 1646, keď sa slávil sviatok sv. Juraja, jeho osobného patróna.**

Újinný akt kňazov byzantského obradu vykonaný v kaplnke zámku v Užhorode o dva roky neskôr, 14. mája 1648, ratifikoval ostrihomský arcibiskup a prímas Uhorska Ján Lippay počas cirkevného koncilu v Trnave a v roku 1651 o celej záležitosti informoval Svätú stolicu. V priebehu nasledujúcich rokov sa k únii pridali prakticky všetci kňazi Mukačevskej eparchie. Proces zjednocovania prebiehal postupne a sprevádzali ho rôzne problémy. V roku 1650 bolo zjednotených takmer sto kňazov, v roku 1652 o sto viac, v roku 1654 – 400 a v roku 1661 ich počet dosiahol päťsto kňazov z Užskej, Zemplínskej, Šarišskej, Spišskej, Abovskej, Turnianskej a Gemerskej župy, neskôr sa v roku 1733 pridali aj kňazi z Berehavskej, Ugočskej a Marmarošskej župy. Územie Mukačevskej eparchie bolo v roku 1759 prakticky bez oficiálne nezjednotených veriacich. **V roku 1771 pápež Klement XIV. bulou *Eximia Regalium Principum* erigoval Mukačevské biskupstvo a zaručil mu nezávislosť od Jágerského biskupstva.**

OTÁZKY

1. Odôvodnite tézu o kontinuite alebo diskontinuite prítomnosti byzantského obradu na území Slovenska od príchodu byzantskej misie v roku 863.
2. Porovnajzte Brestskú a Užhorodskú úniu.
3. Zhodnotte implementáciu Užhorodskej únie v Uhorsku.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BUGEL, Walerian. *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby*. Olomouc 2003.

GRADOŠ, Juraj. Dokument Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *Historický časopis*. Roč. 64, 2016, č. 3, s. 511 – 520.

GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

HARAKSIM, Ľudovít: Užhorodská únia a východné Slovensko. In *Historický časopis*. Roč. 42, 1997, č. 2, s. 194 – 206.

LACKO, Michal. *Užhorodská únia*. Rím 1965.

LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku Katolíckej cirkvi*. Ružomberok 2009.

LIŠKA, Anton. Užhorodská únia a gréckokatolíci v Hornom Uhorsku. In <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/uzhorodska-unia-a-greckokatolici-v-hornom-uhorsku> (10. 03. 2021)

ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava 2013.

ZUBKO, Peter. O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *SLAVICA SLOVACA*. Roč. 51, 2016, č. 1, s. 3 – 9.

ŽEŇUCH, Peter. *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava 2002.

4. GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV

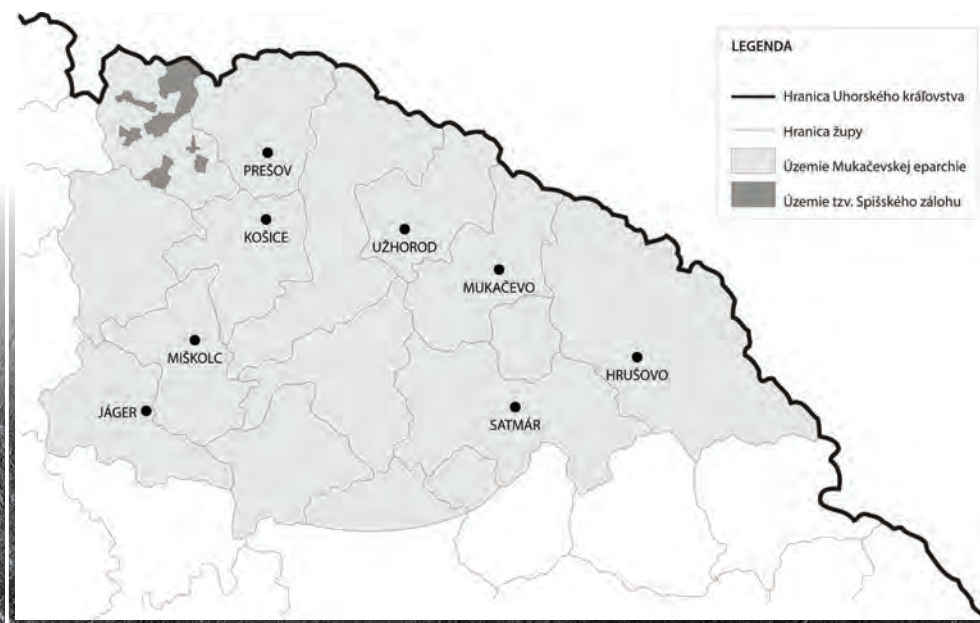
Mukačevo zohralo v dejinách gréckokatolíkov kľúčovú úlohu a bolo niekoľko storočí centrom ich duchovného života. Správnym miestom východných kresťanov v Uhorsku sa stal Kláštor sv. Mikuláša umiestnený na vršku blízko mesta. Kláštor sa v písomných prameňoch uvádza od polovice 15. storočia, keď na žiadosť mnícha Lukáša v roku 1458 uhorský kráľ Matej Korvín obnovil všetky benefíciá užívané kláštorom. **Mnícha a kňaza Lukáša vo vedení kláštora s farnosťou vystriedal v roku 1491 prvý známy mukačevský biskup Ján na základe dekrétu uhorského kráľa Vladislava II. Jageľovského.** Biskupom Jánom sa odvíja rad a postupnosť mukačevských biskupov, ktorí viedli východných kresťanov v rozsiahlej Mukačevskej eparchii. Druhým biskupom v poradí sa stal Ladislav, ktorý spolupracoval s uhorským kráľom Ferdinandom I. Habsburským na usporiadaní vzťahov duchovenstva a biskupa v 16. storočí. Niekde tu sa zrodila zvláštna náklonnosť cisárskeho dvora vo Viedni k mukačevským biskupom. Dialo sa tak v zložitom období reformácie a rekatolizácie, ako aj prebiehajúcich protihabsburských stavovských povstaní. Zvlášť viditeľná bola po prijatí Užhorodskej únie v roku 1646 a zápase gréckokatolíkov o svoje práva, ktoré im upierali rímskokatolícki biskupi z Jágra.

Koncom 17. storočia mukačevský biskup Jozef de Camelis vystupoval v pozícii suverénneho biskupa a príčinu sporu s jágerským biskupom videl vo finančnej oblasti spojenj s príjmami z desiatkov, ktoré vyberal na svojom území. Biskup jasne vnímal snahu Jágra podriaďiť si Mukačevské biskupstvo a miestneho biskupa postaviť do pozície sufragána. De Camelis tomuto tlaku odolal aj vďaka podpore viedenského dvora, ktorý spočiatku vystupoval v spore s jágerským biskupom na strane gréckokatolíkov. Rímskokatolícky biskup sa riadil platnými cirkevnými zákonmi, podľa ktorých na území jeho diecézy nemôžu sídlit' dvaja katolícki biskupi, iba že by katolícky biskup gréckeho obradu bol jeho obradovým vikárom. Gréckokatolícke elity však oponovali a za príklad rovnoprávneho postavenia kládli situáciu v Poľsku, kde rímskokatolícki a zjednotení biskupi vykonávali svoju právomoc na tom istom území, ba aj sídlili v tých istých mestách. Cisársky dvor vo Viedni ešte začiatkom 18. storočia plne rešpektoval suverenitu Mukačevského biskupstva a cisár Jozef I. na základe svojich apoštolských práv vymenoval svojho kandidáta za biskupa. Karol VI. sa však priklonil na stranu jágerského biskupa. Komplikovaná situácia spôsobená nízkou vzdelanostnou úrovňou gréckokatolíckeho kléru, problémami s cirkevnou jurisdikciou a inými dôvodmi viedla **Kongregáciu pre šírenie viery 20. júla 1718 k tomu, že jurisdikčne podriadila Mukačevské biskupstvo Jágru a tým ho postavila do pozície obradového vikariátu.**

Dekrét, ktorý mukačevskému biskupovi Jánovi Gregorovi Bizancimu (1716 – 1733) odovzdal nuncius, obsahoval body obmedzujúce suverenitu biskupa v Mukačeve. Medzi iným právo svätit' nových kňazov, zriaďovať farnosti a stavať, a posväcovať nové chrámy. Tieto, ale aj iné úkony mohol uskutočňovať iba so súhlasom jágerského biskupa. Zároveň pred nástupom do úradu musel zložiť sľub vernosti a poslušnosti pred jágerským biskupom.

Nasledujúce obdobie prirovnal významný gréckokatolícky historik Michal Lucskay v diele *História Carpatho Ruthenorum* k babylonskému zajatiu židovského národa. Zvlášť zložité bolo obdobie pôsobenia jágerského biskupa Františka Barkóciho (1744 – 1761), ktorý zaviedol opatrenia sprísňujúce kontrolu nad dianím v jeho tzv. obradovom vikariáte. Jednými z nich bol aj zákaz konania kňazských synod bez účasti vyslanca z Jágra. Dôsledne uplatňoval nutnosť schválenia vysviacky nových gréckokatolíckych kňazov. Daný postup viedol k poklesu počtu zjednotených kňazov, o ktorých v predchádzajúcom období nebola núdzá. V druhej polovici 18. storočia ich počet poklesol natolko, že jeden farár musel administrovať niekoľko farností. **Duchovenstvo byzantského obradu navyše postihol dekrét jágerského biskupa z roku 1747, v ktorom kňazov degradoval na obradových kaplánov rímskokatolíckych farárov.** Je preto prirodzené, že mukačevskí biskupi Michal Manuel Oľšavský a Ján Bradáč vynaložili enormné úsilie, aby dosiahli suverenitu Mukačevského biskupstva. Výraznú oporu mali v cisárskom dvore a zvlášť u samotnej cisárovnej Márie Terézie, ktorá na základe ich sťažností, žiadostí a prosieb zaslala v roku 1766 žiadosť pápežovi o kanonizovanie Mukačevskej eparchie.

Predchádzala tomu služba, ktorú poskytol cisárovnjej Márii Terézii biskup Olšavský, keď sa ako jej cisársky komisár podieľal na upokojení zložitej situácie v rebelujúcom Sedmohradsku. V danej oblasti sa v rokoch 1760 – 1761 vystupňovali náboženské nepokoje medzi sedmohradskými Rumunmi, objavilo sa hnutie za návrat k pravoslávniu a vypuklo ľudové povstanie. Po dvojročnom úsilí sa aj vďaka osobnej angažovanosti biskupa Olšavského podarilo situáciu stabilizovať, čo zvýšilo jeho renomé a posilnilo pozíciu zjednotených východných kresťanov na cisárskom dvore. V konečnom dôsledku to viedlo aj k presadeniu samostatnosti Mukačevskej eparchie, keď 19. septembra 1771 pápež Klement XIV. bulou *Eximia Regalium Principum* erigoval Mukačevské biskupstvo, a tým korunoval úsilie mukačevských biskupov o spravodlivú samostatnosť.

Obr. 5. Mapa Mukačevskej eparchie v roku 1775¹³

PŮVOD NÁZVU GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV A UŽHOROD AKO SÍDLO MUKAČEVskej EPARCHIE

Termín Gréckokatolícka cirkev sa používal už skôr, ako došlo k uzatvoreniu Užhorodskej únie, a viazal sa s Melchitskou gréckokatolíckou cirkvou na Blízkom východe. **Existujúce pomenovanie Cirkvi inšpirovalo východných zjednotených biskupov v monarchii, ktorí počas Viedenskej synody v roku 1773 požiadali cisárovnú Máriu Teréziu, aby sa namiesto označenia zjednotení gréckeho obradu používal termín gréckokatolíci.**

Viedenská synoda sa konala na podnet Márie Terézie od 1. marca do 24. apríla 1773 a jej hlavným cieľom bolo zjednotiť miestne tradície všetkých byzantských cirkví na území monarchie. Počas zasadnutia upútal pozornosť cisárovnjej novovymenovaný mukačevský biskup Andrej Bačinský (1773 – 1809), ktorý v najväčšej miere prispel k finálnym záverom synody.

Po skončení synody sa Bačinský zdržal vo Viedni a 6. júna 1773 prijal biskupské svätenia v cisárskej kaplnke za účasti Márie Terézie a jej rodiny. Samotná cisárovná potom obdarila biskupa a Mukačevské biskupstvo insígniami: mitrou, biskupskou palicou, prsteňom, zlatým krížom, sakkosom a omoformom. Zakrátko po návrate do Mukačeva **získal na základe rozhodnutia cisárskeho dvora v roku 1775 novú katedrálu a rezidenciu v Užhorode, kam aj v tom istom roku preniesol sídlo Mukačevskej eparchie.** Využil na to vhodné okolnosti, keďže v roku 1773 pápež Klement XIV. zrušil jezuitov, ktorí následne opustili Užhorod a uvoľnili budovu svojho kolégia a chrám.

13 GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

Jezuiti prišli do Užhorodu vďaka podpore Jána Drugeta z Humenného v roku 1640 a v roku 1646 začali pôsobiť v novovybudovanom kolégiu, ku ktorému neskôr pribudol aj chrám zasvätený Povýšeniu svätého Kríža. V roku 1728 však zhorel katolícky kostol na hrade a jezuiti sa rozhodli rozšíriť svoj kostol pri kolégiu. Prestavba sa uskutočnila v rokoch 1732 – 1740 a jej výsledkom bol majestátny nesko-robarokový chrám. Tieto budovy však boli od ich odchodu z Užhorodu prázdne a chátrali. Zo strany mukačevského biskupa bolo pochopiteľné, že sa snažil nadobudnúť vhodné priestory na rezidenciu a katedrálu, keďže katedrálly chrám v Mukačeve bol malý a v žalostnom stave. Nové priestory biskup Bačinský nechal zrekonštruovať a prestavať pre potreby Gréckokatolíckej cirkvi. Prestavba trvala do roku 1779 a do chrámu pribudol ikonostas, ako aj ďalšie zariadenie. Mukačevský biskup sa do novej rezidencie presťahoval v roku 1780. Zmena sídla Mukačevského biskupstva, ako aj jeho nákladná rekonštrukcia sa uskutočnili vďaka priazni cisárovnej Márie Terézie. Súčasnú neoklasicistickú podobu nadobudla gréckokatolícka katedrála v Užhorode počas prestavby v rokoch 1876 – 1877. Gréckokatolícka cirkev postupne nadobudla dôležité postavenie, ktoré sa v 20. storočí prejavovalo v oblasti štátnej správy a vzdelávania. Vzdelávací systém Mukačevskej eparchie tvoril komplex vzdelávacích a výchovných inštitúcií, ktoré sídlili nielen v Užhorode, ale aj v Chuste a jednotlivých farnostiach. Gréckokatolícke cirkevné školy prepracovaným vzdelávaním a výchovou smerovali k výchove gréckokatolíckej inteligencie. Na to slúžila sieť škôl vo farnostiach ponúkajúca základné vzdelanie a v Užhorode bola možnosť pokračovať v ďalšom štúdiu v inštitúciách, akými boli teologické lýceum, kňazský seminár, dve pedagogické školy. Potrebné zázemie študentom poskytovali dievčenské a chlapčenské internáty v Užhorode a Chuste. Sieť škôl bola systematicky budovaná od 18. storočia a jej cieľom bolo pozdvihnúť vzdelanostnú a kultúrnu úroveň gréckokatolíkov v Mukačevskej eparchii.

Erigovanie Mukačevského biskupstva a zastabilizovanie jeho sídla v Užhorode vytvorilo priestor na zlepšovanie administratívno-správneho členenia rozsiahlej eparchie, ktorú tvorilo 560 000 veriacich v 711 farnostiach na území trinástich uhorských stolíc. Zložitost' správy takeho rozsiahleho územia netreba bližšie vysvetľovať. Zlepšiť situáciu malo vytvorenie dvoch nových vikariátov, v roku 1776 išlo o Satmársky vikariát a v roku 1787 bol zriadený Košický vikariát.

PREŠOVSKÁ EPARCHIA

Začiatkom 19. storočia nastali vhodné podmienky na **zriadenie Prešovskej eparchie**, ktorá vznikla vyčlenením z Mukačevskej eparchie a povýšením Košického vikariátu na Prešovskú eparchiu pápežskou bulou *Relata semper* z 22. septembra 1818. Prvým prešovským biskupom sa stal Gregor Tarkovič (1818 – 1841). Sídlom biskupa sa stal opustený kláštorný chrám minoritov spolu s príslušnou budovou kláštora, ktorý sa postupne podarilo obnoviť s finančnou pomocou cisára. **Zriadením biskupstva sa mesto Prešov zaradilo medzi arcibiskupské a biskupské mestá v Uhorsku. Zároveň sa stalo dôležitým správnym centrom Gréckokatolíckej cirkvi na území dnešného Slovenska. Prešovskú eparchiu v čase vzniku podľa jej schematizmu z roku 1821 tvorilo 194 farností s 158 615 veriacimi, z toho vo farnosti Prešov žilo 779 gréckokatolíkov.**

Biskup Gregor Tarkovič a jeho nástupcovia sa prirodzene snažili o všestranný rozvoj im zvereného biskupstva po duchovnej, kultúrnej, vzdelanostnej, sociálnej aj materiálnej stránke. To sa prirodzene odrazilo aj na posilnení významu mesta Prešov ako sídla biskupstva a gréckokatolíckych inštitúcií, ktoré mali v daných oblastiach pôsobiť. Prvý prešovský biskup sa uprostred vážnych starostí o hmotné zabezpečenie novozriadenej eparchie od samého začiatku usiloval aj o vybudovanie verejnosti prístupnej eparchiálnej knižnice a čítárne ako intelektuálneho centra. V tomto zámere nezostal osamotený, ale už 1. mája 1819 daroval Ján Baptista Kováč z Jágra Prešovskej eparchii svoju rozsiahlu knižnicu, ktorej súčasťou bolo viac ako tisíc kníh, súborov atlasov a máp. Zároveň o rok nato poskytol aj finančné prostriedky a založil fond s pravidelným príjmom. Napriek úsiliu sa zámer nepodarilo uskutočniť v plnom rozsahu, ale knižnica slúžila od polovice 19. storočia najprv duchovným a neskôr aj potrebám **teologickej akadémie**. Tá bola **zriadená biskupom Mikulášom Tóthom** (1876 – 1882) **v roku 1880**. Slávnostnú posviacku budovy teologickej akadémie a kňazského seminára vykonal za prítomnosti kapituly, veriaceho ľudu a obyvateľov mesta Prešov 12. septembra 1880 a do učiteľského

úradu vymenoval zväčša členov prešovskej kapituly – kanonikov. V prvý školský rok boli otvorené dva posledné ročníky (tretí a štvrtý). O dva roky neskôr 25. septembra 1882 začala teologická akadémia svoju plnohodnotnú činnosť, keď boli otvorené všetky štyri ročníky teologického štúdia. Tak sa začala samostatná formácia kléru Prešovskej eparchie. K pozdvihnutiu vzdelanostnej úrovne gréckokatolíckych veriacich prispievala aj rozsiahla sieť cirkevných škôl vo farnostiach. Vyučovanie realizovali kvalifikovaní učitelia, ktorí **od roku 1895 mohli nadobudnúť pedagogické vzdelanie na Gréckokatolíckej učiteľskej akadémii v Prešove**. Vznikla zásluhou biskupa Jána Váliho (1882 – 1911), ktorý sa zaslúžil aj o zriadenie Gréckokatolíckej meštianskej školy v Prešove a chlapčenského internátu Alumneum.

Biskup okrem podpory vzdelávania zameriaval svoju pozornosť na núdzných a siroty. Podporoval však aj maďarizačné úsilie a v roku 1900 počas púte do Ríma tlmočil pápežovi Levovi XIII. žiadosť o povolenie sláviť svätú liturgiu v maďarskom jazyku napriek nevôli prítomných kardinálov. V tom čase bohoslovec Teodor Rojkovič ako účastník púte si to poznamenal a opísal týmito slovami: *„Zhromaždili sme sa v Sixtínskej kaplnke spolu s belgickými poslancami. Rímskeho pápeža Leva XIII., vyše osemdesiatročného starca, chudého, slabého, nezdravého, no dobrosrdečného človeka pri sprevádzaní Švajčiarskej gardy, komorníkov, prelátov, biskupov a niekoľko kardinálov po dlhom očakávaní doniesli (Pápež bol v tom čase na audienciu prinášaný na tróne umiestnenom na nosidlách.) a posadili na stolec pred oltár. Po apoštolskom požehnaní sa začala audiencia. Potom sa slova ujal preosvietený biskup Ján Váli a v latinskej reči privítal námestníka Krista. Hovoril silným hlasom, no keď došiel v reči k žiadosti o maďarskú svätú liturgiu, za ním stojaci kardináli dosť hlasne šumeli, mykali, aby tento predmet vynechal. Preosvietený Váli sa nedal sterorizovať, pokračoval vo svojom až do konca, a tak do rúk pápeža odovzdal memorandum, ktoré pápež prevzal. Po audiencii prítomný maďarský biskup srdečne gratuloval nášmu smelému biskupovi za jeho vystúpenie. Maďari sa tešili, no my úbohí bohoslovci sme smútili.“* Smútili, pretože presadzovanie maďarského jazyka bolo medzi rusínskym a slovenským duchovenstvom prijímané s veľkou nevôľou. To bol aj jeden z dôvodov, prečo sa biskup napriek množstvu požehnaných diel netešil veľkej popularite v Prešovskej eparchii a v roku 1911 zomrel sám a opustený v rezidencii.

Koncentrácia gréckokatolíckych vzdelávacích inštitúcií v Prešove však vytvorila priestor na rôzne aktivity inteligencie v kultúrnej aj politickej rovine. Zvláštnu úlohu pritom zohral proces národného sebauvedomenia Rusínov. **Národ bez štátu si svoju identitu počas toku dejín budoval a zachovával najmä vďaka osobitosti Gréckokatolíckej cirkvi. V prvej polovici 20. storočia sa Prešov spolu s Užhorodom stali centrami rusínskej inteligencie. Pôsobili tu spolky Duchnovič, Prosvita a Školská pomoc, zakladali sa politické strany, vydávali rusínske periodiká. Vznikla Ruská národná rada.** Z prepojenia medzi Gréckokatolíckou cirkvou a Rusínmi sa tvorili po vzniku Československa napätia s politickými predstaviteľmi nového štátu a v menšej miere aj vnútri Cirkvi. K ich vystupňovaniu došlo po vyhlásení autonómie a vzniku slovenského štátu. V rámci opatrení bola rozpustená Ruská národná rada a došlo aj k zastaveniu vydávania rusínskej tlače. Za týchto podmienok sa hierarchia Gréckokatolíckej cirkvi vedená biskupom Gojdičom znova stala jedinou viditeľnou reprezentantkou Rusínov na Slovensku. Prešovský biskup sa snažil brániť ich záujmy a zároveň otváral priestor na vzrast veriacich slovenskej národnosti. Úloha Cirkvi, ktorú plnila vo vzťahu k Rusínom alebo v iných krajinách vo vzťahu k iným národnostiam, nebola v dejinách ojedinelá, ale v situáciách, keď národnostiam chýbali oficiálne štruktúry, ich miesto zastala Cirkev, ktorá sa potom významnou mierou zaslúžila aj o prežitie národného povedomia, ako to bolo napríklad v Grécku a Poľsku.

ZHRNUTIE

Termín Gréckokatolícka cirkev sa používal skôr, ako došlo k uzatvoreniu Užhorodskej únie, a viazal sa s Melchitskou gréckokatolíckou cirkvou na Blízkom východe. Kdesi tu musíme hľadať inšpiráciu východných zjednotených biskupov v monarchii, ktorí počas Viedenskej synody v roku 1773 požiadali cisárovnú Máriu Teréziu, aby sa namiesto označenia zjednotení gréckeho obradu používal termín gréckokatolíci.

Erigovanie Mukačevského biskupstva a zastabilizovanie jeho sídla v Užhorode vytvorilo priestor na zlepšovanie administratívno-správneho členenia rozsiahlej eparchie, ktorú tvorilo 560 000 veriacich v 711 farnostiach na území trinástich uhorských stolíc. Zložitosť správy takého rozsiahleho územia netreba bližšie vysvetľovať. Zlepšiť situáciu malo vytvorenie dvoch nových vikariátov, v roku 1776 išlo o Satmársky vikariát a v roku 1787 bol zriadený Košický vikariát.

Začiatkom 19. storočia nastali vhodné podmienky na zriadenie Prešovskej eparchie, ktorá vznikla vyčlenením z Mukačevskej eparchie a povýšením Košického vikariátu na Prešovskú eparchiu pápežskou bulou *Relata semper* z 22. septembra 1818. Prvým prešovským biskupom sa stal Gregor Tarkovič. Sídlom biskupa sa stal opustený kláštorňý chrám minoritov spolu s príľahlou budovou kláštora, ktorý sa postupne podarilo obnoviť s finančnou pomocou cisára. Zriadením biskupstva sa mesto Prešov zaradilo medzi arcibiskupské a biskupské mestá v Uhorsku. Zároveň sa stalo dôležitým správnym centrom Gréckokatolíckej cirkvi na území dnešného Slovenska. Rakúsko-uhorským vyrovnaním v roku 1867 došlo aj v Gréckokatolíckej cirkvi k narastaniu maďarizačných snáh. Najmä začiatkom dvadsiateho storočia postupne došlo k zrušeniu cyriliky a jej nahradeniu latinkou, ako aj k maďarizácii cirkevných obradov. Koniec prvej svetovej vojny a zánik monarchie však znamenali aj koniec maďarizačných snáh. Nové demokratické pomery v Československej republike (ČSR) vytvorili podmienky na nábožensko-kultúrny rozvoj Rusínov a Slovákov, ako aj príslušníkov iných národností v rámci Gréckokatolíckej cirkvi v ČSR.

OTÁZKY

1. Vysvetlite pôvod termínu gréckokatolícky.
2. Porovnajzte Užhorod a Prešov ako dve centrá gréckokatolíkov.
3. Zhodnotte vplyv Habsburgovcov na Gréckokatolícku cirkev.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BORZA, Peter – JAMBOR, Peter. Náčrt histórie Gréckokatolíckej teologickej fakulty v Prešove od 19. storočia do prvej dekády 21. storočia. In *Theologos – teologická revue*. Roč. 16, 2014, č. 1.

BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj (eds.). *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie. Prešovská archieparchia*. Prešov 2016.

GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

PETRÍK, Lubomír (ed.). *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*. Prešov 2012.

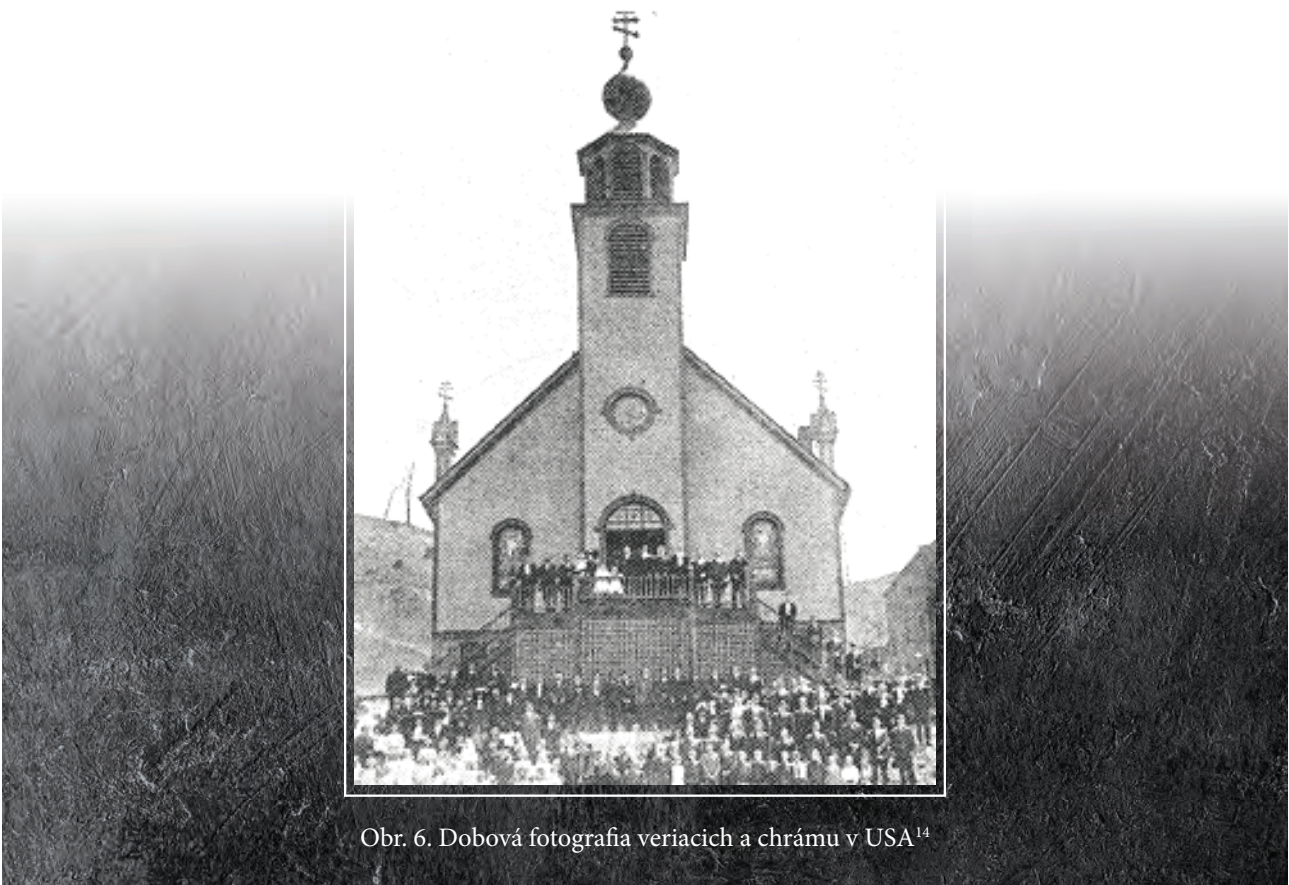
ŠOLTÉS, Peter, *Tri jazyky štyri konfesie. Etnická a konfesijnálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava 2009.

ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia*. Ružomberok 2009.

ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II*. Košice 2009.

5. EMIGRÁCIA GRÉCKOKATOLÍKOV A CIRKEV V USA

V sedemdesiatych rokoch 19. storočia sa z Európy do Spojených štátov začali presídľovať gréckokatolíci z Mukačevskej a Prešovskej eparchie, ako aj z Haliče. K realizovaniu namáhavej cesty ich dovedlo veľmi zlé sociálne postavenie a politické pomery v habsburskej monarchii. Za oceánom očakávali lepšie životné podmienky a zaradenie do spoločnosti. V skutočnosti bola nielen cesta, ale aj začiatky v USA spojené s veľkou námahou a ťažkým sociálnym postavením. Prevažne boli odkázaní na vzájomnú pomoc a podporu, bez ktorej by nedokázali žiť v náročnom prostredí. Dôležitú úlohu pritom zohrala gréckokatolícka viera. Odhaduje sa, že **do začiatku prvej svetovej vojny v roku 1914 prišlo do USA päťstotisíc gréckokatolíkov z Uhorska a Haliče, ktorí postupne dokázali založiť 152 farností.**

Obr. 6. Dobová fotografia veriacich a chrámu v USA¹⁴

Prisťahovalci sa usadili prevažne v mestských oblastiach štátov stredného Atlantiku, kde boli koncentrované továrne a bane. Väčšina sa usídlila v štátoch Pensylvánia, New York, New Jersey a následne aj v štátoch Ohio, Connecticut a Illinois. **Prvú gréckokatolícku farnosť založil kňaz John Voljansky v mestečku Shenandoah v Pensylvánii v roku 1884.** Rok nato vybudovali spoločný chrám a jeho príklad inšpiroval ďalšie gréckokatolícke komunity. **Koncom 19. storočia sa v Spojených štátoch nachádzalo tridsať gréckokatolíckych farností s veriacimi z územia Haliče a Uhorska.** Farnosti vznikali z iniciatívy veriacich, ktorí vytvorili spoločnosť vedenú cirkevnou radou. Zhromaždili finančné prostriedky a vybudovali chrám, faru a požiadali biskupa v pôvodnej vlasti o vyslanie kňaza, ktorý prevzal duchovnú správu vzniknutej farnosti. Kňazi podobne ako veriaci udržiavali úzke kontakty s materskými eparchiami v Európe. V rôznych potrebách sa obracali na svojich biskupov v Užhorode, Prešove a v biskupstvách Haliče. Biskupi zároveň prejavovali aktívny záujem o svojich veriacich za oceánom.

¹⁴ <https://www.archpitt.net/archeparchy-of-pittsburgh-history/> (20.09.2021)

Formovanie náboženského života gréckokatolíkov od začiatku čelilo viacerým problémom. Farnosti vznikali na území rímskokatolíckych diecéz a miestni biskupi vznášali výhrady aj nároky voči farnostiam a kňazom. Keďže Katolícka cirkev bola vo väčšinovo protestantských USA v menšine, snažila sa vnútorne zjednotiť a pre väčšinu rímskokatolíckych biskupov tak východní katolíci boli elementom narúšajúcim ich snahy o konsolidáciu v rámci USA. Významný záujem o veriacich mala aj Pravoslávna cirkev Moskovského patriarchátu a vo svoj prospech chcela veriacich využiť aj politická reprezentácia z Uhorska. Tieto vplyvy vytvárali v spoločenstve gréckokatolíkov napätia smerom vonku aj dovnútra. **Rímskokatolícki biskupi dosiahli od Svätej stolice vydanie dekrétu z 1. októbra 1890, ktorým si podriadili gréckokatolíckych duchovných v USA.** Na základe tohto rozhodnutia mali biskupi z Mukačevskej a Prešovskej eparchie informovať Rím o vyslaní kňaza do USA a kňazi prichádzajúci medzi gréckokatolíkov sa mali hlásiť u miestneho rímskokatolíckeho biskupa. Obmedzenie sa týkalo aj ich stavu, keďže to mohli byť iba slobodní muži a naopak, späť do Európy sa mali vrátiť ženatí kňazi. **Apoštolská stolica napriek snahám gréckokatolíckych duchovných a biskupov trvala na dodržiavaní dekrétu, čo viedlo k odchodu kňaza Alexeja Totha s jeho farnosťou do Pravoslávnej cirkvi Moskovského patriarchátu a zároveň svojím aktívnym prístupom pritiahol za sebou aj ďalších pätnásť ruténskych farností.** Pomery v USA a vstup farností do Pravoslávnej cirkvi sa odrazil aj na situácii v pôvodnej vlasti na území Prešovskej a hlavne Mukačevskej eparchie, kde sa stal jedným zo spúšťačov obnovy alebo rozšírenia Pravoslávnej cirkvi.

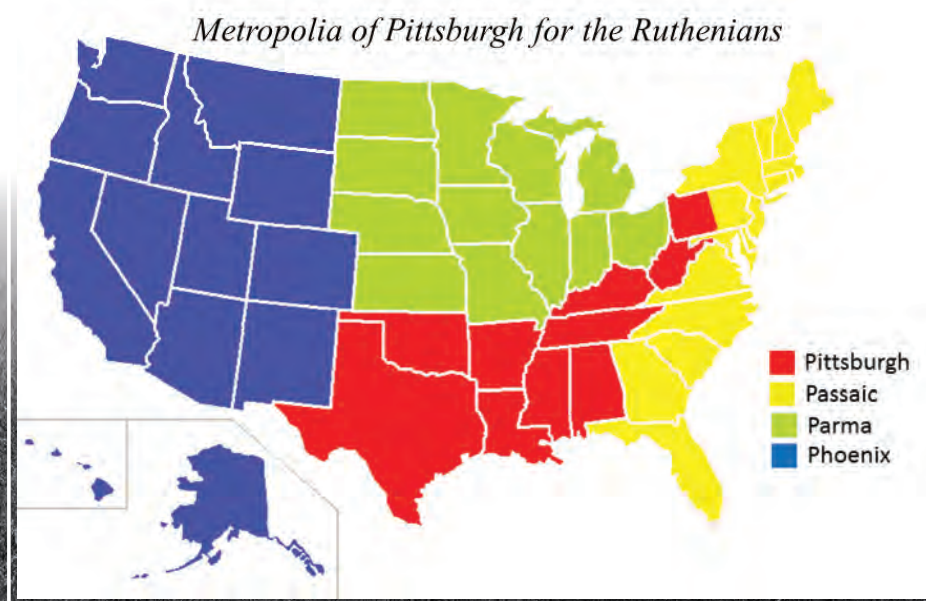
Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa vykryštalizovalo aj odlišné postavenie farností veriacich pochádzajúcich z Haliče – Ukrajincov a Uhorska – Rusínov, Slovákov, Maďarov (spoločne označovaných pojmom Ruténi). Preto Svätá stolica v roku 1924 vymenovala pre gréckokatolíkov dvoch biskupov – exarchov, jedného pre gréckokatolíkov z Haliče a druhého, Vasilu Takáča (1924 – 1948) pre Ruténov. Biskup Vasil Takáč prevzal vedenie Pittsburského exarchátu pre Rusínov, ktorý mal 129 kňazov, 155 chrámov a 288 390 veriacich. Biskup krátko po svojom nástupe čelil vnútorným pnutiam a v marci 1929 vyšiel nový dekrét Apoštolskej stolice *Cum data fuerit*, ktorý upravoval vzájomné vzťahy medzi gréckokatolíckimi a rímskokatolíckimi, jeho súčasťou bolo aj **dôsledné vyžadovanie celibátu duchovných.** Dovtedy toto nariadenie nebolo neúprosne vymáhané. To vyvolalo ohromnú nevôľu medzi duchovenstvom a veriacimi, ktorí vystúpili proti biskupovi a Svätej stolici. Biskup zareagoval prísne a suspendoval niekoľkých duchovných, tí však založili najprv Karpatoruskú administratúru a neskôr v roku 1937 na sneme v Pittsburgu vyhlásili duchovní a veriaci nezávislosť od Pittsburského exarchátu a založili Karpatoruskú pravoslávnu gréckokatolícku diecézu. **Dané rozdelenie sa dotklo tridsiatich farností a približne štyridsaťtisíc veriacich.** Vnútorné rozdelenie zasiahlo priamo dovnútra farností, rodín a vzájomných vzťahov, keďže sa začal zápas o jednotlivé ťažko nadobudnuté chrámy a základnú infraštruktúru farností. Vnútorné spory sa podarilo vyriešiť začiatkom štyridsiatich rokov a v Pittsburskom biskupstve nastoliť poriadok. Biskupa Takáča to však stálo veľa duchovných aj fyzických síl. V roku 1946 mu bol daný pomocný biskup Daniel Ivančo (1948 – 1972), ktorý ho o dva roky nahradil na biskupskom poste.

Rozdelenie zasiahlo gréckokatolíkov aj v ich spoločných organizáciách, ktoré od 19. storočia plnili dôležité sociálne a politické úlohy. Boli to združenia alebo bratstvá vzájomnej pomoci, ktoré poskytli dôležité záruky pre emigrantov a ich rodiny v prípade núdze, spôsobenej zranením alebo chorobou. Aby zvýšili efektivitu, tak sa bratstvá spájali do väčších celkov. Medzi prvými bola v roku 1892 *Jednota gréckokatolíckych ruských bratstiev* (Соединение Греко-Католических Русских Братств), ktorá mala do prvej svetovej vojny skoro 54 000 členov. Ďalšou veľkou organizáciou bolo *Združenie gréckokatolíckych cirkevných bratstiev*. Okrem výhod poistenia bratstvá vydávali rusínske noviny a výročné zborníky. Najstaršou publikáciou bol *Amerikansky rusky viestnik* (1892 – 1952). Bratstvá svetského pôvodu boli prepojené s Cirkvou, čomu zodpovedal aj názov. Vďaka tomu boli bratstvá úspešné pri poskytovaní finančnej pomoci jednotlivcom, ale zároveň sa ich prepojenie s Cirkvou prejavilo v dôsledkoch napätia, ktoré vyplynuli z rozporov s Rímskokatolíckou cirkvou a etnickej diferenciacie veriacich. Imigranti z Haliče sa oddelili a založili nové organizácie. Patrili sem *Ruské pravoslávne združenie vzájomnej pomoci*, *Organizácia ruských bratstiev* a *Ruský národný zväz*, od roku 1914 *Ukrajinský národný zväz*.

VZŤAHY S MUKAČEVSKOU A PREŠOVSKOU EPARCHIOU

Pri retrospektívnom pohľade vnímame niekoľko desaťročí zápasu o dôstojný náboženský život gréckokatolíkov v novej vlasti. Sprevádzali ho vnútorné aj vonkajšie nepokoje, ktoré spôsobili aj oddeľovanie veriacich od Katolíckej cirkvi. Zároveň to však **pomohlo udržať jedinečnú identitu ruténskych veriacich. Pod týmto pojmom rozumieme veriacich z územia Mukačevskej a Prešovskej eparchie, a to Rusínov, Maďarov aj Slovákov. Medzi veriacimi na oboch stranách Atlantiku prebiehala živá spolupráca na rôznych úrovniach. Biskupi oboch eparchií v Európe sa snažili o zabezpečenie kňazov pre veriacich v Spojených štátoch.** Veriacich, ktorí odchádzali do nového sveta, odporúčali do konkrétnych farností a usilovali sa o ich zapojenie do Cirkvi. Mladí muži, ktorí sa narodili v Spojených štátoch a mali záujem o kňazskú službu, prichádzali do Užhorodu alebo Prešova, aby sa v miestnych seminároch pripravovali na duchovné povolanie. Záujem o službu v USA prejavovali aj miestni klerici. V roku 1928 sa pre odchod do USA rozhodol aj Vasil Hopko (neskorší pomocný prešovský biskup), ale vážny zdravotný stav mu to znemožnil. Po vyliečení sa v nasledujúcom roku rozhodol pre službu v Prešovskej eparchii. Na Vianoce koncom tridsiatych rokov 20. storočia sa americkým veriacim prostredníctvom rozhlasu prihovril biskup Pavel Gojdič a ďakoval za vzájomnú spoluprácu a pomoc. Stopy prepojenia vo viere medzi domovom a novou vlasťou môžeme aj dnes sledovať na rôznych miestach Prešovskej a Mukačevskej eparchie. Chrám v obci Andrejová pri meste Bardejov je vyzdobený vitrážami okien, ktoré na začiatku 20. storočia darovali veriaci žijúci v USA ako dar rodnej obci. Vďaka finančnej podpore z Ameriky mohli medzi dvoma svetovými vojnami vychádzať v Prešove noviny *Russkoje slovo* a veriaci z Pittsburského exarchátu podporili v Prešove výstavbu gréckokatolíckeho sirotinca v rovnakej sume ako veriaci Prešovskej eparchie. A tak by sme mohli prechádzať dedinami a mestami východného Slovenska alebo Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a našli by sme veľa stôp vzájomnej spolupráce a spolužitia. Žiaľ, tá sa prerušila druhou svetovou vojnou a následným rozdelením sveta železnou oponou. Komunistický režim nedokázal úplne zahubiť vzájomnú spoluprácu, ale priniesol utlmenie živého partnerstva, ktoré sa už po páde totalitného režimu nepodarilo obnoviť v predvojnovom rozsahu a intenzite.

V súčasnosti nesie Gréckokatolícka cirkev v USA názov *The Byzantine Catholic Metropolitan Church of Pittsburgh, USA*. Má metropolitné usporiadanie. Sídлом metropolie je mesto Pittsburgh v Pensylvánii a sufragánne biskupstvá sú v mestách Parma, Ohio; Passaic, New Jersey; Phoenix, Arizona.

Obr. 7. Pittsburská metropolia pre Ruténov v USA¹⁵

¹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Byzantine_Catholic_Metropolitan_Church_of_Pittsburgh (20.09.2021)

ZHRNUTIE

V sedemdesiatych rokoch 19. storočia sa z Európy do Spojených štátov začali presídľovať gréckokatolíci z Mukačevskej a Prešovskej eparchie, ako aj z Haliče. Odhaduje sa, že do začiatku prvej svetovej vojny v roku 1914 prišlo do USA 225 000 gréckokatolíkov. Väčšina sa usídlila v štátoch Pensylvánia, New York, New Jersey a následne aj v Ohiu, Connecticute a Illinois. Prvú gréckokatolícku farnosť založil kňaz John Voljansky v mestečku Shenandoah v Pensylvánii v roku 1884. Koncom 19. storočia sa v Spojených štátoch nachádzalo tridsať gréckokatolíckych farností. Farnosti vznikali z iniciatívy veriacich, ktorí vytvorili spoločnosť vedenú cirkevnou radou. Zhromaždili finančné prostriedky a vybudovali chrám, faru a požiadali biskupa z pôvodnej o vyslanie kňaza, aby bol ich duchovným správcom.

Formovanie náboženského života gréckokatolíkov od začiatku čelilo viacerým problémom. Nároky voči nim vznášali rímskokatolícki biskupi a významný záujem o veriacich mala aj Pravoslávna cirkev Moskovského patriarchátu, napokon vo svoj prospech chcela veriacich využiť aj politická reprezentácia z Uhorska. Rímskokatolícki biskupi presadili u Svätej stolice faktické podriadenie gréckokatolíkov svojej jurisdikcii a napriek snahám gréckokatolíckych duchovných alebo biskupov z pôvodnej vlasti trvali na dodržiavaní dekrétu z 1. októbra 1890, čo viedlo k odchodu gréckokatolíckeho kňaza Alexeja Totha s jeho farnosťou do Pravoslávnej cirkvi Moskovského patriarchátu. Spolu s ním prestúpilo aj ďalších pätnásť gréckokatolíckych farností. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa vykryštalizovalo aj odlišné postavenie farností veriacich pochádzajúcich z Haliče – Ukrajincov a Uhorska – Rusínov, Slovákov, Maďarov (Ruténov). Preto Svätá stolica v roku 1924 vymenovala pre gréckokatolíkov dvoch biskupov – exarchov, jedného pre gréckokatolíkov z Haliče a druhého, Vasiľa Takáča, pre Ruténov. Biskup Vasil' Takáč prevzal vedenie Pittsburského exarchátu pre Ruténov, ktorý mal 129 kňazov, 155 chrámov a 288 390 veriacich. V marci 1929 vyšiel nový dekrét Apoštolskej stolice *Cum data fuerit*, ktorý upravoval vzájomné vzťahy medzi gréckokatolíkmi a rímskokatolíkmi, jeho súčasťou bolo aj dôsledné vyžadovanie celibátu duchovných. Viacerí duchovní sa voči tomu vzopreli a v roku 1937 na sneme v Pittsburgu vyhlásili spolu s veriacimi nezávislosť od Pittsburského exarchátu a založili Karpato-ruskú pravoslávnu gréckokatolícku diecézu. Dané rozdelenie sa dotklo tridsiatich farností a približne štyridsaťtisíc veriacich. Rozdelenie zasiahlo gréckokatolíkov aj v ich spoločných organizáciách, ktoré od 19. storočia plnili dôležité sociálne a politické úlohy.

Napriek tomu prebiehala spolupráca s Cirkvou v pôvodnej vlasti. Biskupi oboch eparchií v Európe sa snažili o zabezpečenie kňazov pre veriacich v Spojených štátoch. Klerici z USA študovali v seminároch v Užhorode alebo Prešove, niektorí aj v Ríme. Záujem o službu v USA prejavovali aj miestni bohoslovci. Vďaka finančnej podpore z Ameriky mohli medzi dvoma svetovými vojnami vychádzať v Prešove noviny *Russkoje slovo* a veriaci z Pittsburského exarchátu podporili v Prešove výstavbu gréckokatolíckeho sirotinca v rovnakej sume ako veriaci Prešovskej eparchie.

OTÁZKY

1. Charakterizujte situáciu gréckokatolíkov v USA na konci 19. a začiatku 20. storočia.
2. Definujte vzájomné kontakty medzi gréckokatolíkmi v USA a v Európe.
3. Identifikujte kľúčové problémy gréckokatolíkov v USA.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj (eds.). *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie. Prešovská archieparchia*. Prešov 2016.

BORZA, Peter. *Blahoslavený Vasil' Hopko : prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*. Prešov 2003.

MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov 2016.

PEKAR, Atanasij. *Narisi istoriji Cerкви Zakarpatija. Tom I., Eparchične oformleinnja*. Rim 1967 (ПЕКАР, Атанасій. Нариси історії Церкви Закарпаття. Том I: Єпархічне оформлення. Рим 1967).

SLIVKA, John. *Historical Mirror Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884 – 1963*. Brooklyn, New York 1978. ([https://archive.org/details/HistoricalMirrorGreekRiteCatholics1884 – 1963](https://archive.org/details/HistoricalMirrorGreekRiteCatholics1884-1963))

BRADY, Joel (2012) *transnational conversions: greek catholic migrants and rusky orthodox conversion movements in Austria-hungary, Russia, and the Americas (1890 – 1914)*. Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh. (<http://d-scholarship.pitt.edu/11919/>)

6. KOEXISTENCIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ A PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI

PRAVOSLÁVNA CIRKEV PO UŽHORODSKEJ ÚNII

Uvedenie záverov Užhorodskej únie do života bol dlhodobý proces a jeho úspech vo veľkej miere závisel od podpory cisárskeho dvora vo Viedni. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcich kapitolách, nezjednotení východní kresťania postupne spolu so svojimi kňazmi pristupovali k únii. Situáciu v 17. a začiatkom 18. storočia komplikovali protihabsburské stavovské povstania.

Územie Mukačevskej eparchie bolo rozdelené na západnú, konfesiónálne zmiešanú časť, pod správou šľachticov spojených s Habsburgovcami a na ceste k rovnoprávnemu zjednoteniu s Katolíckou cirkvou. Východná časť eparchie s biskupským sídlom v Mukačeve bola, naopak, pod správou protestantských šľachticov a úniu odmietala. Po smrti Gabriela Betlena sa hradu v Mukačeve v roku 1635 zmocnili Rákociovci a pod ich správou zostal až do roku 1711. Mukačevský biskup Bazil Tarasovič sa v čase podpisu únie rozhodol zotrvať v Mukačeve. **Nezjednotení východní kresťania vo východnej časti eparchie však čelili tlaku reformácie a protestantskej šľachte sa podriadili aj ich biskupi. Z tohto uhla pohľadu sa pristúpenie k únii ukazuje aj ako voľba pre zachovanie byzantského obradu a špecifickosti východnej Cirkvi, ktoré únia s Katolíckou cirkvou garantovala, na rozdiel od radikálnych zmien vyžadovaných protestantskou šľachtou. V reálnom procese sa garancia práv vyplývajúcich z únie dosiahla až erigovaním Mukačevskej eparchie v roku 1771.** Únia slávila úspech aj v Rumunsku, kde biskup Mukačevskej eparchie Jozef de Camillis vyvíjal kroky na rozšírenie únie medzi pravoslávnyimi duchovnými v zmysle svojej jurisdikcie biskupa všetkých zjednotených východných kresťanov v Uhorsku. V deväťdesiatych rokoch 17. storočia sa k únii pripojilo 116 kňazov. Rakúsky cisár v roku 1698 potvrdil pre rumunských kňazov tie isté práva, ako mali zjednotení kňazi Mukačevskej eparchie. Stoštyridsať farností sa stalo súčasťou tejto eparchie až do roku 1853, keď boli pripojené k novozriadenej eparchii Cluj-Gherla v roku 1853.

Koncom 18. a v 19. storočí bola Pravoslávna cirkev na území dnešného Slovenska zastúpená jedinou pravoslávnu obcou v Komárne, ktorú založili srbskí obchodníci s drevom. Z hľadiska kánonického práva boli skupiny pravoslávnych alebo jednotlivci do roku 1649 pod jurisdikciou konštantínopolského patriarchu, ale v dôsledku nových pomerov po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa ocitli pod správou Sremsko-karlovackého patriarchátu a eparchiálnej správy v Budíne. Koncom 19. storočia došlo k oživeniu pravoslávia a o miestnych pravoslávnych veriacich sa začal znova zaujímať konštantínopolský patriarcha, ako aj Ruská pravoslávna cirkev. V roku 1910 žilo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 1 997 pravoslávnych veriacich. Ich prítomnosť je výsledkom viacerých faktorov. V polovici 19. storočia bolo Slovensko a Podkarpatská Rus ovplyvnené národno-emancipačným hnutím. Jeho predstavitelia prejavovali sympatie smerom k Rusku ako veľkému slovanskému bratovi, udržiavali kontakty s reprezentantmi Srbskej pravoslávnej cirkvi a prejavovali obdiv k pravoslávniu. To vytváralo impulzy k oživeniu pravoslávneho hnutia a od začiatku 20. storočia sa v niektorých obciach objavujú prechody veriacich z Gréckokatolíckej do Pravoslávnej cirkvi. Podporovali ich aj skúsenosti emigrantov v Spojených štátoch amerických, kde z podnetu gréckokatolíckeho kňaza v Minneapolise Alexeja Tótha nastala v roku 1889 vlna prechodu z Gréckokatolíckej do Pravoslávnej cirkvi. Navrátilci z USA podporovali pravoslávne hnutie v rodných obciach. V roku 1902 došlo k prestupom v obci Becherov v okrese Bardejov a Lodomirovej v okrese Svidník. Masovejší charakter nadobudlo pravoslávne hnutie na Podkarpatskej Rusi. V roku 1912 sa už k Pravoslávnej cirkvi otvorene hlásilo okolo tridsaťtisíc veriacich. Najvážnejšou príčinou prestupu bol národný a sociálny útlak veriacich. Gréckokatolícki biskupi a časť duchovenstva podporovali maďarizačné úsilie a v zjednodušenom videní veriacich boli jeho reprezentantmi. Úlohu zohrala aj politika

cárskeho Ruska, ktoré sa takýmto spôsobom snažilo presadzovať svoje záujmy. Vzostup pravoslávneho hnutia sa snažili predstavitelia Gréckokatolíckej cirkvi, ako aj vládne orgány zastaviť. Mukačevský biskup požiadal o policajný zásah a vládne orgány poskytli súčinnosť, keď na exponované miesta vyslali jednotky žandárov. Potláčanie hnutia sprevádzali násilnosti a excesy. **21. apríla 1904 sa v Marmarošskej Sihoti (dnes mesto Sighetu Marmatiei v Rumunsku) uskutočnil tzv. Ižský proces proti dvadsiatim dvom pravoslávnyim veriacim obvineným z velezrady a povstania proti Gréckokatolíckej cirkvi. Obvinení boli uznaní vinnými a potrestaní väzením alebo menšími trestami na slobode a finančnou pokutou. Na prelome rokov 1913 – 1914 sa konal ďalší proces s 94 pravoslávnyimi veriacimi, známy ako tzv. druhý marmaroško-sihoťský proces. Obžaloba spočívala v obvinení, že prestupom z Gréckokatolíckej do Pravoslávnej cirkvi chceli obvinení pravoslávnych z Podkarpatskej Rusi podriaďiť Ruskej pravoslávnej cirkvi a časť Uhorska pripojiť k Rusku.** Hlavným obvineným bol kňaz a mních Alexej Kabaljuk, kritizujúci Gréckokatolícku cirkev a ostatní, ktorí sa s ním ako štátom neschváleným duchovným stýkali a šíрили jeho názory. Súd uznal vinnými tridsaťdva obvinených. Kabaljuk a ďalší traja obvinení boli odsúdení na štyri a pol roka väzenia, ostatní dostali tresty na slobode. **Proces je v súčasnosti hodnotený ako prvé masové vystúpenie obyvateľov Podkarpatskej Rusi, ktorí vyjadrili svoje názory v rozpore s postojmi vládnucich elít.**

V ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE

Po skončení prvej svetovej vojny nadobudlo pravoslávne hnutie v novobudovanej Československej republike masové rozmery, predovšetkým na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku. **Počet pravoslávnych veriacich niekoľkonásobne vzrástol a podľa sčítania obyvateľstva v roku 1930 bolo na Slovensku 9 076 a na Podkarpatskej Rusi 112 034 veriacich.** Prestup veriacich z jednej do druhej cirkvi sprevádzali nepokoje aj násilnosti, ktorým Gréckokatolícka cirkev ani štátna správa nedokázali zabrániť. **Výrazným krokom ku konsolidácii pomerov bolo prijatie zákona č. 96 Zb. z 23. apríla 1925 o vzájomných pomeroch medzi náboženskými vierovyznaniami. Dôležitou legislatívnou normou bol zákon č. 122/1926 Zb. o úprave platov duchovenstva štátom uznaných cirkví a náboženských spoločností. Nadväzujúce vládne nariadenie č. 124 Zb. z 17. júla 1928 uznalo Pravoslávnu cirkev na Slovensku a Podkarpatskej Rusi ako recipovanú, teda štátom uznanú.** Následne bola prijatá Ústava karpatoruskej pravoslávnej Mukačevskej eparchie publikovaná vo vestníku Ministerstva školstva a národnej osvety 6. decembra 1929. Ústava zdôrazňujúca jurisdikciu Srbskej pravoslávnej cirkvi, ale s víziou skorého ustanovenia autokefálie Pravoslávnej cirkvi v Československu. Prax ukázala, že ústava musí prejsť revíziou a v roku 1931 bol vytvorený návrh novej ústavy. Zásadnou zmenou bolo pričlenenie štrnástich farností z východného Slovenska do eparchie. Ústava napokon nebola schválená, ale niektoré jej zásady boli realizované v praxi. Napr. Podkarpatoruská eparchia zmenila názov na **Mukačevsko-prešovskú eparchiu.**

V ČSR bola Pravoslávna cirkev v medzivojnovom období organizovaná v dvoch eparchiách pod jurisdikciou patriarchátu Srbskej pravoslávnej cirkvi. Napriek spojeniu predstavovali pravoslávne cirkevné obce na Slovensku osobitné zoskupenie.

V medzivojnovom období sa **strediskom pravoslávia na Slovensku stala pravoslávna cirkevná obec v Lodomirovej na severovýchode Slovenska.** Zvláštnu pozíciu získala vďaka archimandritovi Vitalijovi Maximenkovi (1870 – 1960), ktorý reprezentoval jednu z najvýraznejších postáv ruského pravoslávia. Z Lodomirovej vytvoril stredisko ruskej pravoslávnej emigrácie. Pred revolúciou v Rusku patrila archimandrita Vitalij k vedúcim postavám známej cirkevnej tlačiarne v Počajeve na Ukrajine. Nástup bolševikov k moci ho donútil odísť najprv do Poľska a potom do Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, odkiaľ v roku 1923 prijal ponuku pražského arcibiskupa Sawatija, aby v Československu pomohol šíreniu pravoslávia. Usadil sa v Lodomirovej a ním vedená ruská pravoslávna misia na jednej strane získala podporu pravoslávnych veriacich, ale vyeskalovala náboženské napätie s gréckokatolíckimi. V priebehu roka sa mu podarilo vybudovať nový pravoslávny Chrám sv. archanjela Michala a zároveň pripraviť zázemie pre cirkevnú tlačiareň, ktorú v roku 1924 spustil vo Vyšnom Svidníku a po výstavbe novej budovy v Lodomirovej ju v roku 1926 presťahoval spolu s členmi misie. Z obce sa

razom stalo centrum pravoslávia a informácie o archimandritovi sa rozšírili aj v zahraničí, čo viedlo mnohých k tomu, aby sem čo i len nakrátko prišli a zotrvali v miestnej komunite.

Obr. 8. Pravoslávny kláštor v Ladomirovej¹⁶

Ladomirová bola odvtedy vnímaná aj ako centrum ruskej pravoslávnej emigrácie. Tlačiareň okrem bohoslužobných a svetských kníh alebo kalendárov vydávala v prospech pravoslávia aj cirkevný časopis *Russkij psalmyr*, noviny *Pravoslavnaja Karpatskaja Rus*, *Pravoslavnaja Lemkovščina*, *Detstvo Christovo a Pravoslavnyj Put'*. Členovia misie prešli na rehoľný spôsob života a v rokoch 1931 – 1932 vybudovali nový kláštor. V roku 1934 bol Vitalij vyslaný synodou ruskej zahraničnej cirkvi do USA, kde bol vysvätený za arcibiskupa. Najslávnejšie obdobie činnosti misie spadá do druhej polovice tridsiatych rokov 20. storočia. **Misia pod oficiálnym názvom *Spolok bratov sv. Jova Počajevského, patróna ruského cirkevného knihtačiarstva so sídlom v Ladomirovej* svoje publikácie distribuovala do celého sveta, vzdelávala deti a mládež v misijnej pracovnej škole. Venovali sa ikonopisectvu a vyzdobili viaceré pravoslávne chrámy. Viacerí absolventi sa uplatnili pri šírení pravoslávia v regióne, ale aj v zahraničí, kde absolvovali teologické vzdelanie a stali sa kňazmi.**

16 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8B%D1%80%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%98_%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2_%D0%9B%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9._1930-%D0%B5_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D1%8B.jpg (20.09.2021)

Obr. 9. Obyvatelia pravoslávneho kláštora v Ladomirovej¹⁷

Misia bola aktívna aj v kultúrnej oblasti, keď organizovala Deň ruskej kultúry a v jej rámci pôsobil ruský pravoslávny chór. Misia ukončila svoju činnosť príchodom oslobodzovacej Červenej armády a jej členovia unikli pred sovietskou mocou do Nemecka, Švajčiarska, Francúzska a USA.

Počas slovenského štátu prešlo riadenie slovenskej časti Mukačevsko-prešovskej eparchie priamo pod patriarchu Srbskej pravoslávnej cirkvi, ktorý jej vedením poveril protojereja Vasiľa Solovjeva. V období druhej svetovej vojny, počas okupácie Juhoslávie, stratili cirkevné obce kontakt s patriarchátom a začali sa orientovať na Ruskú pravoslávnu cirkev. V roku 1944 archimandrita Kabaljuk navštívil spolu s ďalšími duchovnými Moskvu. Proces prechodu pod jurisdikciu Ruskej pravoslávnej cirkvi bol dokončený koncom roka 1945.

GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV V NOVEJ REPUBLIKE

Predstavitelia Gréckokatolíckej cirkvi vnímali koniec prvej svetovej vojny s úľavou, ale aj s obavami z ďalšieho vývoja. O juh a východ Slovenska prebiehal zápas ešte v roku 1919. V Prešove bola 16. júna vyhlásená Slovenská republika rád, známa aj ako Slovenská sovietska republika. Jej existenciu po pár týždňoch ukončil postup československých legionárov. **Prešovskú eparchiu viedol biskup Štefan Novák (1914 – 1920), ktorý sa rozhodol pre život v Maďarsku. Biskupstvo na istý čas potom spravoval generálny vikár Mikuláš Rusnák a od roku 1922 biskup Križevackej eparchie Dionýz Nyáradi (1922 – 1927). Podobná situácia neskôr nastala aj v Mukačevskej eparchii, odkiaľ odišiel biskup Anton Papp (1912 – 1923) a v roku 1924 na jeho miesto nastúpil Peter Gebej (1924 – 1931). Gréckokatolíci v Československu boli pod správou dvoch biskupstiev v Prešove a Užhorode. Zmeny hraníc spôsobili, že dvadsaťjeden farností Prešovskej eparchie a jedna z Mukačevskej eparchie sa ocitli v Maďarskom kráľovstve. Pre tieto farnosti zriadil pápež Pius XI. (1922 – 1939) v roku 1924 Miškovecký exarchát a do jeho čela vymenoval bývalého mukačevského biskupa Antona Pappa.**

V roku 1930 žilovcelom Československu 585 041 gréckokatolíkov z celkového počtu 14 729 536 obyvateľov. Gréckokatolícka cirkev sa počtom veriacich zaradila na štvrté miesto v republike a na

¹⁷ [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%9E%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%98%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2_%D0%9B%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_\(1940\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%D0%9E%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%98%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B2_%D0%9B%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_(1940).jpg) (20.09.2021)

Podkarpatskej Rusi sa k nej hlásila skoro polovica celkového obyvateľstva. Z tohto pohľadu sa rozsah jej činnosti a vplyv v jednotlivých oblastiach republiky významne odlišoval. V Čechách, na Morave a v Sliezsku mala s 7 258 veriacimi okrajové postavenie, ale zároveň dôležitú farnosť v Prahe, ktorej aktívnym členom bol aj jeden z úradníkov prezidentskej kancelárie Ivan Párkányi. Tým jej význam pre Prešovské aj Mukačevské biskupstvo vzrástol. Na Slovensku bola s 213 752 veriacimi treťou najpočetnejšou cirkvou s najväčším zastúpením na východe Slovenska a na Podkarpatskej Rusi s 359 166 veriacimi zaujímala dominantné postavenie.

Obr. 10. Interiér gréckokatolíckeho chrámu v Prahe¹⁸

Do vzťahov s novou politickou reprezentáciou vstúpilo viacero prekážok, ale najväznejšou bol predchádzajúci promaďarský postoj gréckokatolíckych biskupov a sčasti aj duchovenstva, ktoré sa svojimi postojmi odcudzilo aj samotným veriacim. Československá vláda si od začiatku oprávnené od Svätej stolice žiadala, aby biskupmi Katolíckej cirkvi boli československí občania. Túto žiadosť splnil najprv Peter Gebej, ktorý biskupské svätenie prijal na Velehrade a v roku 1927 aj Pavel Gojdič OSBM (1927 – 1960), konsekrovaný v Ríme, v Bazilike sv. Klementa nad hrobom sv. Cyrila. Obaja biskupi sa od začiatku svojho pôsobenia usilovali o zblíženie s československou reprezentáciou, odstránenie nedorozumení a budovanie dobrého mena Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Samotné miesta prijatia biskupských svätení oboch kandidátov boli precízne vybrané s dôrazom na posilnenie spolupráce štátotvorných národov v Československu.

Vláda v spolupráci s cirkvami riešila ich postavenie v spoločnosti a hospodárske zabezpečenie, pretože bezprostredne po vzniku Československej republiky došlo k sociálnemu prepadu duchovenstva, a to si od veriacich žiadalo vyššiu finančnú podporu. Problém pretrvával niekoľko rokov až do prijatia kongruového zákona č. 122/1926 Zb. z. a n. o úprave plátov duchovenstva cirkví a náboženských spoločností štátom uznaných, príp. recipovaných. Kombinácia finančných nárokov na veriacich a nostalgia duchovenstva za monarchiou viedla k poklesu ich autority. Spolu s vplyvom emigrácie vytvárala

18 archív autora

priestor na šírenie pravoslávneho hnutia. Najviac zasiahnutá bola Mukačevská eparchia a jej farnosti na Podkarpatskej Rusi. Územia Slovenska sa táto vlna dotkla okrajovo, ale zasiahnuté farnosti zostali destabilizované vzájomnými spormi gréckokatolíkov a pravoslávnych dlhé desaťročia.

Pri riešení zložitej situácie zohrali dôležitú úlohu biskupi Peter Gebej, Dionýz Nyáradi, Pavel Gojdič OSBM, ako aj intenzívna misijná činnosť baziliánov a redemptoristov. Konsolidáciu pomerov na východe republiky aktívne podporovala vláda. K upokojeniu situácie došlo s príspevom všetkých zainteresovaných strán až začiatkom tridsiatych rokov, keď boli prijaté dôležité zákony vymedzujúce financovanie a pôsobenie cirkví v Československu.

Vzájomné vzťahy medzi Svätou stolicou a Československom upravovala zmluva modus vivendi prijatá v roku 1928. Tá predpokladala vznik samostatnej cirkevnej provincie na Slovensku pre Rímskokatolícku cirkev aj gréckokatolícku metropoliu v Československu. Pápež Pius XI. 2. septembra 1937 vydal bulu, v ktorej avizoval zriadenie cirkevnej provincie na Slovensku a gréckokatolíckej metropolie v Československu. S tým súviselo založenie novej eparchie so sídlom v Chuste a povýšenie Mukačevskej eparchie na archieparchiu. Úspešná realizácia rozhodnutia pápeža by znamenala samostatnú provinciu pre gréckokatolíkov a tým aj ich väčšiu suverenitu v rámci Katolíckej cirkvi. K realizácii zámeru nedošlo pre zhoršenie medzinárodnej bezpečnosti v roku 1938. Vláda ČSR sústreďovala svoju pozornosť na obranu a udržanie štátnej suverenity. Celý proces sa zastavil po rozbití republiky a v podobe, ako sa mal realizovať v roku 1938, sa už pre geopolitické zmeny v 20. storočí nerealizoval.

Skonsolidovanie vzájomných vzťahov medzi cirkvami a štátom vytvorili priaznivé podmienky na rozvoj náboženského života v republike. V Gréckokatolíckej cirkvi sa postupne etablovali rehole, ktoré dovtedy na území Slovenska pôsobili len sprostredkovane alebo vôbec. V roku 1922 začala pôsobiť ženská vetva Rádu sv. Bazila Veľkého v Prešove a rok predtým prišiel do Stropkova Metod Dominik Trčka CsSR, ktorý založil komunitu redemptoristov (Kongregácie Najsvätejšieho Vykupiteľa) byzantského obradu. Na pozvanie biskupa Gojdiča začali v roku 1928 v Prešovskej eparchii pôsobiť sestry služobnice Nepoškvrnenej Panny Márie. Ich pôsobiskom sa stala služba v eparchiálnom sirotinci. Išlo o ambiciózny projekt uskutočnený v Prešove v rokoch 1931 – 1934. Výstavba modernej funkcionalistickej stavby sa realizovala najmä z darov. Najvýznamnejšími podporovateľmi boli pápež Pius XI. a československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Renomé Gréckokatolíckej cirkvi v Československu postupne rástlo s príspevom prešovského aj mukačevského biskupa.

Obr. 11. Gréckokatolícky sirotinec v Prešove¹⁹

19 archív autora

V tridsiatych rokoch sa zameriavali na sociálnu oblasť. Biskup Gojdič inicioval a podporoval činnosť Spolku sv. Anny, ktorý pôsobil ako agentúra zabezpečujúca čo najlepšie zmluvné podmienky pre dievčatá uchádzajúce sa o služobné miesta v mestských domácnostiach. Mukačevský biskup Alexander Stojka (1932 – 1943) sa takisto vyznačoval náklonnosťou k sociálnej otázke. Svojimi pastoračnými a politickými opatreniami, ako aj osobným príkladom vyzýval všetkých na pomoc najchudobnejším. V rozličných prípadoch sa stal aj sprostredkovateľom medzi sociálne slabými vrstvami a vládou, štrajkujúcimi robotníkmi a zamestnávateľmi, čo vyvolalo osobitnú sympatiu medzi veriacimi.

Demokratické Československo vytvorilo podmienky pre rozvoj gréckokatolíckej tlače. V roku 1924 začal v Prešove vychádzať týždenník *Russkoje Slovo* a jeho príloha *Da prijet carstvije tvoje*. Mukačevská eparchia zabezpečovala vydávanie dvojtyždenníka, respektíve mesačníka *Blahovistnik* a mesačníka *Dušpastýr*, ktorý bol zároveň spoločným úradným vestníkom pre duchovenstvo oboch eparchií. Tieto časopisy boli publikované v ruskom jazyku, tzv. jazyčí. Redakcia vedená Dr. Štefanom Gojdičom pripravovala *Russkoje Slovo* predovšetkým pre gréckokatolíkov Rusínov v Československu, ale zasielala ich aj predplatiteľom do USA. Týždenník vychádzal až do rozbitia Československa a k čitateľom sa dostalo pätnásť ročníkov. Na jeho stránkach sa v pravidelných rubrikách predkladali informácie o nových udalostiach, akými boli posviacky nových chrámov, duchovné akcie, príbehy, detská rubrika s hrami. Tiež správy zo sveta, zo života Cirkvi v USA, ale aj politiky. Jeho súčasťou boli fotografie alebo ilustrácie, ako aj reklamy na tovar alebo služby. Podrobne informoval o dôležitých udalostiach a projektoch, akými boli výstavba eparchiálneho sirotinca, zbierka a výstavba pamätníka Alexandra Duchnoviča alebo prvá rusínska národná výstava v Prešove. Zámerom redakcie bolo, okrem prinášania informácií zo života Gréckokatolíckej cirkvi, aj aktívne prispievať k budovaniu rusínskeho národného povedomia. Duchovná stránka bola zvýraznená v samostatnej prílohe *Da prijet carstvije tvoje*, ktorá od roku 1928 vychádzala vďaka podpore biskupa Pavla Gojdiča a bola oficiálnym periodikom Spolku Najsvätejšieho Srdca Ježišovho a Spolku Matky ustavičnej pomoci. *Russkoje Slovo* bolo určené širokej verejnosti, predovšetkým gréckokatolíkom a zvlášť Rusínom. Pronárodný charakter viedol aj k polemikám na stránkach týždenníka. Noviny *Slovák* v tridsiatych rokoch publikovali výzvy Slovenskej ligy na vytvorenie slovenského gréckokatolíckeho biskupstva.** Na tieto články reagovali redaktori *Ruského Slova* článkami, v ktorých zdôvodňovali prorusínsky charakter Gréckokatolíckej cirkvi. Na druhej strane bola požiadavka slovenských gréckokatolíkov tlmočená Slovenskou ligou legitímna a vychádzala z reálnych čísel sčítania obyvateľstva z roku 1930, ktoré poukázalo na väčšinové zastúpenie Slovákov v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Otázka ich podielu na vedení Cirkvi sa intenzívnejšie nastolila po Mníchove a vzniku slovenského štátu.**

ZHRNUTIE

Implementácia Užhorodskej únie do života bol dlhodobý proces. Nejednotení východní kresťania postupne spolu so svojimi kňazmi pristupovali k únii. Situáciu v 17. a začiatkom 18. storočia komplikovali protihabsburské stavovské povstania. Koncom 18. a v 19. storočí bola Pravoslávna cirkev na území dnešného Slovenska zastúpená jedinou pravoslávnou obcou v Komárne, ktorú založili srbskí obchodníci s drevom. Z hľadiska kánonického práva boli skupiny pravoslávnych alebo jednotlivci do roku 1649 pod jurisdikciou konštantínopolského patriarchu, ale v dôsledku nových pomerov po rakúsko-uhorskom vyrovnaní sa ocitli pod správou Sremsko-karlovackého patriarchátu a eparchiálnej správy v Budíne. Koncom 19. storočia došlo k oživeniu pravoslavia a o miestnych pravoslávnych veriacich sa začal znova zaujímať konštantínopolský patriarcha, ako aj Ruská pravoslávna cirkev. V roku 1910 žilo na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 1 997 pravoslávnych veriacich. Po skončení prvej svetovej vojny nadobudlo pravoslávne hnutie v novobudovanej Československej republike masové rozmery, predovšetkým na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku. Počet pravoslávnych veriacich niekoľkonásobne vzrástol a podľa sčítania obyvateľstva v roku 1930 bolo na Slovensku 9 076 a na Podkarpatskej Rusi 112 034 veriacich. Prestup veriacich z jednej do druhej cirkvi sprevádzali nepokoje aj násilnosti, ktorým Gréckokatolícka cirkev ani štátna správa nedokázali zabrániť. V ČSR bola Pravoslávna cirkev v medzivojnovom období organizovaná v dvoch eparchiách pod jurisdikciou patriarchátu

Srbskej pravoslávnej cirkvi. Strediskom pravoslávia na Slovensku sa stala pravoslávna cirkevná obec v Ladomirovej na severovýchode Slovenska, ktorú si za miesto pôsobenia zvolila ruská pravoslávna misia. Zvláštnu pozíciu získala vďaka archimandritovi Vitalijovi Maximenkovi (1870 – 1960).

Počas slovenského štátu prešlo riadenie slovenskej časti Mukačevsko-prešovskej eparchie priamo pod patriarchu Srbskej pravoslávnej cirkvi, ktorý jej vedením poveril protojereja Vasiľa Solovjeva. V období druhej svetovej vojny, počas okupácie Juhoslávie, stratili cirkevné obce kontakt s patriarchátom a začali sa orientovať na Ruskú pravoslávnu cirkev. V roku 1944 archimandrita Kabaljuk navštívil spolu s ďalšími duchovnými Moskvu. Proces prechodu pod jurisdikciu Ruskej pravoslávnej cirkvi bol dokončený koncom roka 1945.

Gréckokatolícka cirkev v Československu sa pre úzke spojenie s monarchiou ocitla v náročnej situácii. Obaja biskupi boli nahradení biskupmi pôvodom z územia Československa a v prvej dekáde od vzniku republiky sa gréckokatolíci vyrovnávali s destabilizáciou farnosti zo strany pravoslávneho hnutia. Vedenie Cirkvi sa snažilo zintenzívniť spoluprácu na budovaní republiky a v spolupráci so štátom zabezpečiť dôstojne sociálne postavenie duchovných a veriacich. Prijatím dôležitých zákonov, ktoré vymedzili financovanie a pôsobenie cirkvi v Československu, došlo začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia k upokojeniu nábožensko-spoločenskej situácie. V demokratických podmienkach sa rozvíjal náboženský život, svoju činnosť medzi gréckokatolíckmi začali nové rehole a upevňovaniu viery pomohla aj slobodne sa rozvíjajúca tlač. Tá významnou mierou prispela aj k etnoidentifikačnému procesu Rusínov. Sčítanie obyvateľstva zároveň dalo slovenským gréckokatolíkom argument k vzneseniu požiadaviek o väčší podiel na vedení Cirkvi.

OTÁZKY

1. Charakterizuj koexistenciu Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi v Československu.
2. Uveď negatíva a pozitíva pôsobenia oboch cirkvi v medzivojnovom období.
3. Vyber a vytvor profil cirkevných osobností spomedzi gréckokatolíkov a pravoslávnych.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj (eds.). *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie. Prešovská archieparchia*. Prešov 2016.

BORZA, Peter. *Blahoslavený Vasil' Hopko : prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*. Prešov 2003.

BORZA, Peter. *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa 1938 – 1945*. Košice 2019.

CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov 2013.

HARBULOVÁ, Lubica (ed.). *Kapitoly z dejín Podkarpatskej Rusi 1919 – 1945*. Prešov 2015.

KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov 2015.

LETZ, Róbert. Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918 – 1950. In DORULA, Ján (ed.) *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava s. 101 – 118.

MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov 2016.

MAGOCSI, Paul Robert. *Rusíni na Slovensku*. Prešov 1994.

MANDZÁK, Daniel Atanáz. *Blahoslavný Metod Dominik Trčka, prvý protoigumen gréckokatolíckych redemptoristov na Slovensku (1945 – 1950)*. Michalovce 2006.

- MAREK, Pavel – LUPČO, Martin: *Nástin dějin Pravoslávne cirkve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860 – 1992*. Brno 2012.
- PEKAR, Atanáz. *Historic Background of Eparchy of Prjashev*. Pittsburgh 1968.
- PEKAR, Atanáz. *Narysy istoriji cerkvi Zakarpattja*. Rím 1967.
- PEKAR, Athanasius. *The Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh 1979.
- PEKÁR, Martin et al. *Ethnic minorities in Slovakia in the years 1918 – 1945*. Prešov 2011.
- POTAŠ, Marián. *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča OSB M*. Prešov 2001.
- RYCHLÍK, Ján – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha 2016.
- ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Praha 2006.
- VANAT, Ivan. *Narysy novitňoj istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny I. (1918 – 1938)*. Prešov : 1990.

7. GRÉCKOKATOLÍCKA CIRKEV A SLOVENSKÝ ŠTÁT

Zmeny geopolitickej situácie v strednej Európe koncom tridsiatych rokov dvadsiateho storočia priniesli nové podmienky pre pôsobenie Gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska. Tá sa musela vyrovnávať so zmenou hraníc aj politického systému a s nárastom slovenského nacionalizmu, ktorý vystupoval aj proti gréckokatolíckym cirkevným predstaviteľom, zvlášť proti prešovskému biskupovi Pavlovi Gojdičovi OSBM.

Obr. 12. Prešovský biskup Pavel Gojdič OSBM²⁰

Gréckokatolícke obyvateľstvo sa podľa sčítaní v medzivojnovom období koncentrovalo prevažne v oblasti východného Slovenska a jeho národnostné zloženie nebolo jednoliate. Gréckokatolícku cirkev tvorili veriaci slovenskej, rusínskej, maďarskej, rómskej a poľskej národnosti. **V roku 1930 sčítanie obyvateľstva vykazovalo na území Slovenska 213 725 gréckokatolíkov, z toho 109 826 veriacich uviedlo slovenskú národnosť, 87 494 patrilo k „ruským národnostiam“ (sčítanie obyvateľstva uvádzalo iba ruskú alebo maloruskú národnosť, pričom obidve sa uvádzali spoločne; reálne išlo o Rusínov a Ukrajincov), maďarskú národnosť uviedlo 12 398 gréckokatolíkov, 1 964 sa prihlásilo k rómskej národnosti a 1 293 uviedlo poľskú národnosť. V rámci Československej republiky (ČSR) boli gréckokatolíci organizovaní v dvoch správnych celkoch – v Prešovskej a Mukačevskej eparchii. Po vzniku slovenského štátu 14. marca 1939 sa situácia zmenila a na území Slovenska najmä pre**

²⁰ archív autora

zmenu hraníc poklesol počet gréckokatolíkov, pričom zmeny zasiahli aj organizačné štruktúry Gréckokatolíckej cirkvi. Podľa neoficiálnych výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1940 žilo na Slovensku 176 341 gréckokatolíkov, z ktorých bolo 115 060 slovenskej národnosti, 49 784 rusínskej národnosti, 9 265 ruskej národnosti, 197 ukrajinskej národnosti a 2 035 inej, prevažne rómskej národnosti. Oficiálne výsledky sčítania však počet gréckokatolíkov zvýšili na 183 129 veriacich, pričom drvivá väčšina z nich žila na východe štátu.

Prešovskú eparchiu v rokoch 1939 – 1945 tvorilo 154 farností, ako aj 47 farností Mukačevskej eparchie, pre ktoré Svätá stolica zriadila apoštolskú administratúru so sídlom v Michalovciach a zverila ju do jurisdikcie administrátora Prešovskej eparchie biskupa Gojdiča.

RUSÍNSKA OTÁZKA

Po vyhlásení autonómie Slovenska v októbri 1938, a najmä po 14. marci 1939, keď vznikol slovenský štát, sa pozornosť vládnych kruhov upriamila aj na národnostnú menšinu Rusínov, ktorej viditeľným reprezentantom bol prešovský biskup, ako aj mnohí iní gréckokatolícki duchovní. Biskup sa stal terčom útokov zo strany štátneho aparátu, ale aj z radov vlastného duchovenstva. V auguste 1939 vzniklo memorandum gréckokatolíckych duchovných slovenskej národnosti, v ktorom duchovní vyjadrili nespokojnosť s postupom biskupa voči gréckokatolíkom Slovákom. Riaditeľ policajného riaditeľstva v Prešove označil memorandum za sťažnosť proti administrátorovi Prešovskej eparchie a súčasť akcie na utvorenie slovenského biskupstva v Prešove.

Kampaň za odstúpenie biskupa Gojdiča sa dotýkala tak priamo jeho osoby v podobe sledovania príslušníkmi Ústrednej štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ako aj sprostredkovane prostredníctvom reštriktívnych opatrení namierených proti gréckokatolíckym vzdelávacím inštitúciám a duchovenstvu s tým, že príčinou takéhoto postupu je jeho osoba. Dôležitou oblasťou bol aj jeho kritický postoj voči vládnucemu režimu na Slovensku. Vzhľadom na tieto okolnosti biskup abdikoval listom č. 51/1939 z 22. novembra 1939, adresovaným do Ríma, v ktorom požiadal pápeža o zverenie správy biskupstva do rúk osoby, ktorá má absolútnu dôveru slovenskej vlády. Predseda vlády Vojtech Tuka v odpovedi z 31. januára 1940 vyjadril uspokojenie s rozhodnutím biskupa zrieknuť sa biskupskej funkcie a v liste sa v mene vlády zaviazal vyplatiť mu penziu štyridsaťpäťtisíc korún ročne aj vtedy, ak by sa zdržiaval v zahraničí. Vláda zároveň sondovala možnosti jeho nástupcu, ktorým sa javil jezuita páter Vendelín Javorka, rektor Pápežského východného inštitútu v Ríme. Veľvyslanec Sidor vládu informoval o reálnosti takéhoto riešenia. 22. februára 1940 už však vedel o odmietnutí Gojdičovej abdikácie zo strany Ríma a jeho povýšení na sídelného biskupa.

Vatikán pozadie rezignácie skúmal a zvažoval alternatívy riešenia. Prostredníctvom nuncia v Berlíne Cesareho Orseniga oslovil slovenského vyslanca v Berlíne Matúša Černáka s úmyslom vymenovať biskupa Gojdiča za sídelného biskupa v Prešove s tým, že by mal dvoch osobitných generálnych vikárov, jedného pre Slovákov a druhého pre Ukrajincov (Rusínov). Černák súhlasil a podujal sa referovať vláde na Slovensku o ponúknutej alternatíve. 7. marca 1940 potom tlmočil súhlas slovenskej vlády s ponukou Vatikánu. **Východná kongregácia po pozitívnom vyjadrení biskupa Gojdiča k myšlienke vymenovania generálneho vikára predložila pápežovi Piovi XI I. návrh na jeho povýšenie. Pápež návrh vymenovať biskupa Gojdiča za sídelného prešovského biskupa 11. mája 1940 schválil a o dva mesiace neskôr bola vydaná vymenúvacia bula z 19. júla 1940, ktorou bol biskup Gojdič uvoľnený z postu apoštolského administrátora a zároveň povýšený na sídelného biskupa Prešovskej eparchie.**

Napätie medzi predstaviteľmi režimu na Slovensku a gréckokatolíckymi sa aj v nasledujúcom období stupňovalo. Sčítanie obyvateľstva v roku 1940 vyvolalo ďalšie opatrenia namierené voči gréckokatolíkom rusínskej národnosti. Biskup Gojdič vypracoval v októbri pastiersky list, ktorý na strane režimu vyvolal pobúrenie a protiopatrenia spojené so zákazom jeho čítania, ako aj tresty pre kňazov, ktorí tento zákaz porušili. Trestnému oznámeniu čelil aj samotný biskup Gojdič.

Dôležitým nástrojom na presadzovanie záujmov autoritárskeho režimu bolo aj zadržiavanie kongruy, ktorá bola akýmsi platom duchovných. Vyplácanie alebo nevyplácanie kongruy sa stávalo určitou formou nátlaku na biskupa alebo duchovných. Pre mnohých kňazov znamenalo nevyplácanie kongruy ohrozenie ich existenčných základov. Pozastavenie vyplácania kongruy malo poslúžiť ako prostriedok na presadenie štátnych záujmov pri obsadzovaní cirkevných funkcií jednotlivými duchovnými. Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) v jednej zo svojich úprav z roku 1941 zadalo ohľadom Gréckokatolíckej cirkvi niekoľko princípov, ako proti nej postupovať. Vyplácanie dotácií pre cirkevné inštitúcie a kongruálnych pôžitkov ministerstvo podmieňovalo splnením svojich požiadaviek. Táto zásada sa mala pripomínať pri každom dvojstrannom rokovaní. Išlo o zorganizovanie eparchie podľa národnostného princípu, zriadenie komisie pri Župnom úrade v Prešove, ktorú by tvorili zástupcovia župného a biskupského úradu. Výsledky sčítania obyvateľstva mali poslúžiť ako podklad na vykonanie týchto opatrení. Kongrua bola pozastavená kňazom Vasilovi Hopkovi a Mironovi Podhájeckému. Nevyplatením alebo skôr oneskorením platu bol v roku 1941 postihnutý aj samotný prešovský biskup.

Predstaviteľom Gréckokatolíckej cirkvi sa darilo vzdorovať tlaku štátnych orgánov a úspešne zabrániť vzniku komisie, ktorú pri Župnom úrade v Prešove požadovalo MŠaNO. Vládnym uznesením z 30. septembra 1943 však bola zriadená vládna poradná komisia pre veci rusínske, gréckokatolícke a pravoslávne pod vedením ministra pravosúdia (spravodlivosti) Gejzu Fritza, ktorý pochádzal z Prešova a daná problematika mu bola dobre známa. Predsedom komisie sa stal minister pravosúdia a členmi župan Andrej Dudáš, poslanec Matej Huťka z Michaloviec, poslanec Michal Boňko z Vyšného Svidníka a Ján Murín z Michaloviec. Členom komisie nebol Rusín, iba ak Boňko, ale ten bol župný revízor HSLS. To znamená, že nešlo o objektívne riešenie a komisia mala len vzbudzovať zdanie objektivity, a v skutočnosti mala slúžiť záujmom autoritárskeho režimu. V stanovách komisie boli určené aj podmienky jej pôsobenia. Zvolával ju predseda a zasadnutia sa konali v priestoroch župného úradu v dôvernej atmosfére. Vládne uznesenie zaviazalo jednotlivé ministerstvá, ústredné úrady a župné úrady, aby si pri riešení všetkých záležitostí Rusínov, gréckokatolíkov a pravoslávnych vyžiadali stanovisko poradnej komisie. Pri Župnom úrade v Prešove mal byť zároveň ako pomocný orgán komisie zriadený referát pre veci rusínske, gréckokatolícke a pravoslávne. Reálne fungovanie komisie a jej rozhodnutia však nie sú známe. A to iste aj dôsledkom zmien spôsobených nepriaznivým vývojom na východnom fronte. Záujem o riešenie rusínskej otázky, ktorá sa v značnej miere dotýkala Gréckokatolíckej cirkvi, prestal byť horúcou témou a situácia sa navonok upokojila. Celkové vojnové pomery a postupné zhoršovanie hospodárskej situácie v štáte viedli k tomu, že v danej otázke až do pádu režimu neoficiálne panoval *status quo*.

POSTOJ K ŽIDOVskej OTÁZKE

V zhoršených pomeroch sa biskup Gojdič spolu s duchovenstvom a veriacimi zameral na preukazovanie životne dôležitej pomoci rasovo prenasledovaným Židom a neskôr aj vojnou postihnutým utečencom.

Verejné angažovanie v prospech rasovo prenasledovaných Židov zo strany prešovského biskupa a duchovenstva začalo zverejnením pastierskeho listu o rasizme a medzinárodnej situácii. Jedinosť pastierskeho listu z 25. januára 1939 spočíva v dvoch aspektoch. Prvým je čas vydania a druhým samotný obsah listu. V podmienkach Slovenska oba výnimočné. Čas vydania sa zhoduje s okamihom, keď bolo riešenie židovskej otázky postavené do oficiálnej roviny ustanovením vládnej komisie 23. januára 1939. Došlo teda k viac ako symbolickej zhode, keď oficiálny dokument katolíckeho biskupa priamo odsudzuje rasové motívy rozdeľovania občanov Slovenska na ľudí prvej a druhej kategórie. List vyšiel len dva dni po zriadení komisie a jeho dôležitosť zdôrazňuje aj to, že ho autori jubilejnej publikácie z roku 1947, spracovanej pri príležitosti 20. výročia Gojdičovej biskupskej služby, uviedli pod titulom *Lubi bližňaho* slovami: Keď sa najviac rozšírila epidémia nadčloveka, keď sa rozdeľovali rasy na prvoradé a druhoradé, keď boli aj takí ľudia, ktorí podľa tejto teórie nemali právo žiť, vtedy mohol biskup učiť túto náuku. V momente radikalizácie spoločnosti, ešte pred rozsiahlymi zásahmi voči Židom, zaznel z prostredia Gréckokatolíckej cirkvi varovný hlas. Došlo k tomu v čase, keď si ešte nikto nevedel predstaviť, ako tragicky celé riešenie židovskej otázky dopadne. List bol prvou

verejnou aktivitou biskupa Gojdiča v prospech Židov a prvou verejnou aktivitou katolíckeho biskupa na Slovensku. Biskupi Katolíckej cirkvi na Slovensku sa k spôsobu riešenia židovskej otázky viackrát vyjadrovali až od roku 1940 a biskup Gojdič s obsahom pastierskych listov súhlasil. Vlastne jeho podpis nechýbal ani pod jedným z nich.

Obsah listu predstavuje druhú rovinu jedinečnosti. Biskup Gojdič po prvýkrát otvorene informoval duchovenstvo o nacistickej ideológii, ktorá je v priamom rozpore s učením Cirkvi o láske k blížnemu, rovnosti ľudí pred Bohom. Upriamil pozornosť na zločinnosť ideológie, ktorá pohŕda človekom pre jeho príslušnosť k inému národu alebo rase. Biskupov postoj korešpondoval so stanoviskom Svätej stolice, reprezentovanej pápežom Piom XI., ktorý v encyklike *Mit brennender Sorge*, určenej nemeckým kňazom, upozornil na nezlučiteľnosť kresťanského učenia s nacistickou ideológiou.

Biskupove postoje neunikli pozornosti duchovných a veriach, ale je veľmi ťažké dokázať, nakoľko ich ovplyvnili pri rozhodovaní pomáhať prenasledovaným Židom. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že okrem pastierskeho listu z roku 1939 biskup Gojdič ešte niekoľkokrát demonštroval svoj názor na riešenie židovskej otázky. Stávalo sa tak aj v rámci už spomínaných spoločných vyhlásení biskupov Slovenska, ale aj osobitným usmernením, v ktorom umožnil kňazom nielen využiť udelenie krstu na záchranu pred deportáciou do koncentračných táborov, ale ich aj vyzýval k aktívnej pomoci na vlastné riziko.

Okrem uvedenej smernice sa vo viacerých svedectvách zachránených uvádza, že poskytnutá pomoc bola prejavovaná s podporou biskupa Gojdiča, a to nielen v roku 1942, ale aj v roku 1944, keď záchranou bezprostredne hrozila smrť. Zachránený Andrej Filo vo svojom svedectve uviedol informáciu o rozhovore oľšavického farára Michala Mašleja s biskupom Gojdičom z jesene 1944, ktorý sa potreboval uistiť o správnosti rozhodnutia poskytnúť úkryt prenasledovaným Židom. Filo napísal: „P. farár informoval p. biskupa, že sa obrátili na neho viacerí ešte nedeportovaní Židia s prosbou o poskytnutie úkrytu vo farnosti Oľšavica. P. farár mal obavy, že poskytnutím úkrytu prenasledovaným ohrozí svojich farníkov. S touto otázkou ako etickým problémom sa obrátil na svojho nadriadeného biskupa, od ktorého dostal jednoznačnú odpoveď: pomoc prenasledovaným vyplýva z lásky k blížnemu, a preto je jeho povinnosťou podľa svojich možností pomáhať a poskytnúť úkryt deportácii ohrozeným židom. P. farár tento pokyn p. biskupa plne prijal, o čom svedčí jeho konanie, za ktoré bol vyznamenaný.“ Vo svedectve zachráneného Michala Lukáča-Spitzera môžeme čítať: „Pán biskup vydal pokyn pre svoje farnosti, aby kňazi podľa možnosti pomáhali občanom prenasledovaným z rasových dôvodov vyhnúť sa transportom. To zachránilo život mnohým v rámci Prešovskej diecézy. Aj naša rodina túto pomoc intenzívne pociťovala.“ Prešovský biskup Gojdič nezostal len pri slovných či písomných vyjadreniach, ale v rámci svojich možností sa aj osobne angažoval pri záchrane Židov.

Dostupné dokumenty a svedectvá zachránených nám čiastočne pomohli rekonštruovať konkrétne podoby pomoci zo strany prešovského biskupa v kritických rokoch 1939 – 1945. V žiadosti o obnovenie procesu a prepustenie na slobodu v roku 1956 postupne opisuje nespravodlivý proces z roku 1951, kruté zaobchádzanie a vyvracia falošné obvinenia. V rámci toho sa zmieňuje o konkrétne prejavenej pomoci Židom v období trvania slovenského štátu. Vďaka tomuto dokumentu bolo možné identifikovať konkrétnych preživších zachránených a určiť **formy poskytovanej pomoci. Na prvom mieste to bol ústretový prístup k prenasledovaným, podporovanie krstenia Židov a vydávania pravých aj nepravých krstných listov, vybavovanie prezidentských výnimiek, umiestňovanie detí v inštitúciách biskupstva, ukrývanie cenností a ukrývanie prenasledovaných.**

Ústretový prístup sa prejavoval od začiatku protižidovských aktivít nielen vo verbálnej rovine, ale aj konkrétnou ochotou pomáhať prenasledovaným Židom, ako to aj uviedol v odvolaní z roku 1956 slovami: „Ani jednému som neodoprel pomoc.“ Ochotu pomáhať potvrdili aj zachránení. Členovia rodiny Spitzerovcov zhodne uviedli prívetivé správanie biskupa k ich otcovi Pavlovi Spitzerovi, ktorý za ním prišiel s prosbou o pomoc. Dcéra Marianna uviedla, že biskup otca prijal veľmi prívetivo a pre ich rodinu urobil všetko, čo bolo v jeho moci. Ďalší zo zachránených, Juraj Lukáč-Spitzer, vo svedectve upozornil na ústretový prístup gréckokatolíckeho biskupa a duchovenstva. S veľkou náklonnosťou k Židom sa viaže udalosť, keď príslušníci Hlinkovej gardy (HG) v meste chytali Židov a biskup

Gojdič prechádzal ulicou s Pavlom Spitzerom, ktorý sa veľmi zľakol, ale biskup ho vzal pod pazuchu a bezpečne vyviedol z nebezpečenstva. Dokonca písomné dokumenty cirkevnej a štátnej proveniencie podávajú informácie o aktívnom prístupe a verejnom deklarovaní podpory prenasledovaným. Kronika kláštora redemptoristov v Michalovciach uvádza v mesiaci august 1942 správu o návšteve biskupa Gojdiča: „Večer o šiestej hod. prišiel J. E. p. biskup Gojdič s direktorom bisk. kancelárie Kokinčákom. Večer pri pobožnosti, na ktorej sa zúčastnil i p. biskup, zišlo sa mnoho ľudí. Na prianie p. biskupa prišli i novopokrstení Židia s p. dekanom. Po pobožnosti mal p. biskup pred cerkvou k novopokrsteným niekoľko povzbudzujúcich slov.“ Stretnutie biskupa Gojdiča s pokrstenými Židmi v Michalovciach si všimli aj bezpečnostné orgány a informovali o tom ÚŠB, ktorá neskôr informáciu posunula na ministerstvo vnútra. Podľa nich bolo správanie biskupa a Židov nevhodné. Židia provokovali okázalými návštevami gréckokatolíckych bohoslužieb a biskup Gojdič spôsobil pohoršenie veriacich, keď počas obradov v kláštore redemptoristov bozkával Židov na čelo. Ústretový prístup biskupa Gojdiča si prenasledovaní Židia veľmi cenili a pomoc zo strany Gréckokatolíckej cirkvi hojne využívali. Prirodzene, vedomosť o ústretovosti biskupa a duchovenstva odstraňovala obavy z prezradenia a dodávala odvahu bojovať za život. Historik Ješajuha Andrej Jelínek na adresu biskupa Gojdiča napísal, že zaujal jasné stanovisko a vďačne pomáhal i chránil perzekvovaných Židov.

Zachránil skoro tri desiatky nám známych rasovo prenasledovaných osôb. Ide však len o zachránených z okolia Prešova a Spiša, v skutočnosti ich bolo iste viac. Stále nie sú známi zachránení z Michaloviec a Humenného, o ktorých sa zmienil vo svojom liste z väzenia. Z rôznych dôvodov sa to zatiaľ nepodarilo zistiť. Príčin je viacero, ale najvýznamnejšou bol nástup komunizmu po roku 1948 a s tým spojený aj antisemitizmus, ktorý bránil záchrancom a zachráneným, aby sa k sebe verejne prihlásili. Zároveň svedectvá, na základe ktorých sa aspoň čiastočne podarilo rekonštruovať podoby pomoci Židom zo strany biskupa Gojdiča, pochádzajú od zachránených, ktorí boli v rokoch 1939 – 1945 deťmi vo veku štyri až pätnásť rokov. Množstvo svedkov biskupových šľachetných činov dnes už nežije a písomné pramene z archívov sú zatiaľ veľmi skromné. Z týchto dôvodov je dnes známy počet zachránených zo strany prešovského biskupa obmedzený na dvadsaťdeväť osôb židovského pôvodu. Inšpiratívny vplyv biskupa Gojdiča inicioval aj u gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich ochotu pomáhať prenasledovaným Židom. Viacerí kňazi poskytli pomoc prostredníctvom krstu, ukrývania cenností a najmä, riskujúc svoj život, aj ukrývaním jednotlivých prenasledovaných osôb alebo celých rodín. Niektorých z nich izraelská inštitúcia *Jad Vashem*, podobne ako biskupa Gojdiča v roku 2007, ocenila vyznamenaním *Spravodlivý medzi národmi in memoriam*.

Obr. 13. Vyznamenanie Spravodlivý medzi národmi biskupa Pavla Gojdiča²¹

21 archív autora

Prvým z ocenených bol Peter Dudinský (1992), neskôr Michal Mašlej (1997) a napokon kňaz Jozef Borovský s manželkou Evou (2009). Poslední menovaní pred vypuknutím druhej svetovej vojny pôsobili na Podkarpatskej Rusi, ktorá sa po rozpade Česko-Slovenska stala súčasťou Maďarska, a tak aj pomoc Židom poskytovali na území susedného štátu, ale pochádzali zo Slovenska a po skončení vojny sa na Slovensko vrátili. Na ich príklade takisto možno vidieť isté podobnosti v pohnútkach a spôsoboch záchrany Židov v susedných krajinách. Z laikov to boli Ján a Mária Hrončákovci (1994), Ján a Mária Krajňákovci (1996), Vojtech Kolenka (2008) a Ján a Anna Mackovjakovci (2012). Okrem tých, ktorí boli ocenení vyznamenaním *Spravodlivý medzi národmi*, poskytli pomoc aj ďalší gréckokatolícki kňazi a laici. Z rôznych dôvodov sa ocenenia nedočkali, ale o ich obetavosti sa zachovali niekedy len kusé, inokedy podrobné informácie prostredníctvom svedectiev alebo archívnych dokumentov.

ODBOJ

Veriaci a duchovenstvo sa takisto aktívne zapojili do odbojovej činnosti. Slovenské národné povstanie patrí k najdôležitejším udalostiam histórie Slovenska v tragických rokoch druhej svetovej vojny, keď sa v roku 1944 odporcovia autoritárskeho režimu na Slovensku vzopreli moci a začali 29. augusta 1944 ozbrojené povstanie. K jeho podporovateľom patrili aj veriaci Gréckokatolíckej cirkvi žijúci v hornatých oblastiach najmä severovýchodného Slovenska, kde sa s blížiacim východným frontom sformovali odbojové skupiny partizánov. V polovici roka 1943 prichádzalo na územie východného Slovenska čoraz viac sovietskych utečencov, keďže táto oblasť bola vzdialená od centra i od bezpečnostného aparátu. Pozitívnu úlohu pri výbere miesta zohrávalo aj sociálne, národnostné a neposlednom rade aj náboženské zloženie obyvateľstva. Vo veľkej miere sa do formujúcich partizánskych skupín zapájali aj miestni gréckokatolíci.

Gréckokatolícke farské úrady sa v mnohých farnostiach stali štábmi partizánskych odbojových skupín. Samotný prešovský biskup Gojdič sa v auguste 1944 stretol s partizánmi počas mariánskej gréckokatolíckej púte v Lutine. Sprostredkovateľom stretnutia bol miestny farár Irenej Bačinský, ktorý ich počet odhadol na päťdesiat. Zo strany prešovského biskupa sa im dostalo aj finančnej pomoci, a to i napriek tomu, že boli pod sovietskym velením. Vyjadril im podporu a okrem finančnej podpory aspoň niektorým poskytol aj duchovnú útechu prostredníctvom sviatosti zmierenia. Pravdepodobne išlo o partizánov zo skupiny *Čapajev*, ktorá operovala v pohorí Čergov.

Zapojenie gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich do odboja počas druhej svetovej vojny na Slovensku prinieslo po jej skončení Gréckokatolíckej cirkvi veľmi dobré renomé. Za účastníkov odboja bolo uznaných tridsaťosem duchovných a veľké množstvo veriacich. Biskup Gojdič sa tešil všeobecnej úcte a ministerstvo obrany mu na jeho potreby darovalo priestranný osobný automobil. **Prezident republiky pri príležitosti tretieho výročia Slovenského národného povstania 29. augusta 1947 udelil vyznamenanie devätnástim gréckokatolíckym kňazom za vynikajúce zásluhy o oslobodenie Československej republiky. Traja boli vyznamenaní Československým vojnovým krížom 1939 a ďalší šesťnásť Československou medailou za zásluhy I. stupňa.**

Zoznam vyznamenaných gréckokatolíckych kňazov

Vyznamenanie: Československý vojnový kríž 1939		
Meno a priezvisko	Farnosť do roku 1945	Stručné zdôvodnenie
Michal Knap	Maškovce	Pomoc Židom a partizánom. Väznený v Ilave a koncentračných táboroch Ravensbrück, Sachsenhausen.
Štefan Papp	Veľké Slemence	Po pričlenení obce k Maďarsku bol odvečený do koncentračného tábora, neskôr v roku 1942 odsúdený na dvanásť rokov väzenia a desať rokov straty občianskych práv. Vo väzení bol dvadsať mesiacov do príchodu Červenej armády.
Emil Zorvan	Čarno (Šarišské Čierne)	Pomoc partizánom a 19. septembra 1944 spolu s ďalšími odsúdený na smrť. Vďaka osobnému zásahu prezidenta bol spolu so svojimi farníkmi omilostený.
Vyznamenanie: Československá medaila za zásluhy I. stupňa		
Meno a priezvisko	Farnosť do roku 1945	Stručné zdôvodnenie
Irenej Bačinský	Lutina	Všestranná pomoc partizánom.
Michal Baláž	Mlynárovce	Všestranná pomoc partizánom.
Michal Čabiňák	(Štelbach) Tichý Potok	Všestranná pomoc partizánom.
Michal Hornák	Vyšná Rybnica	Po pričlenení obce k Maďarsku bol uväznený. Po prepustení pomáhal partizánom.
Hilarion Ilkovič	Fulianka	Obmedzovaný v osobnej slobode pre politické názory. V rokoch 1941 – 1945 mal zákaz opustiť farnosť.
Mikuláš Kašpar	Štefurov	Väznený v Ilave. Podporoval partizánov a zabezpečoval im falošné doklady.
Andrej Kitľan	(Pucak) Korunková	Všestranná pomoc partizánom.
Mikuláš Ladižinský	Šumiac	Všestranná pomoc partizánom.
Michal Mašlej	Oľšavica	Všestranná pomoc partizánom.
Viktor Michalič	Lukov	Všestranná pomoc partizánom.
Alexej Miroššay	Nižné Repaše	Zásoboval potravinami partizánov a pomáhal Židom.
Peter Priputen	Matiaška	Väznený a všestranná pomoc partizánom.
Michal Szabat	Laškovce	Väznený v Ilave za pomoc Židom.
Adalbert Schudich	Miklušovce	Väznený a všestranná pomoc partizánom.
Štefan Simko	Matysová	Väznený v Ilave.
Dezider Schudich	Ladomirová	Podporoval partizánov a zabezpečoval falošné doklady odzbrojeným slovenským vojakom.

Samotný prechod frontu zapríčinil rozsiahle materiálne škody, a najmä straty na životoch vojakov a obyvateľstva. Gréckokatolícki duchovní vo viacerých prípadoch zostali po boku rodín veriacich aj počas prechodu frontu a boli im tak nablízku v období najväčšej núdze a strachu. Redemptoristi v Michalovciach dali svoj kláštor a chrám k dispozícii obyvateľstvu mesta. Napriek povinnej evakuácii v októbri 1944 vypočuli žiadosť biskupa Gojdiča. Redemptorista otec Alexej František Fiala vymohol u nemeckých dôstojníkov povolenie na zotrvanie redemptoristov v Michalovciach, ako aj povolenie na návrat mužom, ktorí mali pomáhať pri evakuácii rodín. Počas samotných bojových operácií využívalo obyvateľstvo pivničné priestory kláštora ako úkryt. Podľa kronikára kláštora sa tu ukrývalo okolo sto ľudí a v čase náletov sa

spolu modlili ruženec. V jednej miestnosti mali dokonca provizórne zriadenú kaplnku na bohoslužby. 26. novembra do mesta vstúpila Červená armáda a jej velitelia boli častými hosťami v kláštore. Krátky čas kláštor poslužil armáde ako lazaret. Postoj redemptoristov im priniesol zaslúžený obdiv a rešpekt. Otec Fiala bol dokonca v decembri zvolený za starostu mesta a neskôr aj za okresného predsedu. Tieto funkcie však v zmysle cirkevných predpisov neprijal. Svedčia však o prirodzenej autorite a popularite redemptoristov v Michalovciach. Podobný postoj ako redemptoristi zaujali aj mnohí kňazi vo farnostiach.

Vojnové udalosti v rokoch 1944 – 1945 zanechali v Prešovskej eparchii ľudské a materiálne škody. Skoro polovica eparchie bola úplne zničená, spálená a zbombardovaná, veriaci ožobráčení evakuovaním, bez striech, bez pokrmu a bez odevu živorili. Bilancovanie škôd spôsobených prechodom frontu bolo zaznamenané aj v schematizme Prešovskej eparchie na rok 1948. Pri postihnutých farnostiach bol stručne uvedený rozsah poškodenia chrámu a farskej budovy. V niektorých prípadoch sa schematizmus zmieňuje aj o stratách na životoch a všeobecných škodách na majetku v obci. **Z 241 farností evidovaných v roku 1948 bolo 103 počas prechodu frontu poškodených. Došlo k zničeniu, poškodeniu alebo vyrabovaniu chrámu, farských budov, domov veriacich, prípadne k zničeniu archívov, matrik a stratám na ľudských životoch.** V niektorých farnostiach sa začalo s obnovou hneď po skončení vojny, ale viaceré farnosti sa ešte aj v roku 1948 vyrovnávali s devastačnými škodami. Situácia Gréckokatolíckej cirkvi bola zložitá a nástup komunistického režimu v Československu priniesol nové prekážky v jej činnosti, s ktorými muselo duchovenstvo aj veriaci zápasíť nasledujúcich štyridsať rokov.

ZHRNUTIE

Slovenský štát sa na mape Európy objavil v marci 1939 z vôle Adolfa Hitlera, ktorý sa rozhodol presadiť svoju víziu budúcnosti sveta. Po Mníchovskej zrade a Viedenskej arbitráži zostalo z Československa len torzo a aby smutný obraz nadobudol na dokonalosti, tak čoraz viac sa medzi obyvateľmi rozšírila nebezpečná epidémia. Presne tak nacionalizmus označil prešovský biskup Pavel Gojdič v pastierskom liste, ktorý napísal v januári 1939, aby varoval kňazov pred angažovanosťou v tomto nebezpečnom politickom smere. Následný rozpad Česko-Slovenska znamenal stanovenie nových hraníc a prerušenie voľného pohybu medzi územím bývalej Podkarpatskej Rusi s Mukačevským biskupstvom na jednej strane a jeho farnosťami na území slovenského štátu na tej druhej. Štyridsaťsedem farností sa ocitlo pod správou Prešovského biskupstva ako administratúra. V nových podmienkach vystali aj nové výzvy pre biskupa, duchovenstvo a veriacich. Biskup od začiatku čelil nepriazni štátnych orgánov pre svoju angažovanosť v prospech Rusínov a Židov. Koncom roka 1939 dokonca ponúkol svoj úrad administrátora Prešovskej eparchie, ale pápež ho povýšil a v júli 1940 vymenoval za sídelného prešovského biskupa. V novom štáte sa o slovo prihlásili aj gréckokatolíci Slováci a vďaka aktivite viacerých kňazov a laikov založili spolok Jednota sv. Cyrila a Metóda. Biskup jeho vznik prijal s istými obavami z rozdelenia biskupstva podľa národnostného princípu, ktoré viackrát navrhovali štátni predstavitelia. Napokon k tomu nedošlo, ale viacerí kňazi a veriaci boli pre rusínsky postoj perzekvovaní. Oveľa vážnejšou témou bolo tzv. riešenie židovskej otázky formou deportácií Židov zo Slovenska. V tomto smere biskup Gojdič prezentoval svoj názor v už spomínanom pastierskom liste zo začiatku roku 1939 a veľký význam mala aj konkrétna pomoc v prospech Židov, čím inšpiroval viac ako tridsať kňazov a množstvo veriacich, z ktorých mnohí sú i nositeľmi vyznamenania *Spravodliví medzi národmi*. Je to dôležitá etapa v živote Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, ktorá sa prvýkrát vzoprela ideológii nezlučiteľnej s kresťanstvom. Nebola to len pomoc Židom, ale aj zapojenie sa do odboja a Slovenského národného povstania na úrovni duchovenstva a veriacich. Po skončení vojny to Gréckokatolíckej cirkvi prinieslo výborné renomé. Za účastníkov odboja bolo uznaných tridsaťosem duchovných a množstvo veriacich. Biskup Gojdič sa tešil všeobecnej úcte a ministerstvo obrany mu na jeho potreby darovalo priestranný osobný automobil. Viacerí kňazi a veriaci boli vyznamenaní v roku 1947 vyznamenaním Československý vojnový kríž (1939) a Československou medailou za zásluhy I. stupňa. Prechod frontu a vojenské operácie zasiahli skoro polovicu farností. Z 241 farností na Slovensku boli v sto troch poškodené alebo zničené chrámy, farské budovy, domy veriacich a farnosti zaznamenali aj straty na životoch. Ešte v roku 1948 sa oblasť bojov len ťažko spamätávala a prechádzala rekonštrukciou.

OTÁZKY

1. Zhodnoňte príčiny opozičných postojov biskupa Pavla Gojdiča.
2. Charakterizujte činnosť gréckokatolíkov v prospech židovského obyvateľstva na Slovensku.
3. Akú úlohu zohrala rusínska otázka vo vzťahoch medzi predstaviteľmi Gréckokatolíckej cirkvi a slovenského štátu?

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BARNOVSKÝ, Michal. Biskup Pavel Gojdič ako objekt politiky. In MAREK, Pavel. *Osobnosť v Cirkvi a politice. Čeští a slovenští kresťané ve 20. století*. Brno 2006, s. 531 – 545.

BARNOVSKÝ, Michal. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne. In BALOGH, Margit (ed.). *Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás, Magyarországon es Szlovákiában 1945 után. Konfessie, cirkevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945*. Budapest 2008, s. 263 – 288.

BARNOVSKÝ, Michal. Biskup Pavel Peter Gojdič a jeho doba. In BIRČÁK, Ján ed. *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov 2004, s. 225 – 254.

BORZA, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1939 – 1945*. Prešov 2017.

BORZA, Peter. *Gréckokatolícka cirkev a Židia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Prešov 2017.

BORZA, Peter. Gréckokatolícka cirkev a Židia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In *Historický časopis*. Roč. 65, 2017, č. 3.

BORZA, Peter. *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa 1938 – 1945*. Košice 2019.

PEKÁR, Martin. *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov 2007.

POTAŠ, Marián. *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča, OSB M.* Prešov 2001.

ŠTURÁK, Peter. *Pavol Peter Gojdič OSB M. Prešovský – prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960)*. Prešov 2013.

8. POD KURATELOU MOCI

V priebehu storočí gréckokatolíci potvrdili svoje pevné miesto v stredoeurópskom priestore a vplyv na hodnotový a spoločenský systém v neustálej premene spoločnosti. **V polovici 20. storočia mala Gréckokatolícka cirkev podľa oficiálneho cenzu obyvateľstva v Československu k 1. marcu 1950 225 495 veriacich na Slovensku a 32 865 veriacich v Česku.** Podľa cirkevných štatistík bol počet veriacich ešte o niečo vyšší a pohyboval sa nad tristotisíc. Tí boli organizovaní v 241 farnostiach tvoriacich Prešovskú eparchiu a administratúru Mukačevskej a Hajdúdorožskej eparchie v Československu. Všetci gréckokatolíci boli pod správou prešovského biskupa Pavla Gojdiča OSBM, ktorého pomocným biskupom bol ThDr. Vasil Hopko (1947 – 1976). O duchovné dobrá veriacich sa staralo 335 kňazov.

Obr. 14. Slávnosť v Bardejove 1949²²

Pravoslávnu cirkev tvorilo 86 000 veriacich v Česku a 15 000 veriacich na Slovensku. Tí boli organizovaní v osemdesiatich štyroch farnostiach tvoriacich Pražskú eparchiu, Olomoucko-brniansku eparchiu a Prešovskú eparchiu. Pravoslávni veriaci boli pod správou metropolitu Jeleverija Voroncova (1946 – 1955) v Prahe, biskupov Čestmíra Kráčmara (1950 – 1953) v Olomouci a Alexija Dechtereva (1949 – 1955) v Prešove. Vo farnostiach pastoračne pôsobilo šesťdesiatjeden kňazov.

LIKVIDÁCIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI

Komunistický prevrat v Československu uvrhol krajinu do jarma totalitného režimu a pre mnohých statočných ľudí znamenal začiatok útrap a neslobodu. My dnes vieme, ako to dopadlo s budovaním socializmu a pozemského raja, ale súčasníci vnímali ideály komunizmu ako cestu k pokroku. Preto sa intenzívne podieľali na odstránení reakčných síl, ktoré bránili realizácii ich plánov. Jednou z najvýznamnejších reakčných síl v spoločnosti bola aj Katolícka cirkev, ktorá mala navyše svoje hlavné centrum na nepriateľskom západe, vo Vatikáne. Gréckokatolícka cirkev ako jej súčasť sa komunistom javila ako ľahká korisť. Pri jej eliminácii postupovali podľa postupov Moskvy, ktoré už stihla v roku 1946 realizovať na svojom území. Ideologický boj komunizmu s kresťanstvom a odstránenie alebo oslabenie vplyvu Katolíckej cirkvi v Československu viedlo komunistických pohlavárov k príprave a realizácii Akcie P namierenej proti gréckokatolíkom. Jej cieľom bolo previesť gréckokatolíkov do Pravoslávnej cirkvi.

²² archív autora

Príprava Akcie P sa zintenzívnila v druhej polovici roka 1948 a konkrétne kontúry nadobudla v nasledujúcom roku. V zákone o hospodárskom zabezpečení cirkví z roku 1949 už Gréckokatolícka cirkev nebola uvedená. V septembri 1949 pravoslávny exarcha v Československu Jelevferij Voroncov odcestoval do Moskvy, kde prijal „misijný“ plán Pravoslávnej cirkvi na východnom Slovensku a kancelár Exarchátu Pravoslávnej cirkvi v Československu Boris Leontijevič Čerkes ho začiatkom decembra 1949 predstavil Štátnemu úradu pre veci cirkevné (SÚC) v Prahe. V danom mesiaci bol do kúrie v Prešove dosadený vládny zmocnenec Michal Rodák, ktorý prevzal kontrolu nad prešovským biskupom Gojdičom a celým úradom.

Koncom januára a začiatkom februára navštívila Československo delegácia Pravoslávnej cirkvi z Moskvy a v rámci zisťovania ohlasu u gréckokatolíkov dospeli komunisti k záveru, že spoločenská situácia je priaznivá pre realizáciu Akcie P. Sled ďalších udalostí potvrdzoval, že samotný akt likvidácie Gréckokatolíckej cirkvi sa priblížil. **Začiatkom apríla bol v monsterprocesse s rehoľníkmi – Augustín Machálka a spol. odsúdený gréckokatolícky redemptorista Ján Ivan Mastiliak CSsR na doživotie.** Spomedzi obžalovaných dostal najvyšší trest. V polovici apríla boli likvidované mužské kláštory a proticirkevná kampaň vrcholila. V niektorých obciach východného Slovenska boli s podporou Komunistickej strany Slovenska zakladané „návratové výbory“ a dokonca došlo k manifestačným prechodom na pravoslávie. **Plány SÚC počítali s dlhším variantom likvidácie, ale po pracovnej konferencii gréckokatolíckych kňazov 24. apríla 1950 vo Vyšných Ružbachoch pristúpili komunisti k zmene a z malého „soboru“ sa v noci z 27. na 28. apríla rozhodli urobiť veľký „sobor“.** Uskutočnil sa v Prešove 28. apríla 1950 v budove hotela Čierny orol za účasti násilím privezených kňazov, členov komunistických organizácií, ako aj bezpečnostných zložiek. Na realizácii zinscenovaného „soboru“, ktorý do dejín vstúpil ako tzv. Prešovský sobor, sa však podieľala aj malá časť bývalých gréckokatolíckych kňazov a veriacich sympatizujúcich s komunistickou ideológiou.

Obr. 15. Tzv. Prešovský sobor 1950²³

Zhromaždenie prebiehalo bez prerušenia a vyvrcholilo zrušením cirkevnej únie s Rímom, ako aj prijatím *Manifestu gréckokatolíckych duchovných a veriacich*, v ktorom deklarovali návrat do Pravoslávnej cirkvi. Exarcha Jelevferij zaslal vláde telegram o záveroch „soboru“. Aj keď celé podujatie vyznelo pompézne a umocnil ho aj sprievod do gréckokatolíckej katedrály, v skutočnosti sa tento postup ukázal ako príliš unáhlený.

23 archív autora

TEODOR ROJKVIČ O PRIEBEHU TZV. PREŠOVSKÉHO SOBORU

„A KEĎ NAKONIEC PREDPOKLADALI, ŽE ICH ROZHODUJÚCE KROKY BUDÚ SLÁVENÉ ÚSPECHOM UROBILI V REDUTE /ČIERNY OROL/ PREŠOVE DŇA 28. APRÍLA 1950 ÚPLNE NESPRÁVODLIVÉ A NEZÁKONNÉ – PO ICH SLOVÁCH- „CIRKEVNÝ SYNOD“ NA KTOROM BOLI PRÍTOMNÍ OKREM „PRAVOSLÁVNÝCH“ CIRKEVNÝCH AGITÁTOROV, ADMINISTRATÍVNYCH ÚRADNÍKOV, SKUPINY DETEKTÍVOV, ŽANDÁROV, - Približne 30-40 GR. KAT. FARÁROV, KTORÍ BOLI ZÍSKANÍ KLAMSTVOM, ALEBO NÁSILÍM PRI VYHRÁŽKACH A TEROROM, - NIEKOĽKO GRÉCKOKATOLÍCKYCH A VEĽA OD DÁVNA STARÝCH PRAVOSLÁVNÝCH AŽ TO TRAGICKO-KOMICKY VYPADALO, EŠTE AJ INÉHO ZVLÁŠTNEHO EVANJELICKO-LUTERÁNSKEHO VIEROVYZNANIA VERIACICH.

PRÍTOMNÍ GR. KAT. DEDINSKÍ FARÁRI BOLI OBKLÚČENÍ DETEKTÍVMÍ A NESMELI OTVORIŤ ÚSTA, PROTESTOVAŤ PROTI NESPRÁVNEJ A NEZÁKONNEJ A LEN SLEDOVAŤ NEPRAVOSLÁVNÚ REZOLÚCIU. ICH MLČANIE – STRACH, RADA JUDEJSKA POČÍTALA SA AKO SCHVÁLENÁ SO VŠETKÝMI ABSURDNÝMI ROZHODNUTIAMÍ.

Z PREŠOVA SPÚTANÝCH KŇAZOV ODVIEZLI AUTOBUSOM PRIAMO DO HLOHOVCA, KDE BOLO 70 GRÉCKOKATOLÍCKYCH KŇAZOV POD OSTRÝM DOZOROM SNB. RADOSTNE SME TRPELI PRE CIRKEV, HOČI SME POSUDZOVALI A ODSUDZOVALI CHOVANIE NAŠICH KOLEGOV, KTORÍ PRESTÚPILI DO PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI, A NEZÁKONNE POSTUPY KOMPETENTNÝCH ÚRADOV, NO PREDSA SME IM ODPUSTILI. NÁM STARŠÍM 60 – 65 SA ŽILO CLIVO A HLAVNE MLADÍ BOLI ZAMESTNANÍ RÔZNYMI PRÁCAMI V ZÁHRADE, NA DVORE, V DREVÁRNI, V KUCHYNI A POD. STRAVOVANIE BOLO VŠADE SLABÉ, ALE VĎAKA VERIACIM A ŽENÁM ŽENATÝCH KŇAZOV, KTORÍ PRINÁŠALI BOHATÉ BALÍKY, SME MOHLI ZAHNAŤ HLAD A SMÁD. ZOHRIEVANIE IZIEB V ZIME BOLO HLAVNE V HLOHOVCI – PRE NERADOSŤ DVOCH SPRÁVCOV. DREVO A TRIESKY SME MUSELI ZOHNÁŤ V ZÁHRADE.

NAJHORŠÍM BOLA PRE NÁS NEISTOTA V BUDÚCNOŠŤ, TÚŽBA ZA RODINOU, KTORÁ ZOSTALA DOMA, STRACH O ICH PRENASLEDOVANIE ÚRADMI A NAKONIEC TO, ŽE SLOUC V BRATISLAVE NÁS NENECHAL NA DLHŠIU DOBU NA JEDNOM MIESTE, KDE SME AKO TAK ZVYKLI, ALE V PRIEBEHU 1-2 X ROKOV PRESÚVALI NEUSTÁLE Z JEDNÉHO KONCENTRÁKU DO DRUHÉHO A TO TAK, ŽE SME DOPREU NEVEDELI KDE NÁS ZAVEZÚ ČI NA LEPŠIE, ALEBO HORŠIE MIESTO, DO VÄZENIA, ALEBO NA SIBÍR? AKO SA NÁM VYHRÁŽALI EXKOMUNIKOVANÝ KOLEGOVIA. A TIEŽ TO ČO BUDE S NAŠIMI RODINAMI? TAKÉTO OTÁZKY NÁS VELMI ZNEPOKOJOVALI A ZNERVÓZŇOVALI.“²⁴

Začiatkom mája špičky ÚV KSČ akciu analyzovali a Alexej Čepička sa kriticky vyjadril k rozhodnutiu zmeniť pracovnú konferenciu na veľký „sobor“. Vedenie komunistov vyčkávalo, ako sa situácia bude vyvíjať a až takmer po mesiaci, 26. mája, minister poverený vedením SÚC Zdeněk Fierlinger odpovedal pravoslávne exarchovi Jelevferijovi na jeho list s tým, že výsledok „soboru“ sa berie na vedomie a Pravoslávna cirkev sa majetkovoprávne stala nástupkyňou Gréckokatolíckej cirkvi. Nešlo však o oficiálne uznesenie alebo nariadenie vlády, ale iba o odpoveď na doručený list exarchu. Tým sa štátne orgány akoby snažili dištancovať od vzniknutej situácie, ale opak bol pravdou, keďže ju aktívne spôsobili. **Výsledkom Akcie P bola politická destabilizácia východného Slovenska a napriek snahe o konsolidáciu pretrvávala vo väčšej či menšej miere až do pádu komunistického režimu, ba aj potom, až do roku 2000.**

24 archív Ústavu pamäti národa Bratislava, f. KS ZNB Košice, inv. č. V 745/2, Teodor Rojkovič

LEGITIMITA SOBORU

Na tomto mieste sa môžeme pozastaviť nad otázkou legitimacy „soboru“ a jeho záverov. **Udalosti v Prešove boli v skutočnosti v rozpore s Ústavou ČSR č. 150/1948 Zb. prijatou v máji 1948, ktorá zabezpečovala slobodu vyznania a taktiež v rozpore s Kódexom východného práva platným v danom období, ktorý upravoval zvolanie cirkevného snemu v kánonoch 422 – 428. Oprávneným zvoliť a predsedáť cirkevnému snemu bol eparchiálny biskup, teda Pavel Gojdič OSBM, ktorý to neurobil a dokonca bol proti.** Z tohto hľadiska boli rozhodnutia tzv. Prešovského soboru nulitné a Gréckokatolícka cirkev aj naďalej trvala. V reálnych podmienkach totalitného štátu však bola zrušená.

Komunisti však podcenili odhodlanosť biskupov, kňazov a veriacich. Obaja biskupi odmietli prestúpiť do Pravoslávnej cirkvi. Podobne sa rozhodli aj kňazi, ba aj časť tých, ktorí spočiatku prejavili súhlas, to pod vplyvom ilegálneho vedenia Cirkvi odvolala. Veriaci nemali na výber a boli pokladaní za pravoslávnych. V skutočnosti to však odmietali a z veľkej časti sa utiekali k Rímskokatolíckej cirkvi alebo pokračovali v náboženskom živote bez kňaza, a to buď vo vlastnom chráme, alebo na posvätených miestach, akými boli kaplnky, cintoríny, prípadne pri krížoch. Časť pravoslávie akceptovala.

Obr. 16. Nedovolené modlitbové stretnutie gréckokatolíkov v Kojšove - Vianoce 1960²⁵

Vzdorujúci biskupi boli exemplárne potrestaní a skončili vo väzení. V januári 1951 bol biskup Gojdič odsúdený na doživotie v monsterprocese s tzv. tromi vlastizradnými biskupmi. Biskupa Hopka v októbri 1951 odsúdil Štátny súd v Bratislave na pätnásť rokov väzenia. Kňazov, ktorí odmietali prestup do Pravoslávnej cirkvi, komunisti najprv internovali a potom buď uvrhli do väzenia, alebo aj s rodinami vysťahovali do vzdialených oblastí v Čechách a na Morave. K vysťahovaniu dospeli po roku neúspešnej presvedčovacej akcie, keď sa zodpovední činitelia napokon rozhodli oddeliť približne sto nepohodlných duchovných od ich veriacich. **Plán nazvali Akcia P 100 a prvých deväťdesiatpäť kňazov vysťahovali v priebehu jedného mesiaca, od 6. novembra do 7. decembra v roku 1951.** Deportácie boli kruté. Na vysťahovanie mali spravidla tri dni po doručení rozhodnutia. Niekedy im zostalo len dvadsaťštyri hodín. Pritom išlo o viacpočetné rodiny s malými deťmi, čo celú tragédiu znásobovalo. Napríklad v okrese Bardejov sa vysťahovanie dotklo deviatich kňazov, pričom okrem dvoch rodín mala každá aspoň jedno dieťa do piatich rokov a zvyšné deti boli ešte neploleté. Vysťahovanie sprevádzali problémy, ktoré rodinám spôsobili nemalé ťažkosti. Stávalo sa, že na miesto určenia nebol oznámený ich odchod zo Slovenska a tak pre nich nebolo zabezpečené potrebné ubytovanie a oni sa ocitli v cudzom prostredí bez akejkoľvek pomoci. V prípade kňaza Antona Adamkoviča si jeho dcéra Anna Adamkovičová na deportácie spomenula týmito slovami: „Pristavili nám

25 archív autora

vagón v Prešove, do ktorého sme nemali čo položiť. Dali nám cestovné lístky do rúk – stanica určenia: „Čtyřicet Lánu (okr. Svitavy) s tím, že sa máme hlásiť na MNV, že tam už o nás vedia. [...] A tak sa stalo, že sme sa na mieste určenia ocitli na ulici. Bola zima – december, cudzina, chlad a podozrievanie MN V. Čo sme asi vyviedli na Slovensku? Sú to veľmi smutné spomienky.“

Duchovní po deportácii žili roztrúsení v deviatich krajoch: Ústí nad Labem, Liberec, Olomouc, Ostrava, Brno, Hradec Králové, Praha, Pardubice, Jihlava. Pracovali ako robotníci v priemysle a poľnohospodárstve, kde boli ako najlepší pracovníci dávaní za príklad ostatným. Navzájom sa navštevovali a snažili sa udržiavať minimálne písomný kontakt s veriacimi na Slovensku. Spoločenstvo veriacich aj vďaka nim žilo ďalej. Kňazi mysleli na svojich veriacich a veriaci na svojich kňazov. V praxi to vyzeralo tak, že svojich kňazov v internačných táboroch alebo vo vyhnanstve podporovali hmotnými darmi a, naopak, mnohí kňazi riskovali väzenie alebo pokuty, nerešpektovali zákaz pobytu na Slovensku a svojim veriacim tajne vysluhovali sviatosti krstu, manželstva, zmierenia alebo Eucharistie. Naviac tu bolo **ilegálne vedenie reprezentované v päťdesiatych rokoch Ivanom Ljavincem, Jánom Hirkom, Mironom Petrašovičom a Teodorom Rojkovičom. Snažilo sa udržať gréckokatolícku identitu a dosiahnuť legalizáciu likvidovanej Cirkvi. Veriaci písali petície, podmieňovali svoju účasť vo voľbách alebo vstup do jednotného roľníckeho družstva obnovením činnosti Gréckokatolíckej cirkvi. Dané snaženie v spojení s krátkodobým uvoľnením spoločensko-politických pomerov, ako aj aktivizáciou kňazov a veriacich v roku 1968 prinieslo vytúžené povolenie k činnosti Gréckokatolíckej cirkvi.**

IVAN LJAVINEC O ÚLOHE TAJNÉHO GENERÁLNEHO VIKÁRA
GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI V ČESKOSLOVENSKU

„TEN ÚKOL JSEM PLNIL AŽ DOKONCE, DÍKY TĚMTO POVĚŘENÍM. TY PRAVOMOCE BYLY TĚMĚŘ BISKUPSKÉ, NĚKTERÉ I Z TĚCH, KTERÉ MÁ NORMÁLNĚ VYHRAZENÉ POUZE SV. OTEC... OTÁZKY POSTU, ROZHŘEŠENÍ, ALE HLAVNĚ V OBLASTI KANONICKÉHO PRÁVA – TO KVŮLI KNĚŽÍM, KTEŘÍ NEDOBROVOLNĚ A ZE STRACHŮ PŘIJALI PŘESTUP DO PRAVOSLAVÍ A PODEPSALI. TÍM ČINEM ZAPŘELI VÍRU A NA TO SE VZTAHUJE EXKOMUNIKACE... JENŽE MNOHÉ Z NICH TÝRALI A JÁ JSEM DOSTAL ÚKOL, ABYCH JE MOHL VE ZPOVĚDI ZBAVIT CÍRKEVNÍCH TRESTŮ. K TOMU JÁ JSEM MOHL ZPLNOMOCŇOVAT DALŠÍ, TAKŽE JSME TO MOHLI DOBRĚ ZORGANIZOVAT. KDYŽ SE POTOM ESTĚBÁCI DOZVĚĎĚLI, JAKÉ MÁM PRAVOMOCE, POVAŽOVALI MĚ ZA TAJNÉHO BISKUPA, ALE TO JSEM NEBYL.“²⁶

Osemnásť rokov nekompromisného prenasledovania poukázalo na dôležitosť duchovnej vyspelosti veriacich a duchovenstva. Len ich vzájomná spolupráca a dôvera dokázala odolať ničujúcim postupom totalitného režimu a v rozhodujúcom momente dosiahnuť legalizáciu Cirkvi. **Uznesenie vlády č. 205 o povolení Gréckokatolíckej cirkvi a vládne nariadenie č. 70/1968 Zb. o jej hospodárskom zabezpečení z 13. júna 1968 boli výsledkom osemnásťročného zápasu duchovenstva a veriacich.**

OBNOVA V ROKU 1968

Legalizácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu neznamenalala úplnú obnovu jej štruktúr a činnosti spred roka 1950. Za krátky čas sa síce podarilo získať späť prešovskú katedrálu, ale nie rezidenciu. Z pôvodných 241 farností sa ku Gréckokatolíckej cirkvi vrátilo 206, čo bola drvivá väčšina, ale nie v každej panovala medzi obyvateľmi jednota, čo viedlo k vzájomným konfliktom a napätiu. Zvlášť sa to prejavilo po auguste 1968, keď sa predstavitelia pravoslavia mohli znova oprieť o mocenský aparát.

26 <https://www.pametnaroda.cz/cs/ljavinec-ivan-20070428-0> (20.09.2021)

Vzájomné spolužitie oboch cirkví v rokoch 1969 – 1989 možno skôr nazvať trpeným spolužitím, ktoré vyplynulo z nedoriešeného stavu po legalizácii Gréckokatolíckej cirkvi a nedostatočnej náprave krívd z minulosti, teda dôsledkov zinscenovaného soboru v Prešove. Štátne orgány v snahe riešiť napätú situáciu trvali na uzatváraní dohôd o spoločnom užívaní chrámu, a to aj vo farnostiach, kde boli gréckokatolíci v prevahe a za osemnásť rokov neprijali pravoslávneho kňaza. Štátny a stranický aparát vystupoval vo vzájomných sporoch medzi oboma cirkvami nielen ako sprostredkovateľ, ale aj ako arbiter. Pokiaľ im pripadla táto úloha, taktizovali alebo uprednostňovali jednu cirkev, a to Pravoslávnu, keďže Gréckokatolícka cirkev bola vnímaná ako najreakčnejšia a Pravoslávna, naopak, mala pozitívny postoj k socialistickému zriadeniu. Výsledkom bol dvadsať rokov trvajúci marazmus neustále oživujúci vzájomné napätie medzi oboma cirkvami na všetkých úrovniach od veriacich až po hierarchiu.

Znovu nadobudnutá sloboda však priniesla pozitíva, ktorým nedokázali zabrániť ani nedostatok duchovných a náročné spolužitie oboch cirkví. Vedením Cirkvi bol pápežom Pavlom V I. 20. decembra 1968 poverený kňaz Ján Hirka. Úradu ordinára s právami sídelného biskupa sa mohol ujať po vydaní štátneho súhlasu 2. apríla 1969 a zotrval v ňom do roku 1989. Po páde komunizmu bol vo februári 1990 vysvätený za biskupa a ako sídelný prešovský biskup previedol Gréckokatolícku cirkev do nového milénia.

Obr. 17. Ordinár Ján Hirka medzi veriacimi po roku 1968²⁷

Vasiľ Hopko pôsobil po jeho boku ako svätiači biskup až do svojej smrti v roku 1976. Spolu s kňazmi a veriacimi pracovali na duchovnej aj materiálnej obnove. Oficiálny časopis Slovo začal vychádzať v roku 1969 a z jeho stránok sa môžeme dozvedieť o obnovách chrámov, farských budov, ale aj vysluhovaní sviatosti myropomazania (birmovania) zo strany biskupa alebo ordinára, prípadne poverených kňazov. Mnohí gréckokatolíci prijali sviatosť krstu v prostredí Rímskokatolíckej cirkvi, a tak vysluženie sviatosti, ktorú gréckokatolíci prijímajú spolu s krstom, bola príležitosťou na katechizáciu veriacich a návštevu biskupa alebo ordinára vo farnosti.

Najväčšou prekážkou činnosti Cirkvi bol establišment ČSSR, ktorému sa v rokoch 1969 – 1971 podarilo potlačiť prejavy nespokojnosti gréckokatolíkov a stabilizovať situáciu natoľko, že predstavitelia Cirkvi boli nútení rešpektovať jeho nariadenia a pohybovať sa vo vymedzenom priestore. Postupne bola Cirkev zatlačaná do verejnej sféry, za múry chrámu a do

27 archív autora

súkromia, na druhej strane štátna moc vyžadovala od jej vedenia vydávanie vyhlásení o lojalite, aby vyzývalo veriach k hlasovaniu za jednotnú kandidátku vo voľbách a odsúdilo „protisocialistické sily“. Gréckokatolícka cirkev v ťažkých podmienkach nerezignovala, ale nachádzajúc sa pod prísny dozor obmedzila aktivity presahujúce rámec čisto náboženských úkonov. Postupne, aj keď s obmedzeniami dopĺňala rady kňazov. V rokoch 1970 – 1977 bolo vysvätených dvadsaťjeden gréckokatolíckych kňazov, čo, samozrejme, nepostačovalo reálnym potrebám Cirkvi. Po smrti biskupa Hopka vystala naliehavá požiadavka na súhlas štátu s vymenovaním nového biskupa. To však nebolo v záujme komunistického Československa, a tak vláda súhlasila s tým, aby kňazské svätenia vysluhovali biskupi Križevackej eparchie zo Záhrebu, najprv Joachim Segedi a od roku 1985 Slavomír Miklovš. V roku 1971 mala Gréckokatolícka cirkev v Československu 206 farností, z toho na východnom Slovensku 203, a k dispozícii 201 kňazov pre celú republiku. V roku 1980 napriek novokňazom počet kňazov poklesol na 170, z toho na východnom Slovensku pôsobilo 167, ktorí vykonali 3 461 krstov, 1 082 sobášov, 2 056 pohrebov a 72 585 svätých liturgií. Priemerná účasť na bohoslužbách na týždeň bola 64 113 veriach. Pravoslávna cirkev mala k dispozícii 81 kňazov, ktorí vykonali 1 071 krstov, 234 sobášov, 525 pohrebov a 19 551 svätých liturgií. Priemerná účasť na bohoslužbách bola 10 636 veriach. Ak tieto údaje porovnáme, zistíme, že Gréckokatolícka cirkev mala dvojnásobný počet kňazov, ale počtom vykonaných krstov, sobášov, pohrebov a svätých liturgií prevažovala Pravoslávnu cirkev 3, 2 – 4, 6-krát. Gréckokatolícki kňazi boli viac zatažení a priemerná účasť na svätých liturgiách bola šesťkrát vyššia, čo poukazuje na šesťkrát vyšší počet veriach než Pravoslávna cirkev.

Na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov ako reakcia na pretrvávajúci útlak vzrástla aktivita a sebavedomie Katolíckej cirkvi v Československu. Nastávala náboženská obroda, zvyšovala sa účasť mládeže na bohoslužbách a púťach, zintenzívnili sa náboženské prejavy. Cirkevný tajomník Východoslovenského krajského národného výboru v Košiciach Michal Sičák v správe o cirkevnopolitickej situácii v druhom štvrtroku 1981 informoval o zvyšovaní aktivity Cirkvi podporovanej ordinárom Hirkom, ktorý sa zúčastňuje vo farnostiach na miestnych odpustoch a rôznych posviackach. Podľa cirkevného tajomníka ordinár nevynechal ani jednu príležitosť, aby navštívil farnosť a jeho cesty, ako aj účasť na rôznych slávnostiach prerastajú rámec možností a zvyklostí v porovnaní s inými cirkvami. V novembri 1981 upozorňoval, že Rímskokatolícka a Gréckokatolícka cirkev spolu s laickým apoštolátom organizujú rôzne púte, ktoré sa tešia veľkému záujmu veriach, a duchovenstvo zameriava svoju činnosť predovšetkým na deti, mládež a rodinu. Výrazne sa výsledky náboženskej aktivity ukázali počas pamätnej púte na Velehrad v roku 1985 alebo o tri roky neskôr na sviečkovej manifestácii a pre gréckokatolíkov významnej púti v Lutine, keď pápež Ján Pavol I. vyhlásil miestny chrám za baziliku minor bez predchádzajúceho vyjadrenia štátnych úradov. Blížil sa kolaps komunistického bloku a november 1989. V revolučnej atmosfére **21. decembra 1989 pápež Ján Pavol I. vymenoval ordinára Jána Hirku, ktorý bol aktívny v prospech Cirkvi počas jej celého štyridaťročného putovania komunizmom, za prešovského sídelného biskupa.** To bol dôležitý krok ku konsolidácii, ale situácia bola zložitá. Trpela nedostatkom duchovných a väčšina jej majetku bola zdevastovaná a stále vo vlastníctve Pravoslávnej cirkvi alebo štátu.

ZHRNUTIE

Komunistický prevrat v Československu uvrhol krajinu do totalitného režimu a pre mnohých stotočných ľudí znamenal začiatok útrap a neslobodu. Ideológiu komunizmu odsúdil ako bezbožnú pápež Pius X I. v roku 1937, ale jej stúpenci podľahli agitátorom sľubujúcim novú a spravodlivú spoločnosť, vládu pracujúceho ľudu. Súčasníci vnímali ideály komunizmu ako cestu k pokroku. Preto sa intenzívne podieľali na odstránení reakčných síl, ktoré bránili realizácii ich plánov. Jednou z najvýznamnejších reakčných síl v spoločnosti bola aj Katolícka cirkev, ktorá mala navyše svoje hlavné centrum na nepriateľskom západe, vo Vatikáne. Gréckokatolícka cirkev ako jej súčasť sa komunistom javila ako ľahká korisť. Pri jej eliminácii postupovali podľa rozhodnutia Moskvy, ktoré už stihla v roku 1946 realizovať na svojom území. Ideologický boj komunizmu s kresťanstvom a odstránenie alebo oslabenie vplyvu Katolíckej cirkvi v Československu viedlo komunistických pohlavárov k realizácii Akcie P namierenej

proti gréckokatolíkom. Jej cieľom bolo previesť gréckokatolíkov do Pravoslávnej cirkvi. Na zinscovanom sobore 28. apríla 1950 v Prešove oficiálne deklarovali zánik Gréckokatolíckej cirkvi a návrat k pravosláviu. Nerátali však so vzopretím biskupov, kňazov a veriacich. Obaja biskupi Pavel Gojdič aj Vasiľ Hopko odmietli prestúpiť do Pravoslávnej cirkvi. Podobne sa rozhodli aj kňazi, ba aj časť tých, ktorí spočiatku prejavili súhlas, to pod vplyvom ilegálneho vedenia Cirkvi odvolala. Veriaci nemali na výber a boli po tzv. sobore pokladaní za pravoslávnych. V skutočnosti to však odmietali a z veľkej časti sa utiekali k Rímskokatolíckej cirkvi alebo pokračovali v náboženskom živote bez kňaza, a to buď vo vlastnom chráme, alebo na posvätených miestach, akými boli kaplnky, cintoríny, prípadne pri krížoch. Časť však predsa akceptovala pravoslávie. Biskupov a kňazov, ktorí odmietli, komunisti najprv internovali a potom buď uvrhli do väzenia, alebo aj s rodinami vystaňovali do vzdialených oblastí v Čechách a na Morave. Cirkev však žila v ilegalite. Ilegálne vedenie reprezentované v päťdesiatych rokoch Ivanom Ljavincom, Jánom Hirkom, Mironom Petrašovičom a Teodorom Rojkovičom sa snažilo udržať gréckokatolícku identitu a dosiahnuť legalizáciu likvidovanej Cirkvi. Na ich podnet viacerí kňazi odvolávali svoj prestup na pravoslávie a radšej volili vyhnanstvo. Veriaci písali petície, podmieňovali svoju účasť vo voľbách alebo vstup do JRD obnovením činnosti Gréckokatolíckej cirkvi. Dané snaženie v spojení s vyjednávaním Vatikánu napokon prinieslo prepustenie biskupa Vasiľa Hopka z väzenia a v roku 1968 vydala vláda Československej socialistickej republiky uznesenie č. 205 o povolení Gréckokatolíckej cirkvi a vládne nariadenie č. 70/1968 Zb. o jej hospodárskom zabezpečení z 13. júna 1968.

Osemnásť rokov útlaku a vytrvalého odporu prinieslo hrdinskú smrť vo väzení biskupovi Pavlovi Gojdičovi OSBM v roku 1960, rok pred ním zomrel prešovský farár Miron Petrašovič a v roku 1958 redemptorista Metod Dominik Trčka CSsR. Kňazi z vyhnanstva sa mohli na Slovensko vrátiť koncom päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov. Nesmeli sa však zdržiavať na východnom Slovensku. Mnohí sa ani nedožili obnovy Cirkvi. Legalizácia vytvorila podmienky na obnovu jej štruktúr a činnosti pred roka 1950. Za krátky čas sa síce podarilo získať späť prešovskú katedrálu, ale nie rezidenciu. Z pôvodných 241 farností sa ku Gréckokatolíckej cirkvi vrátilo 206 s približne tristotisíc veriacimi. Sľubný vývoj však zastavilo obsadenie Československa okupačnými vojskami a nastolenie politiky normalizácie.

Z legalizácie plynuli pozitíva, ktorým nedokázal zabrániť ani nedostatok duchovných a náročné spolužitie s Pravoslávnou cirkvou. Do čela Gréckokatolíckej cirkvi bol 20. decembra 1968 vymenovaný kňaz Ján Hirka ako ordinár s právami sídelného biskupa. Úradu sa ujal po vydaní štátneho súhlasu 2. apríla 1969. Biskup Vasiľ Hopko pôsobil po jeho boku ako svätiači biskup až do svojej smrti v roku 1976. Hierarchia spolu s kňazmi aj veriacimi pracovala na duchovnej aj materiálnej obnove Cirkvi. Najväčšou prekážkou slobodnej činnosti bol establišment Československa, ktorému sa v rokoch 1969 – 1971 podarilo potlačiť prejavy nespokojnosti gréckokatolíkov a stabilizovať situáciu natoľko, že predstavitelia Cirkvi boli nútení rešpektovať jeho nariadenia a pohybovať sa vo vymedzenom priestore. Každý pokus o vybočenie z normalizačného kurzu sa trestal alebo v zárodku zmariť. Cirkev bola postupne zatlačaná do neverejnej sféry, za múry chrámu a do súkromia, na druhej strane štátna moc vyžadovala od jej vedenia vydávanie vyhlásení o lojalite, aby vyzývala veriacich k hlasovaniu za jednotnú kandidátku vo voľbách a odsúdila „protisocialistické sily“. Gréckokatolícka cirkev v ťažkých podmienkach nerezignovala, ale nachádzajúc sa pod prísny dozor obmedzila aktivity presahujúce rámec čisto náboženských úkonov. Na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov ako reakcia na pretrvávajúci útlak vzrástla aktivita a sebedomie Katolíckej cirkvi v Československu. Nastávala náboženská obroda, zvyšovala sa účasť mládeže na bohoslužbách a púťach, zintenzívnili sa náboženské prejavy, ktoré sa v plnej miere odrazili počas známych udalostí v roku 1985 na Velehrade a v roku 1988 počas sviečkovej manifestácie v Bratislave alebo pre gréckokatolíkov významnej púti v Lutine.

OTÁZKY

1. Uvedte dôsledky tzv. Prešovského soboru v slovenskej spoločnosti.
2. Charakterizujte významné osobnosti Gréckokatolíckej cirkvi z obdobia vlády totalitného režimu.
3. Zhodnoňte skrytú činnosť duchovenstva a veriacich Gréckokatolíckej cirkvi.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

- BABJAK, Ján. *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*. I. zväzok, Prešov 2009.
- BABJAK, Ján. *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*. II. zväzok, Prešov 2011.
- BARNOVSKÝ, Michal: Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950, in: *Soudobé dejiny*. Roč. VIII, 2001, č. 2 – 3, s. 312 – 331;
- BORZA, Peter – MANDZÁK, Daniel Atanáz. Z podzemia na svetlo. In <http://www.impulzrevue.sk/article.php?353>
- DOLEŽALOVÁ, Markéta (ed.). *Velehrad vás volá!* Praha 2017.
- FIAMOVÁ, Martina – JAKUBČIN, Pavol. *Prenasledovanie Cirkvi v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava 2010.
- JAKUBČIN, Pavol (ed.). *Skryté pôsobenie cirkví na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. Bratislava 2018.
- JAŠEK, Peter (ed.). *1989. Rok zmeny*. Bratislava 2017.
- HORŇÁČEK, Jozef. *Konfesné právo upravujúce postavenie Gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*. Bratislava 2011.
- LETZ, Róbert. *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava 2007.
- LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov 2001.
- MANDZÁK, Daniel Atanáz. *Dokumenty k Akcii P. Prešovský sobor*. Bratislava 2014.
- MAREK, Pavel – BORZA, Peter. Násilné vystěhování řeckokatolíckého duchovenstva do českých zemí a jeho návrat na Slovensko. In *Historica : revue pro historii a příbuzné vědy*. Roč. 8, č. 1, 2017, s. 56 – 68.
- MAREK, Pavel – LUPČO, Martin. *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století*. Brno 2012.
- MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolícké církve*. Praha 2005.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava 1997.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948 – 1953)*. Bratislava 1999.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989*. Bratislava 2004.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená I. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*. Praha 1990.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená II. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*. Praha 1990.

9. KONSOLIDÁCIA PO NOVEMBRI 1989

Situácia Gréckokatolíckej cirkvi po páde komunizmu bola zložitá. Trpela nedostatkom duchovných a väčšina jej majetku bola zdevastovaná a stále vo vlastníctve Pravoslávnej cirkvi alebo štátu. Prešovský biskup Ján Hirka spolu s pracovníkmi biskupského úradu sídlili v provizórnych priestoroch farského úradu v Prešove, keďže biskupská rezidencia bola aj začiatkom roka 1990 v rukách Pravoslávnej cirkvi a k jej vráteniu došlo až po viacnásobných rokovaniach zástupcov oboch cirkví, štátu a mesta 10. apríla 1990, ale v dezolátnom stave. Treba pripomenúť, že Pravoslávna cirkev získala v roku 1950 plne funkčnú a zariadenú rezidenciu. Vrátila však zdevastovanú budovu, v ktorej bola vytrhaná aj elektroinštalácia a zničená sanitárna technika. V podobnom stave Gréckokatolícka cirkev prevzala budovu Pravoslávnej bohosloveckej fakulty na Sládkovičovej ulici 23 v Prešove, ktorá do roku 1950 slúžila ako sirotinec.

Obr. 18. Vysviacka biskupa Jána Hirku v roku 1990 Prešov²⁸

Vrátenie biskupskej rezidencie a príľahlých budov patrilo medzi hlavné požiadavky verejne deklarované ešte v decembri 1989. Na prvom mieste však bolo vyhlásenie neplatnosti pseudosoboru z roku 1950 a zrušenie výnosu Štátneho úradu pre veci cirkevné v Prahe č. 20285/51-II-1 z 13. februára 1952 o prevode majetku Gréckokatolíckej cirkvi na Pravoslávnu cirkev, rehabilitácia biskupa P. P. Gojdiča a všetkých odsúdených, zriadenie gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty a seminára, vrátenie rehoľných chrámov v Michalovciach a Stropkove, povolenie činnosti rehoľiam a zavedenie slobody tlače, ako aj ďalšie požiadavky smerujúce k vytvoreniu podmienok na štandardné pôsobenie Gréckokatolíckej cirkvi v spoločnosti. K ich splneniu viedla dlhá a náročná cesta.

Začiatkom roka 1990 sa na východnom Slovensku stupňovalo napätie medzi gréckokatolíckymi a pravoslávnyimi spôsobené nedostatočným riešením krívd minulosti. V prvom rade išlo o majetkovo-právne vyrovnanie medzi oboma cirkvami. Veriaci sa dožadovali vrátenia cirkevného majetku, ktorú spravovala Pravoslávna cirkev, a iniciatívne preberali chrámy a farské budovy. Napätie vzrastalo

28 archív autora

s blížiacim sa štyridsiatym výročím konania tzv. Prešovského soboru, na ktorého legitímnosť sa Pravoslávna cirkev stále odvolávala. Vláda Slovenskej republiky (SR) a hierarchia oboch cirkví hľadala spoločné riešenie zložitého stavu na stretnutí v Prešove 23. marca 1990. Na rokovaní sa v priestoroch hotela Dukla za štátne úrady zúčastnili podpredseda Slovenskej národnej rady (SNR) Jozef Sirotňák, prvý podpredseda vlády SR Alexander Varga, námestník ministra kultúry SR Ladislav Snopko, riaditeľ odboru pre cirkevné veci vlády SR Dušan Pálka, poslanec SNR a člen koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu v Bratislave František Mikloško, predseda Východoslovenského krajského národného výboru (VS KNV) Martin Hvozdič, predseda Okresného národného výboru (ONV) v Prešove Viliam Sopko a ďalšie osobnosti. Delegáciu Gréckokatolíckej cirkvi viedol prešovský biskup Ján Hirka a Pravoslávnu cirkev zastupoval prešovský arcibiskup Nikolaj Kocvár. Rokovania sa týkali najmä vrátenia biskupskej rezidencie a budovy bývalého gréckokatolíckeho sirotinca, kde mala byť zriadená gréckokatolícka bohoslovecká fakulta a seminár. Veľmi intenzívne boli aj rokovania o jednotlivých obciach, ktoré nepriniesli konkrétne výsledky. V záujme pokojného riešenia sporu sa obaja cirkevní predstavitelia dohodli na vzájomnej tolerancii a účastníci rokovania ich požiadali o vypracovanie pastierskych listov, aby v tomto duchu postupovali aj veriaci. Pastierske listy boli kňazmi prečítané v nedeľu 25. marca 1990.

Vláda SR podnikla ústretový krok, keď počas svojho zasadnutia v stredu 25. apríla 1990 prijala vyhlásenie k štyridsiatemu výročiu tzv. Prešovského soboru, v ktorom odsúdila násilnú pravoslavizáciu Gréckokatolíckej cirkvi slovami: Vláda Slovenskej republiky odsudzuje všetky akty, ktoré sa v procese násilnej pravoslavizácie v päťdesiatych rokoch voči Gréckokatolíckej cirkvi vykonali, a považuje ich za protiústavné a nezákonné.

V máji sa v Humennom počas predvolebného mítingu stretol podpredseda vlády a predseda Kresťanskodemokratického hnutia (KDH) Ján Čarnogurský s veriacimi Gréckokatolíckej cirkvi, ktorí na stretnutie prišli s transparentami vyjadrujúcimi nespokojnosť s pomalým postupom vlády pri navrátení majetku ich cirkvi a skandovaním sa dožadovали vrátenia majetku ešte do volieb. Podpredseda vlády, ktorý neskôr zohral dôležitú úlohu pri riešení sporu, sa k nespokojným občanom prihovril slovami: Na východné Slovensko bolo treba prísť, aby som videl problémy východu. Pochopil som, že problém Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi je momentálne najväčším problémom východu. Viacerí politici a verejnosť sa mohli s najväčším problémom východu zoznámiť napokon aj v Bratislave, kde sa 25. mája 1990 zhromaždili gréckokatolícki veriaci na mítingu pred budovou SNR a takýmto spôsobom žiadali riešenie ťažkostí spôsobených totalitným režimom.

Predostreté okolnosti dokumentujú stupňujúce sa napätie medzi gréckokatolíckymi a pravoslávnyimi. Majetkovoprávne vyrovnanie medzi oboma cirkvami ovplyvňovalo spoločensko-náboženský život najmä na východe Slovenska až do konca 20. storočia.

MAJETKOVO-PRÁVNE VYROVNANIE

Základom k náprave sa stalo **zákonné opatrenie predsedníctva SNR o usporiadaní majetkových vzťahov medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnuou cirkvou č. 211/1990 Zb. z 29. mája 1990**, ktoré rozhodlo o prinavrátení vlastníckych práv na cirkevné objekty, pričom malo byť Pravoslávnej cirkvi zabezpečené právo na bohoslužby.

Praktické uskutočnenie zákonného opatrenia sa stretlo s istým zadosťučinením na strane gréckokatolíckov, ale aj s výhradami, ktoré biskup J. Hirka vyjadril v otvorenom liste slovami: Totalitná moc sa dopustila ťažkej krivdy. Zneužila predstaviteľov jednej kresťanskej cirkvi na likvidáciu druhej, čím nesmierne poškodila obe. (...) Bol to teda štát, ktorý nám zobral naše chrámy. Je poľutovaniahodné, že štátne orgány nezriedka zaujímajú alibistický postoj a od riešenia tohto páľčivého problému sa odťahujú, obmedzujú sa na „otcovské“ napomínania, aby sme sa my medzi sebou nejako dohodli. (...) V dôsledku toho nás nechávajú vyčerpávať sa v momentálne neriešiteľných sporoch s predstaviteľmi cirkvi, ktorú komunistický režim poškodil azda ešte viac, lebo v očiach verejnosti je často spájaná s predchádzajúcim režimom.

Ešte kritickejšie vyznieval postoj Pravoslávnej cirkvi vyjadrený jedným z jej oficiálnych zástupcov v rokovaníach, riaditeľom Ústrednej eparchiálnej rady v Prešove Imrichom Belejkaničom v knihe *Unionizmus ako ekleziologický problém* slovami: "Štátna moc spôsobila, že všetky funkčné pravoslávne farnosti sa ocitli bez práva na vlastníctvo cirkevného majetku. Išlo o likvidačné zákonné opatrenie pre väčšinu pravoslávnych farností."

Pritom proces vyrovnania bol len na začiatku a jeho priebeh bol veľmi pomalý. V priebehu troch mesiacov od uverejnenia zákonného opatrenia nedošlo k dohode o odovzdaní chrámov a farských budov medzi zainteresovanými cirkvami, a tak do celého procesu vstúpil splnomocnenec vlády SR pre majetkovoprávne vyrovnanie medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnu cirkvou, ktorým bol Adolf Smolík. Jeho rozhodnutia sa však nestretli s porozumením medzi gréckokatolíckmi a svoj nesúhlas vyjadrili aj pravoslávni, ktorí v nich videli len dočasné riešenie bez ďalšej perspektívy.

Pre gréckokatolíkov bol neprijateľný režim spoluužívania chrámov a najmä lehoty jeho trvania, ktoré v súvislosti s odovzdaním chrámov stanovoval splnomocnenec. Mnohé z nich stanovil až na koniec roka 1992. Gréckokatolícka cirkev sa tak pokladala za poškodenú vo viacerých smeroch. Na prvom mieste to bolo nekonanie súdov až do uplynutia lehoty spoluužívania. Následne Pravoslávna cirkev nerešpektovala ani obsah, ani lehoty rozhodnutí, čoho výsledkom napokon bolo, že gréckokatolíkom neumožnili vstup do vlastných objektov. Teda nedošlo ani k spoluužívaniu chrámov. Celé riešenie problému sa tým oddaľovalo. Pritom zo strany vedenia Gréckokatolíckej cirkvi bola prejavená dobrá vôľa pre mimosúdne riešenie zaslaním vyše osemdesiatich návrhov dohôd, ktoré však neboli prijaté. Gréckokatolícke biskupstvo následne podalo sedemdesiatpäť žalôb na okresných súdoch vo Svidníku, Humennom, Michalovciach, Bardejove, Poprade, Prešove, Starej Ľubovni.

Začiatkom roka 1992 poskytol vládny splnomocnenec A. Smolík interview denníku *Slovenský východ* a informoval o priebehu majetkovoprávneho vyrovnania. Potvrdil nespokojnosť oboch zainteresovaných cirkví s vydaným zákonným opatrením, ktoré Pravoslávna cirkev žiadala novelizovať v tom zmysle, aby vlastníkom sakrálnych objektov bola tá cirkev, ktorá má v obci väčšinu, a nie tá, ktorej patrili pred 28. aprílom 1950. Gréckokatolíci považovali za zasahovanie do svojich vlastníckych práv ustanovenie paragrafu 2, v ktorom je stanovené: "... keď sa cirkvi do troch mesiacov nedohodnú na spôsobe užívania majetku, rozhodne o ňom splnomocnenec vlády SR. Zároveň informoval, že do konca roka 1991 riešil situáciu v 120 obciach a asi v štyridsiatich nedošlo k dohode. Vládi SR navrhol rekonštrukciu a výstavbu nových objektov, čo by znamenalo poskytnutie finančnej podpory zo strany štátu.

FINANČNÁ PODPORA A DOHODY

Významný posun v procese majetkovoprávneho vyrovnania nastal v roku 1992, keď vláda SR vedená Jánom Čarnogurským prišla s návrhom poskytnúť Pravoslávnej cirkvi finančnú náhradu za každý vrátený chrám a farskú budovu. Návrh bol zapracovaný do dohody z 5. mája 1992 medzi vládou SR a Pravoslávny arcibiskupským úradom v Prešove. Dohoda bola uzavretá po viacerých vzájomných rokovaníach a Pravoslávny arcibiskupský úrad sa zaviazal vrátiť štyridsať chrámov a sedemnášť farských budov. Vláda SR sa zasa zaviazala poskytnúť mimoriadnu dotáciu v hodnote 48 000 000 Kčs na zaobstaranie potrebných priestorov. Za každý nevrátený chrám bola z dotácie odpočítaná suma 1 200 000 Kčs. Dotácia mala poslúžiť aj na zabezpečenie farských budov. Už 30. októbra 1992 bol uzatvorený dodatok k dohode, ktorý konštatoval dvadsaťštyri vrátených chrámov a poskytnutie dotácie vo výške 29 500 000 Kčs. Vyplatenie celej dotácie bolo podmienené vrátením šesťnástich chrámov do 30. novembra 1992. V dodatku, ktorý už podpísal premiér Vladimír Mečiar, sa však nachádzajú aj zásady pri odovzdávaní chrámov. Išlo o reakciu na ťažkosti pri odovzdávaní, keďže chrámy boli vrátené v dezolátnom stave s chýbajúcim inventárom, akými boli zvony, elektroinštalácia, lavice, oltáre, vzácne ikony a pod. Bol to častý obraz sprevádzajúci odovzdávanie chrámov a farských budov. Najviac dotknutými okresmi boli okres Svidník, Bardejov a Humenné. Ministerstvo kultúry preto poskytlo dotáciu na skompletizovanie sakrálnych objektov pre Gréckokatolícku cirkev vo výške šesť miliónov Kčs.

IMRICH BELEJKANIČ K NÁVRHU FINANČNEJ NÁHRADY:

„TENTO NÁVRH BOL PRE NÁS NEČAKANÝ A PREKVAPUJÚCI, PRITOM V NÁS VZBUDZOVAL NÁDEJ, ŽE VLÁDNA MOC MÁ ZÁUJEM RIEŠIŤ DANÝ PROBLÉM. PO DÔKLADNEJ ANALÝZE TOHTO NÁVRHU SA NÁM ZDAL PRIJATELNÝ. JEDINÉ, ČO SME NEVEDELI RIEŠIŤ, BOLO TO, AKÝM SPÔSOBOM DOSIAHNEME, ABY KŇAZI A VERIACI SÚHLASILI S ODOVZDANÍM CHRÁMOV, KTO ICH PRESVEDČÍ O TOM, ŽE TÁTO CESTA JE SPRÁVNA A PRE PRAVOSLÁVNÚ CIRKEV OSOŽNÁ. KEĎ SOM S TÝMTO NÁVRHOM ZOZNÁMIL DUCHOVNÝCH EPARCHIE, PREVAŽNÁ VÄČŠINA Z NICH S TÝMTO NÁVRHOM NESÚHLASILA. (...)

V TEJTO KRITICKEJ SITUÁCIÍ POZITÍVNU ÚLOHU ZOHRAL SPLNOMOCNENEC VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, KTORÝ PO TÝŽDNI OBNOVIL MOŽNOSŤ DOHODY MEDZI VLÁDOU A PRAVOSLÁVNOU CIRKVOU. (...) DOHODA BOLA UZAVRETÁ MEDZI VLÁDOU A PREŠOVSKOU PRAVOSLÁVNOU EPARCHIOU. MICHALOVSKÁ EPARCHIA PODPÍSAŤ DOHODU ODMIETLA. TÝM, ŽE MY TRAJA SME DOHODU PODPÍSALI, PLATNOSŤ MOHLA NADOBUDNÚŤ IBA VTEDY, AK JU PODPÍŠE AJ VLADYKA NIKOLAJ, AKO NAJVVŠÍ PREDSTAVITEĽ EPARCHIE. NEVEDELI SME, AKO SA ZACHOVÁ PÁN ARCIBISKUP, KEĎ MU DONESIEME DO PREŠOVA NA PODPIS TEXT DOHODY. SPOMÍNAM SI, ŽE VŠETKO SA UDIALO VEEMI RÝCHLO POČAS STRASTNÉHO TÝŽDŇA. BOLI SME ROZHODNUTÍ, ŽE AK ARCIBISKUP DOHODU NEPODPÍŠE, VZDÁME SA SVOJICH FUNKCIÍ. K TOMUTO ROZHODNUTIU SME PRIŠLI NA ZÁKLADE TOHO, ŽE SME NEVIDELI VÝCHODISKO, KTORÉ BY VIEDLO K VYRIEŠENIU SITUÁCIE. VLADYKA NIKOLAJ DOHODU PODPÍŠAL VO ŠTVRTOK STRASTNÉHO TÝŽDŇA. TÝM DOHODA NADOBUDLA PLATNOSŤ.“²⁹

Začiatkom roka 1993 došlo k vráteniu niektorých chrámov a farských budov aj na území Michalovskej pravoslávnej eparchie. 18. februára 1993 bola uzavretá dohoda medzi vládou SR zastúpenou V. Mečiarom a Pravoslávnu cirkvou zastúpenou arcibiskupom N. Kocvárom a biskupom Jánom Holoničom. Dohoda počítala s vrátením dvanástich chrámov a siedmich farských budov. Pričom Pravoslávnej cirkvi bola určená dotácia vo výške 17 200 000 Kčs. Na chrám 1 200 000 Kčs a 400 000 Kčs na farskú budovu.

Ďalším posunom bolo uzatvorenie trojstrannej rámcovej dohody v Prešove 6. septembra 1995, ktorú podpísali predstavitelia oboch cirkví a za vládu SR premiér V. Mečiar.

Právny zástupca Prešovského biskupstva František Pavlovský pri tej príležitosti zhodnotil päťročné úsilie o konsolidáciu vzťahov oboch cirkví. Ocenil prijatie zákonného opatrenia a uplynulé obdobie zbilancoval slovami: *Gréckokatolícka cirkev dostala v roku 1990 päť chrámy v štyridsiatich ôsmich obciach bez toho, že by vláda vynaložila finančné prostriedky. Následne v rokoch 1991 a 1992 bolo Pravoslávnu cirkvou odovzdaných tridsaťšesť chrámov, žiaľ, až po podaní príslušných žalôb a po poskytnutí mimoriadnej dotácie štátom pre Pravoslávnu cirkev. V roku 1992 bola uzavretá dohoda medzi vládou SR a Pravoslávnu cirkvou o postupnom odovzdaní chrámov Gréckokatolíckej cirkvi, upravená toho istého roka o dodatok. Dohoda ani dodatok neboli celkom splnené, keď do súčasnosti neboli vydané chrámy v siedmich obciach a farské budovy v jedenástich obciach. Rámcová dohoda predpokladá vydanie dvanástich farských budov, jeden chrám do výlučného užívania, tri chrámy umožní Gréckokatolícka cirkev*

29 BELEJKANIČ, Imrich. *Unionizmus ako ekleziologický problém*. Prešov 1999, s. 100 – 102

spoluúžívateľ na jeden a pol roka, počas výstavby nových pravoslávnych chrámov a v jednej obci Gréckokatolícka cirkev postaví nový chrám a faru. Chrám a faru v jednej obci Gréckokatolícka cirkev dlhodobo prenajme Pravoslávnej cirkvi. Z rámcovej dohody Pravoslávna cirkev vylúčila osem chrámov a dve farské budovy. Tu nezostáva nič iné, ako veci doriešiť súdne. Okrem toho súdy konajú aj o ďalších objektoch, ktoré neboli predmetom rozhodnutia splnomocnenca vlády SR JUDr. Ing. Adolfa Smolíka pre usporiadanie majetkových vzťahov. Ide o dve farské budovy a päť chrámov.

Proces vzájomného vyrovnania preto prebiehal až do konca roku 2000, keď v Bratislave 20. decembra došlo k podpisu vyhlásenia o ukončení majetkových sporov medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnu cirkvou v zmysle zákonného opatrenia SNR č. 211/1990 Zb. Dokument za Gréckokatolícku cirkev podpísal prešovský biskup J. Hirka i košický apoštolský exarcha Milan Chautur a za Pravoslávnu cirkev N. Kocvár, prešovský arcibiskup, metropolita českých krajín a Slovenska, a J. Holonič, michalovský biskup, za vládu SR premiér Mikuláš Dzurinda.

Majetkovoprávne vyrovnanie bol zložitý proces poznačený napätím a emóciami, o to viac treba oceniť úsilie zástupcov oboch cirkví prešovského gréckokatolíckeho biskupa J. Hirku, prešovského pravoslávneho arcibiskupa N. Kocvára, splnomocnenca vlády A. Smolíka a všetkých vlád SR od roku 1992 do roku 2000, ktoré pokračovali v jednotnej línii nastolenej vládou J. Čarnogurského. Výsledkom ich úsilia je dnes pokoj medzi obidvomi cirkvami a spoločné stretnutia, ako aj modlitby najvyšších predstaviteľov.

VYJADRENIE PREŠOVSKÉHO BISKUPA JÁNA HIRKU

„MOJE ŽIVOTNÉ JUBILEUM 80. ROKOV ŽIVOTA, KTORÝCH SOM SA DOŽIL 16. NOVEMBRA, PRIPADLO NA NEDELU. PRI TEJTO PRÍLEŽITOSTI SOM V SOBOTU 15. NOVEMBRA SLÁVIL ĎAKOVNÚ SV. LITURGIU V MOJICH RODNÝCH ABRANOVCIACH. SPOLU SO MNOU JU V MIESTNOM CHRÁME NARODENIA PRESVÁTEJ BOHORODIČKY SLÁVIL MÔJ NÁSTUPCA PREŠOVSKÝ BISKUP MONS. JÁN BABJAK, KOŠICKÝ APOŠTOLSKÝ EXARCHA MONS. MILAN CHAUTUR. POČET PRÍTOMNÝCH KŇAZOV I POZVANÝCH HOSTÍ BOL VZĤADOM KU KAPACITE CHRÁMU OBMEDZENÝ. AJ TAK VŠAK S NAMI KONCELEBROVALO VYŠE 50 KŇAZOV. POTEŠILO MA, ŽE MOJE POZVANIE NA SLÁVNOSŤ PRIJALI AJ: JEHO VYSOKOPREOSVIETENOSŤ NIKOLAJ, ARCIBISKUP A METROPOLITA PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI SLOVENSKA A ČESKÝCH ZEMÍ, MGR. IGOR MIŠINA, BISKUP VÝCHODNÉHO DIŠTRIKTU ECAV A TIEŽ AJ MIESTNI RÍMSKOKATOLÍCKI A EVANJELICKÍ FARÁRI I REHOENICI A REHOENICE. NA SLÁVNOSTI BOLI AJ PREDSTAVITELIA ŠTÁTNEJ SPRÁVY I SAMOSPRÁVY NA ČELE S PREDSEDOM PREŠOVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA MUDR. PETROM CHUDÍKOM. TAKTIEŽ PRIŠIEL AJ JUDR. IVAN GAŠPAROVIČ, KTORÝ BOL O ROK ZVOLENÝ ZA PREZIDENTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. OSOBITNE SI CENÍM VYSTÚPENIE JEHO BLAŽENSTVA NIKOLAJA, ARCIBISKUPA PREŠOVSKÉHO A METROPOLITU ČESKÝCH KRAJÍN A SLOVENSKA PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI. ZA PRÍTOMNOSTI NAŠICH BISKUPOV MONS. JÁNA BABJAKA A MONS. MILANA CHAUTURA MA V MENE PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI POPROŠIL O ODPUSTENIE ZA VŠETKO, ČO NÁM TÁTO CIRKEV SPŔSOBILA. JEHO ODPROSENIE SOM OPÁTOVAL. VŠETCI PRÍTOMNÍ, MEDZI KTORÝMI BOL AJ TERAŠJÍ PREZIDENT IVAN GAŠPAROVIČ TO PRIJALI AKO AKT VZÁJOMNÉHO ODPROSENIA A ZMIERENIA.“³⁰

30 HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*. Prešov 2013

Dané riešenie sa v katolíckom a pravoslávnom svete stretlo s kladným ohlasom už počas procesu vzájomného vyrovnania. Keď v roku 1995 navštívil Prešov **generálny tajomník Konferencie európskych cirkví v Ženeve Jean Fischer, vyhlásil, že riešenie, ktoré sa našlo na Slovensku, a pokojné spolunážívanie oboch cirkví je ťažké s niečím vo svete porovnať.** Stačí sa pozrieť do krajín, kde bola Gréckokatolícka cirkev podobne likvidovaná. Na Ukrajine, v Rumunsku a Poľsku zostala situácia nevyriešená a traumatizuje vzájomné spolužitie oboch cirkví aj v súčasnosti.

OBNOVA ZÁKLADNÝCH INŠTITÚCIÍ

Medzi prvými bola **v máji 1990 zriadená Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta ako súčasť Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach.** Nadviazala na činnosť komunistami zrušeného kňazského seminára a teologickej akadémie v Prešove. Novozriadená fakulta začínala s veľmi skromným materiálno-technickým vybavením, nevelkým počtom vyučujúcich a študentov. Svoju činnosť začala 3. novembra 1990 a jadrom študentov boli gréckokatolícki bohoslovci z Cyrilo-metodskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. K zriadeniu fakulty prispela ústretovosť vedenia UPJŠ a kňazi pôsobiaci v podzemnej Cirkvi Ján Krajňák, Jozef Tóth a doc. ThDr. Vladimír Poláček, ktorý sa stal prvým dekanom Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty. Budovanie fakulty prebiehalo v zmysle československých zákonov a v intenciách konštitúcie *Sapientia Christiana*, ktorá umožnila štúdium teológie laikom, a tým sa stala v školskom roku 1991/1992 prvou teologickou fakultou na území Československa, ktorá umožnila štúdium teológie širokej verejnosti. Daná možnosť sa stretla s pozoruhodným záujmom a počet študentov narástol z päťdesiat v prvom školskom roku na stopäťdesiat. Počas akademického roka vďaka rozsiahlej finančnej pomoci od kresťanov v zahraničí (najmä nemeckých nadácií *Kirche in Not* a *Renovabis*, ako aj *Pro Domo Dei* zo Švajčiarska) bol obnovený komplex budov biskupskej rezidencie, kde v jednej časti bola umiestnená bohoslovecká fakulta.

Neoddeliteľnou súčasťou fakulty bol kňazský seminár Prešovského biskupstva, ktorý zabezpečoval duchovnú formáciu kandidátov kňazstva študujúcich na fakulte. Pri výchovno-vzdelávacej činnosti kňazský seminár úzko spolupracuje s fakultou. Prvým rektorom seminára sa stal kňaz Vasiľ Kormaník a od svojho vymenovania mal spolu s kolegami len sto dní na to, aby vytvoril vhodné podmienky na otvorenie seminára, keďže budova seminára bola gréckokatolíkom vrátená v auguste 1990. Pôvodná budova sirotinca, v ktorej pred presťahovaním sídlila aj fakulta, bola rekonštruovaná a prestavaná na kňazský seminár, daný do užívania v roku 1996. Tak sa podarilo zabezpečiť vhodné podmienky na výchovu budúcich kňazov, ktorých bol veľký nedostatok.

V roku 1991 došlo k zriadeniu Gréckokatolíckej diecéznej charity, ktorá sa v priebehu nasledujúceho obdobia stala jednou z najaktívnejších organizácií poskytujúcich pomoc ľuďom v núdzi v rámci Prešova a východného Slovenska. Náboženská sloboda umožnila výrazne rozvinúť duchovný a vzdelávací proces v Prešovskom biskupstve. Začali sa otvárať základné a stredné cirkevné školy, otvorilo sa cirkevné gymnázium v Trebišove, neskôr v Humennom a Prešove. Bola obnovená činnosť Spolku sv. Cyrila a Metoda (pred rokom 1950 Jednota sv. Cyrila a Metoda).

VÝVOJ ÚZEMNO-KÁNONICKÉHO USPORIADANIA PO ROKU 1989 A VÝZNAMNÉ UDALOSTI

Prešovské biskupstvo v Československu bolo po roku 1989 územne najväčším katolíckym biskupstvom spravujúcim gréckokatolíkov v Čechách a na Slovensku. Počas sčítania obyvateľstva sa **v roku 1991 ku Gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska prihlásilo 178 733 veriacich a o desať rokov neskôr ich počet narástol na 219 831, napokon pri sčítaní z roku 2011 sa prihlásilo 206 871 veriacich.** Územno-kánonické usporiadanie prešlo za uplynulých tridsať rokov významnými zmenami v prospech veriacich, ako aj nadobudnutia vyššej samostatnosti Gréckokatolíckej cirkvi vo vzťahu k Vatikánu. Pápež Ján Pavol II. vymenoval 11. januára 1992 redemptoristu Milana Chautura CSsR za prešovského pomocného biskupa. Konsekrovaný bol v Prešove 29. februára 1992. K ďalším zmenám v územno-kánonickom usporiadaní Gréckokatolíckej cirkvi došlo po vzniku Slovenskej republiky. **Prešovský biskup**

J. Hirka zriadil 18. januára 1993 biskupský vikariát pre gréckokatolíkov v Českej republike a Svätá stolica v marci 1996 vikariát povýšila na Apoštolský exarchát zriadený 13. marca 1996. Prvým exarchom sa stal biskup Ivan Ljavinec. O rok nato, 21. februára 1997, došlo zo strany Vatikánu k zriadeniu Košického apoštolského exarchátu a vymenovaniu prešovského pomocného biskupa za košického exarchu. Položili sa tak základy súčasného územno-kánonického usporiadania Gréckokatolíckej cirkvi, ktorá bola povýšená na metropolitnú cirkev *sui iuris* 30. januára 2008. Metropoliu tvoria Prešovské arcibiskupstvo, Košické biskupstvo a novozriadené Bratislavské biskupstvo.

Výnimočnou udalosťou v dejinách Gréckokatolíckej cirkvi bola návšteva pápeža Jána Pavla II. 2. júla 1995 v Prešove. Bol to akt uznania vernosti a utrpenia gréckokatolíkov počas prenasledovania Cirkvi. Pobyt rímskeho pápeža v Prešove bol umocnený aj jeho neplánovanou návštevou prešovskej katedrály, kde sa pomodlil pri telesných ostatkoch biskupa Gojdiča. Nasledovala cesta k evanjelickému kolégiu a uctenie si pamätníka obetiam Karafových jatiek zo 17. storočia. Tým vzdal hold mučeníkom uctievaným Evanjelickou cirkvou a prejavil nádherne gesto k zblíženiu a vyrovnaniu sa s krivdami sedemnásteho a ďalších storočí. Generálny biskup Evanjelickej cirkvi a. v. Július Filo príchod pápeža k pomníku dvadsiatich štyroch prešovských protestantov označil za malý zázrak. Plánované stretnutie sa konalo na priestranstve pred mestskou športovou halou, kde sa zišlo približne dvestotisíc veriacich nielen zo Slovenska, ale aj z okolitých štátov. Pápeža oficiálne privítal prešovský biskup J. Hirka. Návštevu neskôr zhodnotil biskup J. Hirka slovami: Návšteva pápeža Jána Pavla v Prešove pomohla našej Cirkvi, lebo sme boli predstavení svetu ako Cirkev, ktorá napriek dlhoročnému útlaku a utrpeniu ostala živou, ktorú predchádzajúce prenasledovanie síce materiálne i personálne veľmi poškodilo, ale duchovne ju posilnilo.

Medzi najvýznamnejšie udalosti patrí blahorečenie prešovského biskupa mučeníka Pavla Gojdiča OSBM spolu s mučeníkom rehoľným kňazom Metodom Dominikom Trčkom CsSR 4. novembra 2001 v Ríme. Dôležitosť oboch mučeníkov zdôraznila aj Svätá stolica, keď počas slávnosti beatifikácie v Ríme žiadosť o blahorečenie všetkých ôsmich Božích služobníkov, ktorí boli v ten deň beatifikovaní, predniesol Svätému Otcovi aj v mene ich biskupov prešovský biskup J. Hirka a takisto v ich mene po vyhlásení za blahoslavených Svätému Otcovi poďakoval. Slávnosť beatifikácie bola zavŕšená 17. novembra 2001 v Prešove uložením relikvií blahoslaveného biskupa mučeníka P. P. Gojdiča v prešovskej katedrále, jeho sviatok si pripomíname 17. júla. Relikvie rehoľného kňaza a mučeníka M. D. Trčku boli 10. novembra 2001 uložené v Chráme Zoslania Svätého Ducha v Michalovciach, ktorý je súčasťou kláštora otcov redemptoristov, jeho sviatok si pripomíname 25. augusta. **K blahorečeniu biskupa V. Hopka došlo počas poslednej návštevy pápeža Jána Pavla II. na Slovensku v roku 2003, keď 14. septembra 2003 vyhlásil prešovského pomocného biskupa Vasiľa Hopka za blahoslaveného biskupa mučeníka a ako deň jeho spomienky určil 11. máj.** Jeho relikvie sú uložené v prešovskej katedrále. Trojica blahoslavených sa stala zároveň živým pamätníkom upozorňujúcim na obdobie komunistického útlaku, ale aj osobného hrdinstva.

ZHRNUTIE

Slobodné pomery v Československu nastali po nežnej revolúcii v novembri 1989. Znamenala koniec totalitného komunistického režimu a začiatok cesty obnovy, cesty k demokracii. Posledné desaťročie 20. storočia prinieslo gréckokatolíkom oživenie vo všetkých sférach života dovtedy utláčanej Cirkvi. V povznášajúcej atmosfére 21. decembra 1989 pápež Ján Pavol II. vymenoval Mons. Jána Hirku za prešovského sídelného biskupa. Stal sa prvým biskupom Katolíckej cirkvi, vymenovaným a konsekrovaným po páde totalitného režimu v Československu. Slávnosť biskupskej vysviacky sa konala v Mestskej hale v Prešove 17. februára 1990. Svätenie udelil kardinál Mons. Jozef Tomko za veľkej účasti biskupov, kňazov a veriacich z celého sveta.

Situácia Gréckokatolíckej cirkvi po páde komunizmu nebola jednoduchá, trpela nedostatkom duchovných a väčšina jej majetku bola zdevastovaná a stále vo vlastníctve Pravoslávnej cirkvi a štátu. Medzi prvými bola v máji 1990 zriadená gréckokatolícka bohoslovecká fakulta ako nástupkyňa komunistami zrušeného kňazského seminára a vysokej školy teologickej v Prešove. Vďaka rozsiahlej finančnej

pomoci od kresťanov v zahraničí bol obnovený komplex budov biskupskej rezidencie, kde v jednej časti bola umiestnená bohoslovecká fakulta. Pôvodná budova sirotinca bola prestavaná na kňazský seminár. Tak sa podarilo vytvoriť vhodné podmienky na výchovu budúcich kňazov, ktorých bol veľký nedostatok. Biskup Hirka zriadil v roku 1991 Gréckokatolícku diecéznu charitu, ktorá aj v súčasnosti poskytuje rozsiahlu pomoc ľuďom v núdzi. Duchovný a vzdelávací proces začal v Prešovskom biskupstve výrazne ožívať. Otvorili sa základné a stredné cirkevné školy, vzniklo cirkevné gymnázium v Trebišove.

Prešovská eparchia v Československu bola po roku 1989 územne najväčším biskupstvom pokrývajúcim celú republiku. Preto pápež Ján Pavol II vymenoval 11. januára 1992 redemptoristu Milana Chautura CSsR za prešovského pomocného biskupa. Konsekrovaný bol v Prešove 29. februára 1992.

V rámci reštitúcií sa zoštatnený majetok začal postupne vracieť do vlastníctva Cirkvi, ale značne poškodený. Zdevastované sakrálne stavby a farské budovy si vyžadovali okamžitú opravu a v mnohých prípadoch bola nutná výstavba nových budov. Zvlášť náročné bolo majetkovoprávne vyrovnanie s Pravoslávnu cirkvou. Až na základe masovej intervencie veriacich v Bratislave bolo prijaté uznesenie č. 211/1990 Zb. z 29. mája 1990, ktoré rozhodlo o prinavrátení vlastníckych práv na cirkevné objekty. Rokovania však prebiehali až do decembra roku 2000, ale výsledkom bolo dosiahnutie vzájomného pokoja medzi obidvomi cirkvami. Toto sa stalo všeobecne známym vo svete. Keď v roku 1995 navštívil Prešov generálny tajomník Konferencie európskych cirkví v Ženeve J. Fischer, vyhlásil, že riešenie, ktoré sa našlo na Slovensku, a pokojné spolunažívanie oboch cirkví je ťažké s niečím vo svete porovnať.

Veľkou udalosťou v živote Gréckokatolíckej cirkvi bola návšteva pápeža Jána Pavla II. 2. júla 1995 v Prešove. Bol to akt uznania vernosti a utrpenia gréckokatolíkov počas prenasledovania Cirkvi. Pobyt rímskeho pápeža v Prešove bol umocnený aj jeho návštevou prešovskej katedrály, kde sa pomodlil pri telesných ostatkoch biskupa Pavla Gojdiča.

Medzi najvýznamnejšie udalosti v dejinách Gréckokatolíckej cirkvi patrí blahorečenie prešovského biskupa mučeníka Pavla Gojdiča spolu s mučeníkom rehoľným kňazom Metodom Dominikom Trčkom 4. novembra 2001 v Ríme. Dôležitosť oboch mučeníkov zdôraznila aj Svätá stolica, keď počas slávnosti beatifikácie v Ríme žiadost' o blahorečenie všetkých ôsmich Božích služobníkov, ktorí boli v ten deň beatifikovaní, predniesol Svätému Otcovi aj v mene ich biskupov prešovský biskup Hirka a takisto v ich mene po vyhlásení za blahoslavených Svätému Otcovi poďakoval. Slávnosť beatifikácie bola zavŕšená 17. novembra 2001 v Prešove uložením relikvií blahoslaveného biskupa mučeníka Pavla Gojdiča v prešovskej katedrále, jeho sviatok sa pripomína 17. júla. Relikvie rehoľného kňaza a mučeníka Metoda Dominika Trčku CSsR boli 10. novembra 2001 uložené v Chráme Zoslania Svätého Ducha v Michalovciach, ktorý je súčasťou kláštora otcov redemptoristov, jeho sviatok sa pripomína 25. augusta. Počas ďalšej návštevy Slovenska v roku 2003 beatifikoval pápež Ján Pavol II. aj pomocného prešovského biskupa Vasiľa Hopka, a to 14. septembra 2003 v Bratislave, jeho sviatok sa pripomína 11. mája a jeho relikvie sú uložené v prešovskej katedrále. Trojica blahoslavených sa stala zároveň živým pamätníkom upozorňujúcim na obdobie komunistického útlaku, ale aj osobného hrdinstva.

OTÁZKY

1. Zhodnoňte východiská Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi po novembri 1989.
2. Charakterizujte proces majetkovoprávneho vyrovnania medzi oboma cirkvami.
3. Analyzujte vývoj Gréckokatolíckej cirkvi po roku 2000.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

BABJAK, Ján: *Zostali verní : Osudy gréckokatolíckych kňazov. I. zväzok*, Prešov 2009.

BABJAK, Ján: *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov. II. zväzok*. Prešov 2011.

- BELEJKANIČ, Imrich. *Unionizmus ako ekleziologický problém*. Prešov 1999.
- BORZA, Peter: *Blahoslavený Vasil' Hopko : prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*. Prešov 2003.
- CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice 2014.
- HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*, Prešov 2013, s. 30 – 35.
- JAŠEK, Peter (ed.). *1989. Rok zmeny*. Bratislava 2017.
- LONDAK, Miroslav, MICHALEK, Slavomír a kol.. *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava 2013.
- MAREK, Pavel, LUPČO, Martin. *Nástin dejín pravoslavné cirkve v 19. a 20. storočí*. Brno 2012.
- PETRÍK, Lubomír (ed.). *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*. Prešov 2012.

VYBRANÉ PRAMENE

BULA PÁPEŽA LEVA X. ZO 16. MÁJA 1521 O KATOLÍKOCH BYZANTSKÉHO OBRADU V UHORSKU.³¹

Na večnú pamiatku.

Dozvedeli sme sa nedávno to, čo sa možno už dávnejšie vedelo na Florentskom koncile za blahej pamäti nášho predchodcu, pápeža Eugena I V. Na tom koncile boli prítomní medzi ostatnými kniežatami a prelátmi aj vtedajší grécky cisár a veľmi mnohí iní preláti gréckeho národa, aby pracovali na zjednotení východnej gréckej Cirkvi s rímskou. Išlo o záležitosť, ktorú si želali naši predchodcovia, rímski pápeži a celé kresťanské spoločenstvo už veľmi dlho. Medzi inými ustanoveniami bolo rozhodnuté, aby spomenutý národ zotrval vo všetkých svojich obradoch a uctievaniach, ktoré nemožno pripísať ako blud, a to znamená okrem iného, že kňazi môžu slúžiť s kvaseným chlebom aj inou formou, ako je rímska, môžu krstiť, a to takto: Krstí sa služobník Boží v mene Otca i Syna, i Svätého Ducha. Amen. Taktiež môžu tí, ktorí prijali sviatosť manželstva pred prijatím samotného kňazského stavu, aj tí, ktorí si nechávajú rásť bradu, vysluhovať sviatosť pod oboma spôsobmi všetkým, aj deťom, čo bolo menovaným koncilom dohodnuté, nariadené a prikázané, čiže povolené. Ale miestni biskupi rímskeho obradu každodenne obťažujú a uvádzajú do zmätku svoj ľud ohľadne zachovávaní spomenutých obradov a uctievaní v tých miestach, kde títo Gréci prebývajú. Nútia ich, aby ich deti a iní, ktorí boli pokrstení podľa ich zvyku, boli znova pokrstení podľa zvykov rímskej Cirkvi. Hovorí, že grécki kňazi nemajú prislúhovať sviatosť pod obidvoma spôsobmi nikomu, ani spomínaným deťom, že si nemajú nechávať rásť bradu a podávať kvasený, ale nekvasený chlieb. Že tí, čo už vstúpili do svätého zväzku manželského, nemajú v ňom zotrvať. Tým vznikajú denne medzi ľuďmi rozličné pohoršenia a neraz sa stáva, že vyvstanú aj mnohé ďalšie, ak nenájdeme na to vhodný liek. Uvažujeme však, že by bolo vhodné, pobožné a potrebné sa vynasnažiť, aby spomenuté zjednotenie – s veľkou námahou rímskymi pápežmi hľadané – sa zachovalo, aby sa vyšlo zjednoteným v ústrety, aby sa vyšlo takémuto obťažovaniu spomenutých Grékov a iným prekážkam, aby zostávali v pokoji podľa prísľubov a aby sa uvažovalo o vhodnom utíšení ich duší. Nech sa zachovávajú ich obrady a zvyklosti v ich chrámoch i inde, podľa ich starodávnych zvykov. To povolujeme z vlastných pohnutí a nie na naliehanie nejakej žiadosti, ktorá nám bola o tom predložená, ale z našej slobodnej mysle a z istých našich poznatkov a našou plnou apoštolskou mocou. Spomínaným Grékom, prelátom a iným osobnostiam gréckeho národa a komukoľvek z nich sa povoľuje a dáva, aby mohli slúžiť podľa svojich obradov a uctievaní, čiže podľa ich zvyklostí, ako to bolo prislúbené a aby mohli všetky tie zvyklosti zachovávať, t. j. sláviť bohoslužby a iné posvätné úkony podľa ich dávnych zvykov. To činíme z vlastnej pohnutky a z poznatkov ľudí nám podobných v zmysle tejto listiny. Okrem toho, nech sa žiadny arcibiskup alebo vyvolený biskup neodváži vysvätiť gréckych klerikov za kňazov a v diecéze, kde bývajú veriaci latinského a gréckeho obradu a kde majú len latinského arcibiskupa alebo vyvoleného biskupa, má spomínaný arcibiskup alebo biskup povinnosť vyslať na rokovania a spory spomínaných Grékov gréckeho vikára, ktorého samotní Gréci prijímajú alebo samotní Gréci zvolia. Lebo grécky muž lepšie pozná zvyky Grékov ako muž latinský. Pri vysielaní majú na tohto vikára pamätať zo svojho platu a odmeny. A čo sa týka odvolania sa k metropolitovi, ak by azda spomínaný metropolita nebol Grék, rímsky metropolita má vo všetkých podobných prípadoch vyslať gréckeho rozhodcu.

Okrem toho, keď vo farských chrámoch samotných Grékov, podľa starého, doteraz zachovávaného zvyku, bolo povolené slúžiť len raz za deň každému jednému kňazovi, stáva sa, že viacerí latinskí kňazi, keď opustia svoje vlastné farské kostoly, obsadia potom oltáre spomínaných farských chrámov, a to len aby spomínaným Grékom robili nepravosti, a aby – neviem akým duchom posadutí – porušili takým spôsobom ich obrady a zvyky. Uskutočňujú to a slúžia tam omšu proti vôli tých Grékov a vykonávajú azda aj iné posvätné úkony, a preto spomínaní Gréci veľmi často zostanú bez počúvania liturgie s veľkou ťažobou

³¹ http://www.grkat.nfo.sk/Texty/lev_x-1521.html (20. 09. 2021)

na duši. Stáva sa to vo sviatočných i iných dňoch, keď oni zvykli zúčastňovať sa na liturgii.

My teda, aby sme sa vyhli pohoršeniu a aby sme predišli tomu, žeby sa v budúcnosti dialo takéto obťažovanie samotných Grékov, prikazujeme, aby latinskí kňazi neslúžili druhé omše a nekonali iné božské úkony v spomenutých chrámoch týchto Grékov. Nariadujeme magistrátom, aké tam sú, aby spomínaným kňazom neposkytovali pomoc a služby najmä preto, lebo žiadnemu obradu a službe, ktoré boli schválené na spomínanom Florentskom koncile alebo na iných konciloch, nie je dovolené sa vysmievať alebo zavrhovať, alebo neschvalovať. Tam, kde sú v jednom mieste dvaja biskupi, jeden latinský a druhý grécky, latinský biskup sa nesmie nijako vmiešavať do duchovných a laických osôb Grékov, ktorí patria na každý pád pod právomoc gréckeho biskupa alebo pod právomoc iných osôb, ktoré taktiež patria pod právomoc gréckeho biskupa. Teda latinský biskup má právomoc a vykonáva starostlivosť a správu nad príslušníkmi latinského obradu a grécky biskup zas nad príslušníkmi gréckeho obradu.

Navyše, nech sa latinskí kňazi neodvažujú alebo si nenárokujú slúžiť omše v gréckych chrámoch ani nech nevykonávajú iné potreby, sobáše, krsty, ani nech sa nezúčastňujú na gréckych úkonoch, verejných ani súkromných, a nech sa do toho nemiešajú, ak len ich k tomu osobitne nepozvali samotní Gréci.

Gréci klerici, obyčajní kňazi a mnísi môžu sa slobodne a povolene tešiť, používať a nadobúdať svoje chrámy, kláštory, majetky, ktoré právom alebo podľa obyčajov užívajú alebo akokoľvek im patria. Taktiež aj grécki archimandriti a mnísi môžu sa tešiť, používať a nadobúdať svoje kláštory, miesta a majetky so všetkými ich jednotlivými privilégiami, oslobodeniami, odpustkami, milosťami a prednosťami, obsiahnutými v bule zvanej Mare magnum. To isté platí aj pre menších bratov rádu rehoľnej poslušnosti, pre ich kláštory, miesta alebo konventy, ktoré akýmkoľvek spôsobom dostali alebo dostanú v zmysle spomenutej buľy, alebo ináč.

Takisto, aby aj vdovy po gréckych kňazoch alebo klerikoch, ktoré žijú v čistote podľa gréckych zvykov, mohli sa tešiť tej istej imunity, oslobodeniam a privilégiám, z ktorých sa tešili a používali za života svojich mužov kňazov alebo klerikov. To dovoľujeme, navrhujeme a vyhlasujeme z vlastného podnetu, vedomosti a moci, a to rovnakým dielom.

A tak prostredníctvom latinských arcibiskupov, biskupov a iných prelátov, kňazov a klerikov nariadujeme a prikazujeme, aby táto listina a všetko, čo je v nej obsiahnuté, sa bezpodmienečne dodržiavalo voči menovaným a ktorýmkoľvek iným. Čiže voči prelátom a starším, pod podmienkou trestu suspendovania od bohoslužieb a voči iným menším pod trestom exkomunikácie, udelenej podľa kódexu a zbavenia cirkevných pôžitkov, ktoré dostávajú a pod trestom trvalej nespôsobilosti dostať sa k iným pôžitkom. Slovom bude potrestaný každý, kto by proti tomu niečo robil. A budú môcť byť súdení, odsúdení a označení ktorýmkoľvek sudcami Rímskej kúrie alebo mimo ňu na ktoromkoľvek súde, ktorý je rímskemu podriadený a ktorému z nich je daná iná možnosť súdiť, odsúdiť a označiť. Neplatný a bezvýznamný bude akýkoľvek pokus proti týmto Grékom a proti iným, ktorý by sa ich vedome či nevedome dotýkal. A to platí aj pre iné vrchnosti.

A tak zverujeme ctihodným našim bratom biskupom Kasertánovi a Askulánovi túto našu listinu a v zmysle poslušnosti nariadujeme, aby menovaným Grékom, tak kňazom, ako aj klerikom a rehoľníkom, tiež svetským ľuďom a iným osobám menovaného národa poskytli sami pomoc pri ich ochrane a účinnej obrane alebo poskytli pomoc prostredníctvom iného, či iných, o ktorých sme vyššie hovorili, aby v pokoji a natrvalo užívali a tešili sa zo všetkých výsad, povolení, milostí a žičlivosti, ako aj z ustanovení, dekrétov a nariadení. Aby nedovolili ich obťažovať ani nikoho z nich v tom, čo im bolo udelené, akýmkoľvek vypytovaním im v niečom brániť a uvádzať ich do zmätku.

Tí, čo by protirečili horeuvedenému a ktorí sú za akékoľvek iné obmedzenia, tým treba uložiť ďalšie postihy a cirkevné tresty. A keby im robili nové a nové ťažkosti, nech podliehajú cirkevnému interdiktum a iným vhodným nápravným právnym prostriedkom. A to tak, že sa nebude hľadiť na ich odvolania. A treba ich krotiť aj tým, že sa dovoláme – ak bude treba – aj pomoci svetských úradov tak, aby to neprekážalo prijatým ustanoveniam na apoštolských a provinčných synodách a na generálnych, ako aj osobitných snemoch. Ďalej aby to neprekážalo apoštolským nariadeniam, do toho počítajúc štatúty a zvyky v zmysle prísahy. Takisto apoštolské potvrdenia alebo akékoľvek overenia. Aby to neprekážalo privilégiám,

povoleniam ani iným ostatným nariadeniam toho druhu, ktoré treba doslovne zachovávať a zdôrazňovať nielen všeobecné závery alebo akúkoľvek inú právnu formu, a to tak, aby zostala v platnosti ich právna sila. Neuznávame platnosť tých synod, ktoré by konali proti týmto ustanoveniam, a to platí pre všetkých, či už sú to arcibiskupi, preláti, alebo zemepáni, alebo akékoľvek iné osoby. Neuznávame ani protiprávne nariadenia Apoštolskej stolice, ktoré by nebolo možné podriaďiť interdikt, suspenzácii alebo exkomunikácii, alebo by to bolo uvedené v apoštolskej listine bez presného znenia od slova do slova a so zmienkou o tomto rozhodnutí.

A pretože by bolo ťažké túto našu listinu doručiť na každé miesto, chceme a súčasne nariaďujeme, aby toto nariadenie bolo prepísané ako listina rukou verejného notára, potvrdené podpisom a pečaťou nejakej osoby s cirkevnou hodnosťou, a to tak, aby toto rozhodnutie malo platnosť na súde a aby sa používalo tak, ako by išlo o predloženie originálu.

Dané v Ríme pri sv. Petrovi pod pápežskou pečaťou 16. mája roku 1521. V deviatom roku nášho pontifikátu.

„Nos infra scripti, nostro et Successoru nostroru nomine fatemur, quod nos Illm et Rm D. D. Georgium Jakusith etc Eppu Agrien etc eiusq Legitimos Successores in Eppatu Agrien, pro ueris et legitimis nostris Eppis, Ordinarijs, Praelatis, et Dioecesanis agnoscentes, ei uel ijs omnem debitum honorem et obedientiam, quantum iurisdictio Sprualis et Ecclsca ipsius, uel eorum requirit, fide etiam ac iuramento mediante, promittimus et spondemus. Nullum etia pro Ordinario nro, Eppo aliu praeter dictu, uel dictos Illm et Rm Eppm uel Eppos habentes, quam diu in eiusdem uel eorundem Dioecesi permanserimus. Et nullo praeterea sine eiusdem, uel eorundem consensu, ratihabitione, dimissiorialibus Ordinem ullum Sacru suscipers Parochias mutars, uel quippiam agers, quod ipsius iurisditioni contraueniret attentabimus. Eos etiam Superiores nostros Subordinatos sine Suffraganeos, Vicarios, siue Archidiaconos, quos id praefatus Illmus et Rms Eppus uel Successores nobis proposuerint, pro ueris et legitimis Superioribus habituros fide nostra Christiana interueniente spondemus. In cuius rei maiorem firmitatem ac robur has manus nrae subscriptione et Sigillo munitas Nras dedimus. Vnguarini die 24 Apr. Anno 1646.“

[Nasledujú podpisy kňazov.]

Preklad dokumentu:

My dole podpísaní vyhlasujeme v mene svojom a našich nástupcov, že uznávajúc najosvietenejšieho a najdôstojnejšieho pána, pána Juraja Jakušiča atď., jágerského biskupa atď., a jeho zákonitých nástupcov v Jágerskom biskupstve za našich pravých a zákonitých biskupov, ordinárov, prelátov a diecézanov, jemu alebo im všetkým, a to prostredníctvom vyznania viery aj prísahy sľubujeme a zaväzujeme sa preukazovať všetku náležitú úctu a poslušnosť v tej miere, ako si to vyžaduje cirkevná a duchovná právomoc alebo taká, aká im prináleží. Tiež nepovažujeme za nášho ordinára žiadneho iného biskupa okrem spomenutého alebo spomenutých, čiže najosvietenejšieho a najdôstojnejšieho biskupa alebo biskupov, pokým budeme zotrvať v jeho alebo v ich diecézach. Bez súhlasu, schválenia alebo prepúšťacieho listu spomenutého biskupa alebo biskupov sa neopovážime od nikoho prijímať žiadne svätenie, nebudeme prechádzať z farnosti do farnosti ani nebudeme konať nič, čo by protirečilo ich právomoci. Vyznaním našej kresťanskej viery sa tiež zaväzujeme, že za našich predstavených budeme považovať tých podriadených sufragánov, vikárov či archidiakonov, ktorých ten istý spomenutý najosvietenejší a najdôstojnejší biskup alebo nástupcovia ustanovia za našich právoplatných predstavených. V záujme väčšej právnej sily a na potvrdenie uvedeného zväzku sme vystavili túto listinu chránenú našimi vlastnoručnými podpismi a pečatou. V Užhorode 24. apríla 1646.

[Nasledujú podpisy kňazov.]

32 GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

BULA PÁPEŽA KLEMENTA XI V. EXIMIA REGALIM –
ERIGOVANIE MUKAČEVSKÉJ EPARCHIE³³

Biskup Klement, sluha sluhov Božích na večnú pamäť!

Vynikajúca úprimnosť kráľov a kniežat voči katolíckej viere a oddanosť, s akou zavádzajú úniu v Kristovom ovčinci a horlivo upevňujú aj na vlastné majetkové náklady, to tak povzbudzuje naše srdce, že tomu, čo žiadajú pobožne a nábožne, a to za účelom nárastu božského učenia, nemôžeme odvrátiť svoje ucho a milosť vypočutia. Veď aj my to z apoštolskej moci sledujeme, lebo to požadujú prosby toľkých kniežat a náklonnosti Apoštolskej stolice patri poskytnúť onú milosť. A tak, ako nám oznámila Jágerská diecéza, pre veľké množstvo uniatov, Ruténov gréckeho obradu, ktorí tam bývajú s latiníkmi, ustanovili rímski veľkňazi, naši predchodcovia, apoštolského vikára tohto obradu. Ten žil v mestečku Mukačevo v Jágerskej diecéze a vyznačili ho za biskupa miestnych cirkví, ktoré existujú v tých krajoch, v ktorých sú aj nezjednotení. A zverili mu posvätné rady gréckych zjednotených a dali mu privilégiá a iné odpustky pre časti správy podľa zvykov zjednotených Grékov. Tieto privilégiá a odpustky, udelené Apoštolskou stolicou, môže vykonávať, lebo počet tohto národa, z milosti Boha mimo schizmy, narástol natolko, že nemôžu byť spravovaní a ovládaní latinským biskupom vo svojom obrade a veľmi by sa chceli tešiť tomu, že majú vlastných pastierov. Tí im budú ochrancami proti prefikanosti schizmatikov, ktorí sa pokúšajú ich odvieť z náručia svätej matky Cirkvi a často previesť do svojich omylov. A preto naša drahá dcéra v Kristu Mária Terézia, apoštolská kráľovná Uhorska a Česka, do jej svetského panstva totiž patria, a zapálená snahou o narastajúce náboženstvo v týchto dňoch a majúca starosť, aby títo ľudia pevnejšie prilnuli k pravej viere a aby ľahšie získali schizmatikov k prijatiu tejto viery, vrelo požaduje, aby namiesto apoštolského vikariátu sme v tom istom mestečku Mukačevo zriadili eparchiu pre zjednotených gréckeho obradu našou apoštolskou právomocou, ako nám to samotná Mária Terézia, apoštolská kráľovná, podrobnejšie predložila vo svojom liste. My, po zrelej úvahe, chceme vyhovieť prosbám apoštolskej kráľovnej Márie Terézie a preukázať milosť národu Ruténov, zjednotených gréckeho obradu, svojou osobitnou priazňou, pretože je to v Pánovom mene, pre ich duchovné dobro a spásu ich duší. Z vlastného popudu a z istých vedomostí a plnosti apoštolskej moci chceme, aby úrad apoštolského vikariátu toho obradu v menovanom mestečku Mukačevo apoštolskou mocou, ako je to vpredu uvedené a určené, teda ho rušíme a celkom potláčame a menované mestečko Mukačevo ozdobujeme titulom a poctou biskupského mesta podľa kánonických článkov na večnosť našou apoštolskou mocou. Tamojší chrám, ktorý bol našim synom a nunciom Apoštolskej stolice vo Viedni určený za katedrálny chrám mukačevský, bol slávnostne vyhlásený pre zjednotených gréckeho obradu a pre jedného mukačevského biskupa pre zjednotených gréckeho obradu, ktorý bol tiež slávnostne vyhlásený. Ten bude používať a tešiť sa zo všetkých biskupských odznakov a privilégií v takej forme, akej sa tešia ostatní biskupi zjednotených gréckeho obradu. A to so všetkou biskupskou právomocou voči všetkým zjednoteným v uvedenom meste Mukačevo a na iných miestach a krajoch spomínanej Jágerskej diecézy. Horeuvedené pevne a na večné časy ustanovujeme apoštolskou právomocou a nariaďujeme, aby pre spomenutú mukačevskú biskupskú cirkev Máriou Teréziou, apoštolskou kráľovnou, darovaná suma päťtisíc zlatých v hodnote tamojšej krajiny, určená na slušné a dôstojné živobytie biskupa, bola stále každoročne vyplácaná bez akýchkoľvek zrážok. A to tak, aby vždy a kedykoľvek aj následníci tejto apoštolskej kráľovnej Márie Terézie v Uhorskom kráľovstve zaobstarali takým istým spôsobom celkovú sumu pre biskupa, ktorý bude v tom čase mukačevským biskupom gréckeho obradu, alebo budú povinní vyčleniť preň ekvivalentné majetky. To apoštolskou právomocou na večnosť ustanovujeme a prisudzujeme, aby v uvedenom meste Mukačevo, ktorému sme dali titul biskupského sídla, bol pekný a slušný dom na ubytovanie pre mukačevského biskupa zjednotených gréckeho obradu, ktorý tam v tom čase bude. Takisto aby v katedrálnom mukačevskom chráme, ktorý sme ustanovili, úradne jestvovali svetskí kňazi alebo mnísi pre zjednotených gréckeho obradu, aj keď nateraz nie sú. Tí tam budú vykonávať bohoslužby a slúžiť ako kapitula s kanonikmi a inými, ktorí sú potrební pre tento katedrálny mukačevský chrám, ktorý sme ustanovili. Ustanovujeme a nariaďujeme našou apoštolskou mocou, aby sa tak ustanovili aj v budúcnosti. Mária Terézia má právo nám predložiť vhodnú osobu pre uvedenú mukačevskú katedrálnu cirkev, ktorú sme ustanovili, ako už bolo povedané, a to od prvého zriadenia

33 GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.

a ustanovenia, ako sme ju povýšili. Toto vymenovanie sa deje tak, ako to bolo právne ustanovené v uvedenom Uhorskom kráľovstve pre jeho ešte za rímskych veľkňazov ustanovených kráľov. To znamená právo vymenovať vhodnú osobu za biskupa mukačevskej cirkvi, ktorú sme ustanovili, a v prípade uprázdnenia majú robiť podobne, a to tak, ako v horeuvedenom kráľovstve a sú schvaľovaní Apoštolskou stolicou. Tou istou apoštolskou právomocou to povoľujeme nateraz i v budúcnosti s takou podmienkou, že tak biskup spomenutej mukačevskej katedrálnej cirkvi, ktorú sme ustanovili a ktorého sme prvého povýšili takým spôsobom, ako aj v prípade uprázdnenia všetci jeho nástupcovia v katedrálnej cirkvi, ktorú sme ustanovili, nikdy nijako sa neodvážia poškodiť biskupskú právomoc ctihodného nášho brata jágerského biskupa, ktorý teraz vykonáva svoj úrad. Nech svoju biskupskú právomoc jednoducho zameranú najmä na svoje duchovenstvo a ruténsky ľud zjednotených gréckeho obradu a na iných ľudí, ktorí tento obrad a zjednotenie prijali, a tak žijú v meste Mukačevo, ktoré sme ozdobili biskupským titulom, ako aj v iných častiach uvedenej Jágerskej diecézy. Nech túto právomoc presne uplatňujú aj pri vykonávaní všetkých dekrétov ctihodných našich bratov, kardinálov svätej rímskej cirkvi, ktoré doteraz vydali na šírenie viery alebo vydajú pre Grékov, ktorí žijú spoločne s latiníkmi a pri vykonávaní všetkého, čo sa neprotiví tomuto novému opatreniu. To všetko nariaďujeme nielen uvedenej mukačevskej katedrálnej cirkvi, ktorú sme ustanovili a pre ktorú sme od začiatku ustanovili biskupa, ale aj pre všetkých ostatných jeho následníkov v mukačevskej cirkvi zjednotených gréckeho obradu, ktorú sme ustanovili našou apoštolskou právomocou a ktorých po vymenovaní podobne povyšujeme, aby všetci pri svojom povýšení a potom každoročne zložili Vyznanie viery, ktoré predpísal pápež Urban VIII., blahej pamäti, pred osobami svojho kléru alebo pred kapitulou ustanovenými dôveryhodnými osobami a napísané Vyznanie viery, podpísané vlastnou rukou a podpismi osôb – svedkov, odovzdali opečiatkované terajšiemu apoštolskému nunciovi vo Viedni, aby tento nuncius ho tak pripravené doručil kongregácii ctihodných našich bratov, kardinálov svätej Rímskej cirkvi, oddeleniu pre veci konzistoriálne. Tou istou apoštolskou právomocou nakoniec ustanovujeme a nariaďujeme jestvujúcemu ostrihomskému arcibiskupovi, aby všetku právomoc, ako mu plne prislúcha právomocou metropolitu nad cirkvami jeho provincie uplatnil aj voči spomenutej katedrálnej cirkvi mukačevskej pre takzvaných zjednotených gréckeho obradu, ktorú sme ustanovili, a túto plne vykonával s možnosťou ju vyšetrovať a spoznávať toľkokrát, koľkokrát sa mu to zdá, najmä čo sa týka čistoty viery a duchovného dobra duší. Uvedenou apoštolskou právomocou rovnako nastálo ju odovzdávame a prikazujeme, aby nateraz uvedené záležitosti boli vždy a stále platné a účinné aj v budúcnosti, aby sa posilnil plný a neporušený účinok a aby sa dosiahlo, že všetci, i jednotlivci, budú to pevne a neporušene zachovávať, t. j. tí, ktorých sa to týka a bude aj v budúcnosti patriť akýmkoľvek spôsobom. Aby nikto nikdy to nemohol napadnúť pod nejakou zámienkou alebo z nejakej príčiny, hoc právnej a zákonnej, ani preto, že záležitosti, z dôvodov ktorých táto terajšia listina vychádza, neboli náležite overené a oprávnené. Alebo že ide o podvod, o násilie alebo chybu neplatnosti, alebo o chybu nášho zámeru, alebo niečoho hoc aj veľmi podstatného, nepremysleného a nepremysliteľného, nejakej špeciálnej a osobitnej zmienky, výrazu, ktorý je zjavne chybný. Alebo aj preto, že tu nebolo začlenené, čo v iných nejakých slávnostných prísluboch a záležitostiach malo slúžiť a byť začlenené, alebo čo vyplýva z akejkoľvek inej zámienky, práva, činu, ustanovenia alebo zvyku. Alebo z dôvodu veľkej, veľmi veľkej celkovej urážky, alebo z akéhokoľvek iného znenia, zámienky, dôvodu. Alebo príčiny, akokoľvek spravodlivej, rozumnej, zákonnej, právnej, nábožnej, privilegovanej, aj takej, ktorá mala byť nutne vyjadrená pre potrebu platnosti a účinnosti vpredu uvedeneého. Alebo čo sa nikdy neobjavuje z našej vôle ani z horeuvedených iných výrazov, alebo sa malo ináč zaznačiť, napadnúť, zneplatniť, stiahnuť a odvolať sa na právo protirečenia, zredukovať právne lehoty. Alebo oproti tomu uvedenie do pôvodného stavu a priviesť na cestu a hranice práva, alebo vymôcť iný prostriedok, čo sa týka práva, skutku, milosti. Alebo spravodlivosti, alebo akýkoľvek popud, znalosť a udelenie, dosiahnutie alebo vyhotovenie plnej moci v podobných prípadoch a čo nemôže nikdy vstúpiť do rozhodnutia ani mimo rozhodnutia, ani túto listinu pod akýmkoľvek podobnými i nepodobnými a inými opačnými nariadeniami, akýmikoľvek listinami a apoštolskými ustanoveniami alebo regulami apoštolskej kancelárie, a to kedykoľvek, aj na druhý deň po našej smrti, aj našich nástupcov, rímskych veľkňazov na najvyššom vrchole apoštolátu z popudu, znalosti plnej moci a podobne. Ani v konzistoriálnych a iných sporoch a pod akýmikoľvek slovnými výrazmi, zneniami a formulami a akýmikoľvek klauzulami a dekrétmi, aj keby sa v nich hovorilo o tejto listine, o jej celom znení, o špeciálnych údajoch, ktoré boli alebo majú byť vydané, alebo sú vždy a vcelku z inej vybrané a koľkokrát sa vyjadrujú, toľkokrát sa musia vrátiť do

pôvodného platného stavu, nahradiť a celkom obnoviť. Tak a nie inak to majú posúdiť a ustanoviť všetci riadni sudcovia alebo delegáti, aj audítori sporov pri Apoštolskej stolici, aj kardináli svätej Rímskej cirkvi, aj osobitní legáti, vicelegáti, nunciovia spomenutej stolice a iní, ktorí majú nejakú autoritu, moc, možnosti, prednosti a privilégia a skvejú sa poctami a vznešenosťou, ktorá im bola poskytnutá. A komukoľvek z nich bola daná možnosť ináč súdiť a vysvetľovať na ktoromkoľvek súde, na ktoromkoľvek stupni súdnictva, majú sa určiť ako neplatné, prázdne. A ak sa to ktokoľvek z akejkolvek authority, vedome či nevedome pokúsi napadnúť, nehladiac na to, že je to naše dielo a podľa pravidiel spomenutej apoštolskej kancelárie o hľadanom, nie vynesenom práve a že je to v iných pravidlách, ktoré tomu protirečia, vydaných aj na provinciálnych či generálnych synodách a univerzálnych snemoch, alebo majú sa vydať, v špeciálnych a všeobecných ustanoveniach a apoštolských listinách. A to ktorýmikoľvek predstavenými a osobami takého významu, vo forme akéhokoľvek zrušenia a iného vykonávacieho listu s obvyklými, rozsiahlymi klauzulami a v zásade aj v iných dekrétach alebo pokynoch, ktoré sú v tom čase pripravené, čo aj so znalosťou prípadu a plnou mocou a ktoré sa majú pripraviť a ktoré by vo všetkom alebo v jednotlivostiach postačovali na zrušenie, ale ktoré sú iné ako tie, ktorých znenie bolo špecificky a jednotlivo vyjadrené, nie však čo sa týka všeobecných dôležitých klauzúl, ktoré sa o tom zmieňujú alebo majú nejaký iný výraz, alebo inú dôležitú formu, ktorá má poslúžiť ako takéto znenie. Ak to nebude vytlačené od slova do slova, nič nevynechajúc a v listine sa nezachová uvedená forma s touto listinou plne a celkom vyjadrená a vytlačená, iní, ktorí zostávajú vo svojej tvrdohlavosti v širokej a plnej miere na svojich výsledkoch prv uvedených a platných, výslovných a vhodných, to teda touto listinou rušíme z vlastného popudu, znalosti a plnosti moci. Všetko ostatné, čo je protirečivé a nikomu z ľudí nie je dovolené zrušiť čo len jednu stranu, ktorá sa týka zrušenia (rozumej vikariátu), ustanovenia eparchie, jej inštitúcií, potvrdenie štatútu a dekrétu, jej prípustnosti. Alebo kto by chcel ju oslabiť nejakými zákazmi alebo sa stavať proti vlastnou smelosťou, alebo kto by si osvojoval právo na to zaútočiť, nech vie, že sa vystavuje nevôli všemohúceho Boha a jeho svätých apoštolov Petra a Pavla. Dané v Ríme, v bazilike Santa Maria Maggiore, roku 1771 od vtelenia Pána, trinásteho dňa pred októbrovými kalendami, v treťom roku nášho pontifikátu.

Biskup Pius, sluha sluhov Božích na večnú pamiatku!

Bojujúca cirkev stále obracia svoju pozornosť na slovo toho, ktorý potvrdil, že ju vystaval na skale.

Vítazstvo nad vládcom temnôt – ktoré kedysi pozdvihlo zástavy kríža medzi národmi, chúliacimi sa v tóni smrti a ktoré kedysi naozaj zriaďovalo nové biskupstvá v záujme veriacich uprostred iných biskupstiev ako nové šiatre viery a bašty na obranu a ochranu vyvolenej svätej obce a Božej vinice – bolo v každom čase radostnou udalosťou pre našich predchodcov a pre duchovný pokrok veriacich v Kristu a uznávanou útechou. Nás však nehodných, ktorých Pán ustanovil za správcov svojej cirkvi a ktorí uvažujeme, ako ľahko sa stane, že vznikne isté zneužitie, ktorého príčinou je rozsiahlosť mnohých diecéz, konštatujeme, ako ťažko je potom vylúčiť a odstrániť tam vzniknuté prechmaty. Z povinnosti pastierskeho úradu, aby prechmaty neprestúpili prípustnú mieru, predchádzame tomu mečom apoštolskej moci a snažíme sa prehradiť cestu tomu, kto nevhodne chce ustanovenie nových diecéz. Najmä, keď to požadujú cisári a králi pre dobro katolíckej viery a pre spásu duší.

Aby teda naša námaha mala požehnanie Pánovo, ktorý malým dáva rásť a aby všetky národy – aj tie, ktoré sa zviňajú v temnotách – videli zblízka, že Boh pripravil večné svetlo na osvietenie národov a aby tak bol prítomný na celej zemi len jeden pastier a jeden ovčinec, kde sa vzdáva najvyššia vďaka. Oznamovali nám, že pre obrovskú veľkosť Mukačevského biskupstva gréckokatolíckeho obradu, ktoré sa rozprestiera na trinásť stolíc uhorského kráľovstva, táto diecéza s jediným biskupom s pastierskou právomocou nemôže byť dostatočne spravovaná, hoc preláti tejto cirkvi – ako je pravda – plnili svoju pastiersku povinnosť a starali sa o duchovné potreby jednotlivých v Kristu veriacich, ktorí im boli zverení. A to aj vtedy, keď bolo potrebné čo najrýchlejšie priniesť nejaké lieky proti nepohodám a zlám, ktoré neustále sužovali tento ovčinec. A keď náš milovaný syn v Kristu, František I., cisár rakúsky a apoštolský kráľ uhorský a český, nám vhodne predložil myšlienku, že ak oddelíme nastálo od horeuvedeného Mukačevského biskupstva nižšie položené stolice, ako budú ďalej uvedené a ak v nich, t. j. v meste Prešov, ustanovíme nové biskupstvo zo spomenutej Mukačevskej diecézy, bude to veľmi prospešné pre pravoverné náboženstvo a pre samých veriacich v Kristu, ak sa to podľa jeho úprimného želania vykoná. A tak z pripraveného a do Ríma odoslaného postupu, ktorý pripravil náš milovaný syn a nuncius Apoštolskej stolice, ktorý sa zdržuje v Rakúsku, vo Viedni a má špeciálne právomoci od kongregácie ctihodných našich bratov, kardinálov svätej Rímskej cirkvi, ktorá je na prvom mieste vo veciach konzistoriálnych, a to platnosťou špeciálneho dekrétu uvedenej kongregácie, vydaného 23. mája minulého roku Pána 1818 a udeleného tomu nunciovi, plne vyplynula užitočnosť zriadenia takého biskupstva, pomocou spomenutého rozdelenia. S ním náš ctihodný brat Alexej Povči, terajší mukačevský biskup, rád súhlasí. Najprv sme vypočuli správu sekretariátu menovanej kongregácie v takej ťažkej veci. Navyše aj nábožnú túžbu najvznešenejšieho cisára a kráľa a rozhodli sme sa mu pomôcť v tom, čo predložil vo svojej listine, zaslanej nám ako prosbu. Okrem toho aj splniť túžby národa zjednoteného gréckeho obradu, aby pevnejšie prilipol k pravovernej viere a aby schizmatici sa ľahšie pritiahli k jej prijatiu a – osobitnou priazňou a milosťou obdarovaní – mali tak možnosť sa postarať o svoje duchovné dobro a večnú spásu.

Z vlastnej vôle teda rozdeľujeme a oddelujeme na večné časy úplne nižšie položené panstvá, stolice a okresy od spomínanej Mukačevskej diecézy. A na prvom mieste ozdobujeme spomínané slobodné kráľovské mesto Prešov, ktoré za vlády tohto cisára vyniká počtom obyvateľov katolíkov – gréckeho i latinského obradu – titulom a poctou biskupského mesta v zmysle kánonických ustanovení a uvedenou apoštolskou autoritou. A tak aj v Prešove, ozdobenom, ako sme videli, titulom slobodného kráľovského mesta, povyšujeme farský kostol, nazývaný vikariálnym zasvätený sv. Jánovi Evanjelistovi, ktorý uznávame za dosť veľký a pekne vybudovaný, na biskupskú katedrálu. Tento chrám bol predtým farským, zasvätený úcte sv. Jána Evanjelistu, odteraz bude spravovať terajší farár, čiže vikár. Jemu zostane vykonávanie starostlivosti o duše a pri jeho uprázdnení – kedykoľvek sa to príhodi – sa oň postará budúci, v tom čase ustanovený prešovský biskup tak ako doteraz. V tom chráme zriaďujeme a ustanovujeme nastálo – z podobného

³⁴ http://www.grkat.nfo.sk/Texty/relata_semper.html (20.09.2021)

popudu našej apoštolskej autority – stolicu s biskupskou hodnosťou pre jedného biskupa, nazývaného prešovským. Tá bude mať všetky svoje biskupské znaky, privilégia a prednosti takým spôsobom a v takej forme, akej sa tešia a používajú ostatné katedrálne cirkvi gréckokatolíckeho obradu, ktoré boli zriadené Apoštolskou stolicou v tom uhorskom kráľovstve. Bude mať všetku možnú biskupskú právomoc nad všetkými zjednotenými Rusínmi gréckokatolíckeho obradu a nad inými, ktorí ich nasledujú v obrade a zjednotení, tak v uvedenom meste, ozdobenom, ako sme videli, titulom slobodného kráľovského mesta, v Prešove, ako aj v nižšie opísanej diecéze, ako sa v ďalšom vyznačí, ako aj na iných miestach a územiach, ktoré budú oddelené od spomínanej Mukačevskej diecézy a spoja sa a včlenia do novej Prešovskej diecézy, ako sa to nižšie ustanovuje. A okrem toho zriaďujeme v tejto diecéze jedno prepoštvstvo, ktoré bude po veľkňazskej hneď prvé, a to pre jedného prepošta, čiže archipresbytera. Ďalej jedno lektorstvo, čiže archidiakonát, ktorý bude pre jedného lektora, čiže archidiakona. Ďalej jedno kantorstvo, čiže spevácky úrad, ktorý bude pre jedného kantora, čiže speváka. Jedno kustódstvo chrámu, ktoré bude pre jedného kustóda, čiže ekleziarchu, a nakoniec jedno učilište, ktoré bude pre jedného profesora, ktorá hodnosť jestvuje alebo bude priznaná budúcim farárom menovaného katedrálneho chrámu. Ako sa to nižšie uvádza, z tých, ktorých sme vyššie uviedli, ustanovujeme kapitulú, ktorej členovia dostanú primerané dôchodky. Z nich jednotliví budú osobne sídlit' pri novozriadenom katedrálnom chráme a budú ako obvykle slúžiť bohoslužby na chválu všemohúceho Boha a na slávu a povýšenie katolíckej viery, a na úctu uvedeného sv. Jána Evanjelistu. Toto sme zriadili a ustanovili z podobného popudu nastálo našou apoštolskou autoritou. Aby však biskupské dôchodky v budúcnosti, v čase pôsobenia prešovského biskupa, slušne zachovávali veľkňazskú dôstojnosť, menovaný cisár a kráľ udeľuje prešovskému biskupovi určenú sumu 6 000 florénov viedenskej meny. Suma je oslobodená od všetkých tiarch, zbavená poplatkov a vyňatá. Bude sa každoročne vyplácať, pokiaľ sa mu na základe rozhodnutia nepridelia od toho istého cisára čo najskôr iné nehnuteľné majetky na ten účel. Tie dôchodky z majetkov nech nie sú nižšie, ako spomínaných 6 000 florénov ročne, čo sa uviedlo vyššie, a tie bude stále poberať tento prešovský biskup počas svojho pôsobenia. To ustanovujeme a udeľujeme na základe tej istej apoštolskej autority a pre naozaj slušné a pohodlné ubytovanie poskytujeme budúcemu prešovskému biskupovi a jeho nástupcom ubytovanie v budovách pri katedrálnom chráme gréckeho obradu, ktoré s touto katedrálou súvisia. Na opravy a potrebné zariadenie budov dal prostriedky sám cisár a kráľ svojim príkazom, aby sa stali biskupskou rezidenciou, čo zo spomínanej apoštolskej autority potvrdzujeme a ponechávame. Potom, chtiac zabezpečiť dotácie novej zriadenej kapitule, t. j. prepoštvstvu či archipresbyteriátu, sa vyplatí každoročne 1 000, lektorátu, čiže archidiakonátu 900, kantorstvu, čiže úradu speváka 800, kustódstvu, čiže ekleziarchátu 700 a nakoniec zriadenému učilištu, ako sa hore povedalo, 600 florénov uvedenej viedenskej meny. Teda prepoštovi, čiže archipresbyterovi, lektorovi, čiže archidiakonovi, ako aj kantorovi, čiže spevákovi, a kustódovi, čiže ekleziarchovi, a profesorovi pri zachovaní ich osobitných prebend, ktorými majú byť zaopatrení na vlastné živobytie a na náklady, ktoré na nich pripadajú z toho titulu. Platby zabezpečuje bežne spomínaný cisár a kráľ, až dokiaľ na dotovanie ich prebend sa nepripraví dohoda, ako je spomenuté hore, o nehnuteľných majetkoch. To z uvedenej apoštolskej autority nastálo ustanovujeme a pridelujeme. Podľa týchto ustanovení ohľadne nového prešovského katedrálneho chrámu gréckokatolíckeho obradu, zriadeného tak, ako sa to hore uvádza, a podľa nariadení a premysleného súhlasu uvedeného mukačevského biskupa, ako sa to vpredu hovorí, jeho biskupská diecéza odovzdáva celých šesť stolíc, a to Abov, Boršod, Gemer, Šariš, Spiš a Turňu, ako aj päť dekanátov zo Zemplínskej stolice, t. j. Humenský, Hostovický, Laborecký, Stropkovský a Vranovský. Všetky spolu majú 193 farností s ich kostolmi a filiálkami. To rovnako z apoštolskej autority nastálo pripájame a zároveň oddeľujeme. A preto z našej apoštolskej autority natrvalo spájame a ustanovujeme všetkých šesť stolíc, ako aj päť dekanátov citovanej Zemplínskej stolice, ako sa to vyššie uvádza. A to so všetkými mestami, mestečkami, dedinami, majermi a so všetkými ďalšími sídlami, ktoré vytvárajú 193 farností, do nového Prešovského biskupstva zjednotených veriacich v gréckom obrade, ktorí žijú na území tejto novej diecézy. Pripájame takisto aj chrámy a kláštory pre osoby oboch pohlaví, všetkých obyvateľov Rusínov zjednoteného gréckeho obradu a iných, ktorí ich nasledujú v obrade a zjednotení, ktorí až doteraz boli stále pod právomocou mukačevského biskupa. Tých teda vynímame a oddeľujeme spod jeho právomoci a vrchnosti nastálo rovnakou apoštolskou autoritou a podrobujeme ich, a podriaďujeme budúcemu novému prešovskému biskupovi gréckokatolíckeho obradu a jeho právomoci i právomoci jeho nástupcov v spomenutom biskupstve, jeho moci a vrchnosti taktiež nastálo z našej apoštolskej autority.

A to pod podmienkou, že budúci biskup v Prešove, ako aj všetci jeho nástupcovia v biskupstve nikdy sa nepokúsia nejakým spôsobom škodiť právomoci jágerskej, ako ani právomoci iných biskupov latinského obradu. Svoju právomoc budú vykonávať jedine voči rusínskému kléru a ľudu a voči iným zjednoteným gréckeho obradu, ktorí nasledujú ich obrad a zjednotenie a žijú ako v uvedenom meste Prešov, tak aj v horeuvedenej diecéze, pri zachovaní všetkých, dokonale pripravených a predložených dekrétov rovnako ctihodných našich bratov kardinálov svätej cirkvi Rímskej, Kongregácie na šírenie viery, ktoré dekréty sa týkajú Grékov, ktorí žijú pomešaní s latiníkmi, a ktoré sa častejšie vydávajú.

Právo nominovať – čiže uviesť biskupa do spomenutého katedrálneho prešovského chrámu, ktorý bol ustanovený, ako sa to hore uvádza –, patrí menovanému cisárovi a kráľovi v uhorskom kráľovstve a jeho uvedeným nástupcom, kráľom. Toto právo bolo ustanovené nami a rímskymi veľkňazmi, našimi nástupcami, a to tak po prvý raz, ako aj v budúcnosti, ak bude jeho stolica uprázdnená alebo prepustená (nie však pri Apoštolskej stolici). Teda právo uviesť vhodnú osobu, ktorá bude tým-ktorým rímskym veľkňazom postavená na čelo za biskupa, takým spôsobom a formou, ako zvykla Apoštolská stolica doteraz postaviť na čelo terajších biskupov gréckokatolíckeho obradu v uhorskom kráľovstve, to udeľujeme a dávame nastálo z apoštolskej autority. A ďalej, každý prešovský biskup, tento prvý ustanovený, ako aj jeho nástupcovia v uvedenom biskupstve sú a stále majú byť podriadení metropolitnej právomoci, t. j. nateraz pôsobiacemu ostrihomskému arcibiskupovi ako svojmu metropolitovi, a tak aj ten ostrihomský arcibiskup je vybavený všetkými primeranými právomocami a privilégiami, ako voči iným podobným sufragánnym cirkvám gréckeho obradu v uhorskom kráľovstve, a ako to rovnakou mierou užívali a sa tešia taktiež ostrihomskí arcibiskupi. A v prípade uprázdnenia arcibiskupskej stolice bude mať právomoc Ostrihomská kapitula, ktorej moc vyplýva z metropolitného práva voči sufragánnym cirkvám tejto provincie, ako je tu zvykom. A voči prešovskému biskupovi spomenutého obradu to vykonávajú s podmienkou, že kolkokrát metropolita bude považovať za potrebné, toľkokrát môže vyšetrovať a skúmať to, čo patrí k čistote viery a k duchovnému dobru duší. To mu zaslúžene patrí. To aj z apoštolskej autority nastálo rozhodujeme a nariaďujeme. A nech rozhodnutia v tejto bule sú a budú stále platné a nech ich všetci, i jednotlivci, teraz aj v budúcnosti zachovávajú ako trvalé a bezo zmeny. A nikdy z nijakého dôvodu alebo z nejakej príčiny sa nesmie meniť, hoc aj právnej, zákonitej. Ani v tom zmysle, že tá otázka nebola prísne overená a odôvodnená, pre ktorú je táto listina vydaná, o lži či podvode, či neplatnosti, alebo chybe nášho úmyslu. Alebo z akéhokoľvek iného nedostatku, akokoľvek veľmi dôležitého pri hľadaní nepremysleného a nepremysliteľného, osobitného mienenia a výrazu. Ani to, čo nebolo v ich akýchsi formálnostiach a iných veciach, ktoré im mali slúžiť a sa naplniť, ale neslúžili a sa nenaplnili z akéhokoľvek právneho dôvodu alebo skutku či ustanovenia a či nejakého zvyku a čo z toho malo vyplývať. Alebo aj pre veľmi nenormálnu totálnu urážku alebo z akejkoľvek zámienky iného druhu a z iného dôvodu, či príčiny hocako spravodlivej, rozumnej, zákonitej, súdnej, náboženskej a privilegálnej. Aj takej, ktorá by musela byť vyjadrená, aby nadobudla účinnú platnosť hore uvedeného, alebo čo z našej vôle, alebo iných hore uvedených by sa nikde neobjavilo, alebo ináč sa mohlo dokazovať, zaznamenať, napadnúť, znemožniť, stiahnuť, alebo odvolať sa na právo protirečenia, alebo priviesť na cestu a hranice práva. Alebo proti návratu do pôvodného stavu protestom, návrat k ceste a hraniciam práva. Alebo čokoľvek iné, akéhokoľvek práva alebo skutky, alebo milosti, či spravodlivosti, čím sa dosiahne náprava, alebo akokoľvek, aj na podnet poznania a plnosti moci, čo sa podobným povoľuje, dosahuje alebo dáva akúkoľvek možnosť použiť a tešiť sa súdnou cestou, alebo aj mimo súdu. Ani táto listina nestratí platnosť akýmkoľvek podobným či nepodobným odvolaním milosti, zrušením, obmedzením odložením a inými protichodnými nariadeniami prostredníctvom akýchkoľvek listín a apoštolských nariadení alebo pravidlom apoštolskej kancelárie, a to kedykoľvek, aj na druhý deň po našej smrti a našich nástupcov, rímskych veľkňazov, až po najvyššiu právomoc. Tiež z dôvodov plnosti vedy a podobnými zneniami a formami, ktoré sú nám ukázané z akýchkoľvek sporov a pod akýmikoľvek slovnými výrazmi a akýmikoľvek klauzulami a dekrétmi, ak sa v nich hovorí o tejto listine, o jej celom znení a o špeciálnych údajoch, ktoré sú vydané alebo majú byť vydané v budúcnosti na pochopenie, ale sú vždy a vcelku z nej vybrané. A kolkokrát sa vydajú, toľkokrát sa musia vrátiť do pôvodného platného stavu, nahradiť a celkovo obnoviť. Tak a nie ináč majú to rozsúdiť a ustanoviť všetci riadni sudcovia alebo delegáti, ktorí zastupujú ktorúkoľvek autoritu, aj auditori sporov pri Apoštolskej stolici, aj kardináli svätej Rímskej cirkvi, aj osobitní legáti, vicelegáti, nunciovia menovanej stolice a iní, ktorí majú akúkoľvek

autoritu, možnosť moci, prednosti a privilégia a skvejú sa poctami a vznešenosťou, na ktoromkoľvek súdnom stupni, ktorý je im podriadený. A komukoľvek by dali možnosť ináč súdiť a možnosť a autoritu ináč uplatňovať, bude zrušené a neplatné. Ak by sa potom prihodilo, že niekto pod akoukoľvek autoritou, vedome či odmietavo na to zaútočí, bez ohľadu, že je to naše dielo a sú to pravidlá apoštolskej kancelárie o hľadanom, nie vynesennom práve a v iných pravidlách, ktoré protirečia tomu, čo sme vpredu uviedli. A to aj vtedy, keď sú vydané alebo sa majú vydať na synodách, provinciách, všeobecných i univerzálnych poradách, na špeciálnych či všeobecných apoštolských ustanoveniach a príkazoch, aj čo sa týka privilégií, odpustkov, apoštolských listov alebo nejakých predstavených osôb, v akomkoľvek znení a forme a v akýchkoľvek aj neobvyklých klauzulách, neplatných a iných dekrétach, ktoré zmenšujú našu autoritu aj iných veľmi účinných takého druhu a pôvodu, aj podobných z dôvodov vedy a plnosti moci, čo sa načas pripustilo alebo malo byť pripustené, v ktorých všetkých i jednotlivých, aj keby na ich dostatočné odvolanie mali niečo iného o nich a o ich zmenách niečo špeciálneho, špecifického, vytvoreného i jednotlivého, nie však čo sa týka všeobecných, dôležitých klauzúl, v ktorých by sa nachádzala iná mienka alebo iný výraz, alebo v nejakej inej dôležitej forme, ktorá by mala na to poslúžiť. Ak takéto znenie nebude vytlačené od slova do slova, nič nezabudnúc, ale zachovávajúc formu tej udávanej listiny a s tými listinami plne a celkom vyjadrená a vytlačená, najmä u tých, čo trvajú na svojom tvrdení, rušíme v celej šírke a plnosti všetko, čo nie je špeciálne a výrazne zhodné s účinkom platnosti uvedenej listiny, čo nie je súhlasné a platné a celkom také a ostané, čo tomu protirečia. A to z podnetu našich znalostí a plnosti moci.

Chceme však, aby budúci prešovský biskup, ktorého katedra, ako sme povedali, nie je obsadená, ktorý bude ustanovený ako prvý a jeho nástupcovia v úrade, tak pri ich ustanovení, ako aj v jednotlivých rokoch jasne zložili počas svojho života vyznanie katolíckej viery. To predpísal blahej pamäti pápež Gregor XII I., náš predchodca, pre zjednotených Grékov, a to pred dvoma cirkevnými osobami svojho kléru alebo kapituly, ktoré boli ustanovené do cirkevných hodností. Napísané vyznanie podpíšu vlastnoručne tie osoby a opatria pečiatkami. Tieto osoby majú a sú povinné to odovzdať toho času pôsobiacemu nunciovi Apoštolskej stolice vo Viedni. Sám apoštolský nuncius sa postará, aby toto vyznanie bolo doručené uvedenej Posvätej kongregácii pre šírenie viery. Chceme ešte, aby uvedené Prešovské biskupstvo, ktoré sme zriadili, bolo zapísané do kníh Apoštolskej komory s podobnou obvyklou taxou podľa jej dôchodkov, a to 548 a 2/3 zlatých. Na vykonávanie tejto povinnosti je ustanovený náš milý syn a nuncius Apoštolskej stolice vo Viedni, s možnosťou poveriť tým akúkoľvek osobu, ktorá má cirkevnú hodnosť. Teda vôbec nikomu sa nedovoľuje porušiť túto listinu o našom rozdelení, oddelení, vyznamenaní, zriadení, ustanovení, vyňatí, rozpojení, podriadení, delení, potvrdení, pripísaní, súhlase, ustanovení, oddelení, odčlenení, nariadení, udelení a postúpení svojvoľným dekrétom alebo odvolaním. Nedovoľuje sa nikomu proti tomu stavať svojou opoväzľivosťou. Keby niekto prevzal na seba zodpovednosť za napadnutie, vystavuje sa nevoli všemohúceho Boha a sv. Petra a Pavla, jeho apoštolov.

Dané v Ríme, v bazilike Santa Maria Maggiore, roku 1818 po vteleení Pána, 21. septembra, v devätnástom roku nášho pontifikátu.

(Na chrbte:) 137 N 5. 1819. Tejto pápežskej bule udeľujem láskavé kráľovské zvolenie, pretože sa neprieči kráľovským zákonom a nariadeniam, na základe porady Uhorskej kráľovskej dvorskej kancelárie, ktorá sa konala vo Viedni 12. novembra 1819.

Pastiersky list biskupa Pavla Petra Gojdiča o rasizme a medzinárodnej situácii č. 400/39

Všetkým veladôstojným otcom kňazom!

Žijeme v búrlivých časoch nacionalizmu, šovinizmu a rasizmu. Toto nešťastné a nákazlivé učenie, ktoré v človeku vidí predovšetkým Japonca alebo Číňana, a nie človeka, nie svojho blížneho, vyčíta ako nový nebezpečný blud na celom svete, a zvlášť v Európe si vyberá svoje obete.

Terajší uvedomelý nacionalista sa nevie spriatelíť s myšlienkou, že každý človek, či je biely, alebo čierny, Tatár, alebo Turek, je rovnakým stvorením Božím, a preto má rovnaké právo na život a na všetko, čo je mu milé, či už to je (rodná) reč, vzácné zvyky, alebo starobylé milé tradície. Nechce uznať, že Stvoriteľ netriedil ľudí na skupinu vyvolených a skupinu druhoradých, že Spasiteľ sveta za každého zomrel, každého vykúpil a vyzdvihol k dôstojnosti dieťaťa Božieho.

A pretože moderný hriech šovinistického nazerania na svet tu a tam pokúša už aj kňazov a medzi blížnymi už premnoho krívd a nepravostí spôsobil, a čoraz viac a viac spôsobuje, vyzývam veladôstojných otcov kňazov, aby sa chránili pred touto nebezpečnou epidémiou, neodvážili sa vstúpiť do služieb spomenutého bludu, ale pamätali na to, že našou prvou a hlavnou povinnosťou je šíriť kráľovstvo Božie, ohlasovať sv. evanjelium, a nie stať sa propagátormi učenia, ktoré šíri medzi ľuďmi nenávisť, spôsobuje krivdy, ktoré sa jednoducho protíví Kristovmu učeniu a ktoré už narobilo toľko veľa zla a nešťastia vo svete, že viac už ani netreba.

Prirodzene, že milovať svoje, pracovať pre blaho svojho národa, je povinnosťou každého človeka, samozrejme, i duchovenstva – veď aj Spasiteľ miloval svoj národ (plakal nad nešťastím Jeruzalema a zaslepenosťou svojho národa), ale milovať svoje neznamená nenávidieť cudzie, to nedáva nikomu právo robiť inému krivdu, škodu, roztrpčovať, ujarmiť svojho blížneho.

Čo najväčšie pripomínam všetkým kňazom, hlavne dušpastierom, ktorí vedú veriacich rôznych nacionálnych a politických smerov, aby sa neodvážili fanaticky exponovať v prospech žiadneho smeru, lebo tým by oddialili od seba veriacich ostatných smerov. Sme povinní pridržiavať sa príkladu sv. apoštola Pavla, ktorý o sebe hovorí: „Pre Židov som sa stal akoby Židom, aby som získal Židov. Pre tých, čo sú pod zákonom, bol som akoby pod zákonom – hoci sám som nebol pod zákonom – aby som získal tých, čo boli pod zákonom. Pre slabých som sa stal slabým, aby som získal slabých. Pre všetkých som sa stal všetkým, aby som zachránil aspoň niektorých.“ (1 Kor 9, 20 – 22)

Každý kňaz musí milovať všetkých svojich veriacich a prirodzene aj to, čo je im milé; to znamená ich jazyk, zvyky, byť k nim žičlivý, tešiť sa z ich úspechov, ich kultúrnemu a národnému rozvoju, ale nech to všetko sa nedeje na úkor blížneho, ukrivdením druhých.

Klasický príklad ideálneho spolužitia národov nám ponúka kongres v Prahe v roku 1935 a ešte v širšom meradle Medzinárodný eucharistický kongres v Budapešti v roku 1938.

Na týchto krásnych kongresoch každý zažíval jednotu; nenašli sa tam privilegovaní a utláčaní ľudia, ale všetci sa cítili navzájom rovnoprávni.

Nebolo tam cítiť žiadne jazykové, národné, rasové rozdiely, ale všetci v bratskej láske tvorili jednu veľkú rodinu. Či boli bieli, alebo čierni, žltí, alebo iní. Nikoho netrápil jazyk abesinského černocho, čínskeho žltého biskupa, ale naopak, všetci hľadeli na seba s najnežnejšou láskou, s najiskrivejšou žičlivosťou pristupovali jeden k druhému a nebolo človeka, ktorého by nemal radosť z dobra vykonaného blížnemu.

Vznešená dispozícia duší zabezpečila najkrajší úspech a najsladšie ovocie týchto kongresov.

Prečo by nebolo možné túto blaženosť a príjemnosť nezabudnuteľných sviatočných dní rozšíriť na týždne, mesiace, roky, na celý život – a tak osladiť horkosť tejto slzavej doliny? Prečo by láska a žičlivosť nemohla navždy panovať medzi ľuďmi?

³⁵ archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, fond Prezidiálne spisy, rok 1939, sign. 8. Pastiersky list o rasizme a medzinárodnej situácii č. 400/39, Prešov, 25. januára 1939

Ak od niekoho, tak od nás kňazov Boh i svet požaduje, aby sme si podľa týchto princípov zariadili celý svoj život, aby sme nikdy pred očí nestratili hlavné prikázanie lásky – o ktorej tak krásne učí sv. apoštol Pavol, že skutočná „láska je trpezlivá, láska je dobrotivá; nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuluje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z nepravosti, ale raduje sa z pravdy“ (1 Kor 13, 4 – 7).

Prosím a zaväzujem veladôstojných otcov kňazov, aby ako učeníci Kristovi sa toho pridržovali a chránili sa každého prechmatu vo svojej národnostnej a politickej činnosti.

Najlepšie a najmúdrejšie bude pre nás všetkých, aby sme sa chránili tohto nebezpečného – slizkého územia, ale ak sa tomu nedá všetkým vyhnúť, tak nech všetko konajú podľa učenia svätej Kristovej Cirkvi: znamená to, že nech vždy všetko konajú podľa princípov spravodlivosti a lásky – hoc by to nebolo podľa vlastného subjektívneho rozhodnutia, lebo by urobili veľmi zľú službu svojmu národu, lebo kto krivdí inému, krivdí sebe, keďže krivda sa vždy pomstí – a Justitia est fundamentum regnorum.

Opravdivý dušpastier so svojimi veriacimi najúprimnejšie spolucíti, s nimi sa teší, s nimi smúti. Kto toho nie je schopný, nech zvie, že jeho konanie je bludné a nekorektné. Politické a šovinistické prechmaty kňazov narobili už veľa škôd sv. Cirkvi a dušiam, preto čo najserióznejšie pripomínam všetkým, aby v tomto bode zrevidovali svoje doterajšie konanie, a čo bolo nesprávne v minulosti, to nech sa v budúcnosti neopakuje.

Myslíme na spravodlivosť, lásku k blížnemu a vernosť tomu, že sme Kristovi učeníci, ktorých povinnosťou je ohlasovať evanjelium vo všetkých jazykoch – spasť všetkých. Uvedomme si, že sa napokon budeme pred Bohom zodpovedať za všetkých, ktorých zveril do našej pastierskej starostlivosti.

Prešov 25. január 1939

LIST BISKUPA GOJDIČA ZO 16. MÁJA 1942 ZASLANÝ NA ADRESU
CHARGÉ D'AFFAIRES GIUSEPPE BURZIA³⁶

Hlboko nás zarmútili krutosti, ktorých sa dopustili pri deportácií Židov na východnom Slovensku orgány takzvanej Hlinkovej gardy poverené vykonávaním nariadenia o deportácii nešťastného židovského ľudu. Barbarstvá páchané na tom biednom ľude prevyšujú každú nehumánnosť a pripomínajú nám činy komunisticko-boľševické v Rusku, Španielsku a v Mexiku. To všetko je poľutovaniahodné tým viac, že v susedných štátoch, kde rovnako ako u nás narastá vplyv národného socializmu, sa takých barbarstiev nedopúšťali. Tak v Maďarsku, ako aj v samotnom Nemecku sa orgány verejnej moci zdržali hore spomenutých ukrutností pri vystahovaní Židov. Zmienené pomery sú veľmi zarmucujúce i pôsobením zvláštnych okolností; hovorí sa, že sa násilnosti páchané na Slovensku vyvolávajú zámerne, aby sa pred verejnou mienkou dokázalo, že ku zmieneným krutostiam nedošlo ani v Maďarsku, kde vládne protestant, tým menej v Nemecku, kde vládnu svetské osoby, navyše príslušníci národno-socialistickej strany, ale jedine na Slovensku, kde je na čele vlády katolícky kňaz, kde popredné miesta má v rukách klerikálna strana pomenovaná podľa apoštolského protonotára Hlinku. To vzbudzuje jednak hlboký zármutok v duši citlivejších ľudí, jednak sa tým krivdí katolíckej veci, pretože je nemálo tých, ktorí sa domnievajú, že apoštolská Svätá stolica nie je dostatočne informovaná o poľutovaniahodných barbarstvách, a preto nepozdvihne svoj hlas proti týmto ukrutnosťami. Preto som pokladal za svoju povinnosť podať vznešenej Apoštolskej nunciatúre čo najúprimnejšiu a najzdvorilejšiu správu o tej veci, ktorá vzbudzuje medzi katolíckym klérom najväčší odpor; ponížene prosím, aby ráčila láskavo dosiahnuť u Svätej apoštolskej stolice, že by táto svojím milostivým zásahom primäla veľadôst. pána prezidenta našej republiky ako katolíckeho kňaza k tomu, aby sa zastavili hore spomenuté ukrutnosti páchané na Židoch, aby sa podľa možnosti napravili krivdy na nich spáchané, a aby sa Židom, ktorí sú už pokrstení – bez ohľadu na to, kedy prijali krst – alebo ešte len teraz majú byť pokrstení a zdržujú sa v Slovenskej republike, vrátila plná sloboda a ľudské práva; tí, čo zotrývajú v židovstve, nech sú pri deportáciách ušetrení od akejkoľvek krutosti protiviacej sa kresťanskému duchu. Keby toto nebolo možné, nech Svätá stolica ráči vyzvať veľadôst. pána prezidenta, aby sa vzdal svojho úradu a odovzdal ho svetskej osobe, nech ódium z uskutočňovania nariadení tzv. židovského kódexu nepadne na hlavu katolíckeho kléru, resp. na celú Katolícku cirkev. Ak by si však vyžadovali okolnosti a záujmy Cirkvi, ako aj odvrátenie väčšieho zla ohrozujúceho blaho Cirkvi, aby veľadôst. pán prezident Tiso ostal na svojom mieste a vykonával prezidentský úrad, bolo by potrebné, aby bol nútený vrátiť sa do svetského stavu, a tým by sa dokázalo, že Cirkev rozhodne nesúhlasí s hore spomenutým zaobchádzaním vlády so Židmi.

36 KAMENEC, Ivan –PREČAN, Vilém –ŠKOVŘÁNEK, Stanislav. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*. Bratislava 1992

Manifest gréckokatolíckych duchovných a veriacich, prijatý na sobore 28. apríla 1950 v Prešove

Sestry a bratia, veriaci a duchovní Gr.[écko]kat.[olíckej] cirkvi v Československu!

Nadišiel čas naplnenia vôle Božej a vôle ľudu. Pred stáročiami narušená jednota svätého pravoslávia sa obnovuje. Počet gr.[écko]kat.[olíckych] duchovných a veriacich na území nášho štátu, ktorí sa vracajú do lona Pravoslávnej cirkvi, neustále rastie. Idúc za hlasom svojho svedomia a vyplňajúc vôľu Božiu, celé gr.[écko]kat.[olíckej] dediny sa vracajú k pravoslávniu, od ktorého boli naši predkovia násilím odtrhnutí. Rozrastá sa tento pohyb, lebo náš veriaci ľud môže konečne dnes myslieť a konať slobodne. My, oprávnení zástupcovia a predstavitelia všetkého gr.[écko]katolíckeho ľudu v Československu, ktorí vidíme v tomto spravodlivom hnutí veriacich a duchovných vôľu Božiu, zišli sme sa dnes vo vedomí plnej zodpovednosti pred Bohom a ľuďmi, aby sme nielen vyslovili radosť nad tým, že sa prejavujú a uskutočňujú živelné túžby početných našich spolubratov za návrat k svätému pravoslávniu, ale aby sme v súhlase s Božou vôľou a s Božou pomocou osvetlili cestu všetkým našim spolubratom k návratu do lona Pravoslávnej cirkvi. Vypočujte náš hlas, lebo nás k tomuto kroku priviedla Božia prozreteľnosť a spoznanie túžob mnohých našich veriacich a duchovných. Z veľkej milosti a vôle Božej dožili sme sa takého usporiadania vecí v našom pozemskom živote, že odveké zlo, držiace náš ľud v porobe a biede, duchovnej a hmotnej, bolo zmetené a nič viac u nás nestojí v ceste dobru, láske a pravde, v minulosti tak často šliapanej, znásilňovanej a prekrúcanej. Riadením Božím sa stalo, že náš veľký východný slovanský brat Sovietsky zväz, že slovanské Rusko zvíťazilo vo svätej vlasteneckej vojne nad temnými silami diabla, ktoré sa chystali nielen pomocou meča, ale aj hrubým zneužitím Kristovho Kríža, ohňom a prelievaním krvi zotročiť celý svet a vyhubiť z neho slovanské národy. Vďaka tomuto historickému a spravodlivému víťazstvu národov bratského Sovietskeho zväzu v druhej svetovej vojne a jeho pomoci, ktorú od začiatku poskytoval a poskytuje národom Československej republiky, môžeme aj my svoju vlasť budovať na spravodlivých základoch v súhlase s pravými zásadami kresťanstva, ako štát pracujúceho ľudu.

Takýmto riadením Božím aj my gr.[écko]katolíci pred tristo rokmi Rímom a uhorskou šľachtou – teda nie Božskou, ale svetskou mocou násilne odtrhnutí od viery našich pravoslávnych slovanských bratov – dožili sme sa konečne dní, keď môžeme hovoriť a konať slobodne. Túto možnosť nám dáva ľudovodemokratické zriadenie našej republiky, jej zákony, jej ústava, ktorá každému občanovi zabezpečuje slobodne sa hlásiť k takému vierovyznaniu, ako sám chce, a nedovolí na nikom páchať v mene náboženstva násilie.

Nadišla historická chvíľa, v ktorej so všetkou zodpovednosťou pred Bohom a dejinami obraciame sa na vás ostatných, sestry a bratia, veriaci a duchovní Gr.[écko]kat.[olíckej] cirkvi v Československu s týmto manifestom: Komu slúžila Únia, ako vieme z histórie, bola uzavretá medzi Rímom a zradným podplateným mukačevským biskupom Tarasovičom tajne, bez vedomia veriaceho pravoslávneho ľudu a veľkej väčšiny duchovenstva. Veriaci pravoslávny ľud vo svätom a spravodlivom hneve Tarasoviča vyhnal a s Úniou sa nikdy nezmieril. Nezmieril sa preto, lebo videl v nej nie dielo Božie, ale pletichy diabla slúžiace na posilnenie svetskej nadvlády pápežovej; kráľovskej a zemepanskej moci, nad slovanským pravoslávny ľudom. Politike meča a ohňa, namierenej proti slovanským národom a priečiacej sa všetkým božským aj cirkevným zákonom, mala slúžiť Únia a často aj proti vôli nevinného nášho veriaceho ľudu slúžila, a to vždy na jeho škodu. Od východnej Cirkvi, ktorej baštou sa stalo pravoslávne slovanské Rusko, rozišiel sa pred deväťsto rokmi Rím a pápež preto, lebo sa nechvejne pridržiavala pravej Kristovej viery, správala sa Kristovými zásadami a márne vystríhala Cirkev na západe pred úpadkom, do ktorého sa rútila preto, že pápež a biskupi viac ako o Boha a o spásu duší starali sa o dobytie svetskej moci, o ovládnutie sveta nie silou lásky Kristovho učenia, ale násilím podľa vzoru pohanského, výbojného Ríma. Na získanie stratených pozícií, na upevnenie svetskej moci cudzincov na slovanskom území, násilne vnútili pred tristo rokmi čiastke pravoslávneho ľudu Úniu. Veriaci ľud ju neuznal a bojoval proti nej. Vytrvale vzdoroval v karpatskej oblasti stupňujúcemu sa tlaku cudzincov. O tomto zápase hovorí boj Bohdana Chmelnickeho za národnú a náboženskú nezávislosť, prvý a druhý marmarošský proces, Dobrianskeho hnutie

37 MANDZÁK, Daniel Atanáz. Dokumenty k Akcii „P“. Prešovský „sobor“. Bratislava 2014

za návrat k východnému ohradu a konečne stále rastúca živelná túžba širokých vrstiev veriaceho ľudu vrátiť sa do lona Pravoslávnej cirkvi. Mocné bolo toto hnutie, ale vždy ho nemilosrdne potlačili. Mohli ho však potlačiť len preto, lebo pápež a cisár, biskup a gróf robili si navzájom žandára, keď moc a bohatstvo jedného z nich bolo ohrozené. Pravoslávna cirkev si zachovala apoštolskú čistotu viery Kristovej až dodnes, zatiaľ čo Rímska cirkev stala sa nástrojom v rukách Ríma a pápeža, spriahnutého s nepriateľmi všetkého pracujúceho ľudu a opravdivých kresťanov, s diablami, ktorí vyvolali aj poslednú skazonosnú svetovú vojnu a chystajú sa na vojnu ďalšiu. Za mier, lásku a porozumenie. Na takéto ciele mala slúžiť a bola zneužívaná aj Gr.[écko]kat.[olícka] cirkev. V bratovražednom boji proti pravoslávnym ruským bratom hynul náš ľud v prvej svetovej vojne na Karpatoch. A keď po skončení tejto vojny medzi gr.[écko]katolíckimi sa opäť rozprúdil pohyb o návrat k pravoslávniu, bol vatikánskou politikou a jej slúžiacimi biskupmi a svetskými pánmi udusený preto, lebo už boli hotové plány, ako použiť Gr.[écko]katolícku cirkev proti Sovietskemu zväzu, ktorý bol vždy nádejou utláčaného ľudstva. Tieto plány boli totožné so zločinnými plánmi Hitlera na zotročenie sveta, najmä sveta slovanského. Týmto plánom Rím žehnal a s jeho vraždiacimi armádami posielal do Ruska v Ríme vo „východnom ústave“ vyškolených tzv. kňazov, ktorí mali byť Hitlerovi nápomocní pri udržiavaní poriadku a poslušnosti na obsadenom území Sovietskeho zväzu a šíriť tam ohňom a mečom Úniu. Zatiaľ čo Rímska cirkev, najmä jej vysokí predstavitelia na čele s pápežom podporovali alebo aspoň mlčky schvaľovali Hitlerove výčiny, Pravoslávna cirkev, jej veriaci, kňazi aj najvyšší predstavení bránili ju aj so zbraňou v ruke a vo svätej a spravodlivej vojne podstupovali mučenícku smrť práve tak, ako ju podstúpil československý pravoslávny biskup Gorazd a jeho duchovní v Prahe. Spravodlivý Boh nedal zvíťaziť pekelným silám zla, ale žehnal víťazstvu spravodlivej veci, za ktorou bok po boku bojujúcich národov, nechcejne stála všeruská Pravoslávna cirkev. Týmto silám, silám mieru žehná Boh aj dnes. Rastú a mohutnejú, lebo chcú pokoj, mier, lásku a porozumenie, lebo vystupujú na obranu pokojamilovného ľudstva proti šialeným úmyslom osnovateľov novej vojny, s ktorými sa spojil tiež Vatikán, ktorý zatahuje do tohto spojenectva celú Gr.[écko]kat.[olícku] cirkev. Preto opúšťame Úniu, preto ju odsudzujeme. Nepriniesla nám nikdy v minulosti nič dobrého, a len ďalšie nešťastie by mohla priniesť v budúcnosti. Spravodlivý poriadok, ktorý na území tohto štátu môže budovať pracujúci ľud podľa svojej vôle, vďaka dejinnému víťazstvu dobra nad zlom v poslednom svetovom zápase, zabezpečuje každému občanovi slobodu náboženského presvedčenia. Toto je pre nás historická príležitosť, lebo po prvý raz je takáto sloboda nielen vyhlásená, ale aj v praxi zachovaná. Keď sloboda v príslušnosti k Cirkvi, tak sloboda aj pre nás! Nikto nám viac nemôže prekážať vrátiť sa k pravoslávniu, ani biskupi zapredaní Rímu a svetovému imperializmu, lebo náboženskú slobodu proklamoval a garantuje všetok statočný pracujúci ľud našich národov. Za naším rozhodnutím bude stáť on, jeho zákony a jeho autorita. Tomuto ľudu tiež chceme predovšetkým slúžiť. Opúšťame Úniu a vraciame sa do lona svätého pravoslávia nielen preto, aby sme formálne odčinili historické bezprávie, ale preto, aby sme gréckokatolíckych veriacich zachránili pred ďalším nebezpečenstvom, ktoré im hrozí zo strany Ríma, pápeža a vysokého duchovenstva. Denne sme svedkami toho, ako sa toto duchovenstvo púšťa podľa príkazu Vatikánu do boja za nastolenie starého, nespravodlivého a protikresťanského spoločenského poriadku, ktorý dovoľoval hŕstke boháčov potlačovať a vykorisťovať väčšinu národa. Aj kláštory zatiahli do tejto činnosti, trestuhodnej nielen podľa zákonov platných v našom štáte, ale aj podľa večných zásad Kristovho učenia. No zatiaľ čo naši biskupi nútia duchovenstvo k takejto práci, zneužívajúc zásadu poslušnosti tým, že ich nabádajú na trestné činy, priechiace sa aj božským aj svetským zákonom, početné drobné duchovenstvo ich opúšťa, ukazuje cestu späť k pravoslávniu a zachraňuje tak ako dobrý pastier stádo svojich veriacich.

Prečo opúšťame Úniu?

Opúšťame Úniu a vraciame sa do svätého pravoslávia, lebo ono je našou pôvodnou a jedinou pravou matkou Cirkvou, ktorej charakter odpovedá skutočnej kresťanskej morálke a ktorá je schopná viesť veriaci ľud do šťastnej budúcnosti vtedy, keď si po veľkom utrpení vybojoval slobodu, dôstojné práva človeka a buduje také spoločenské zriadenie, v ktorom niet pánov a poddaných, niet boháčov a zobrakov. Opúšťame Úniu a vraciame sa do Pravoslávnej cirkvi preto, lebo ona je tak hlboko mravne zachovalá, že je schopná niesť ideál mieru a zbratania medzi národmi sveta, lebo ono stojí po boku tých spravodlivých a mohutných mierových síl, ktoré jedine môžu privodiť Božie kráľovstvo pokoja, lásky a šťastia tu na zemi.

Opúšťame Úniu, preto lebo Vatikán je ten, ktorý rozdeľuje svet na východ a západ. Jemu sú bližšie západné štáty Španielsko, Francúzsko, Amerika a ich svetské bohatstvo ako národy slovanské, ktoré po dlhom utrpení aj proti nepriazni Ríma sa dopracovali vlastnými silami konečne slobodného života. Rím rozdeľuje svet, ale naše snahy o dobrodenie kresťanstva, náboženského života a celého ľudstva, nevyklučujú nikoho.

Opúšťame Úniu preto, aby sme prehĺbili náš náboženský život v zmysle skutočných zásad Kristovho učenia a vrátili sa k pravému, nefalšovanému životu kresťana. Obraciame sa na svojich pravoslávnych bratov, veriacich i duchovných, aby nás prijali medzi seba s porozumením, aby nám umožnili návrat do prirodzenej jednoty s nimi, aby nám pomohli obsiahnuť všetky tie veľké mravné hodnoty, bohatstvo viery aj obrodu, ktoré Pravoslávna cirkev si zachovala. Nám je tento prechod prirodzený, lebo napriek útlaku a nástrahám sme si zachovali vieru, po predkoch podstatne nenarušenú a obrad, aj keď miestami ochudobnený, predsa len slovanský.

Rozchádzame sa s Vatikánom.

Vyhlasujeme na tomto mieste zrušenie Únie s cudzím, našim národom vždy nepriateľským Vatikánom. Ako oprávnení zástupcovia všetkých veriacich, ktorí patrili do Gréckokatolíckej cirkvi v ČSR vyhlasujeme, že Únia s Vatikánom je zrušená a v dôsledku toho prestala existovať v ČSR aj Gréckokatolícka cirkev, ktorej údovia aj duchovenstvo s farami a kostolmi patria odo dnešného dňa do lona svätej Pravoslávnej cirkvi.

Vyhlasujeme to v presvedčení, že toto naše rozhodnutie nájde všetko porozumenie a podporu u našej milovanej vlády a zboru povereníkov. Pri tejto príležitosti slávnostne vyhlasujeme, že sme za bratské spolunažívanie a kresťanskú znášanlivosť so všetkými vierovyznaniami na území nášho štátu. Vážime si každé hlboké a úprimné náboženské presvedčenie. Pridržiavajúc sa svojej viery chceme s každým vo vzájomnom porozumení a zhode spolupracovať pri vytváraní šťastného života na území našej krásnej a drahej vlasti. Hlboko si vážime najmä tých vlasteneckých kňazov Rím.[sko]kat.[olíckej] cirkvi, ktorí nechcú mať nič spoločného s našmu ľudu nepriateľskou politikou Vatikánu a vysokých cirkevných hodnostárov, ale ako dobrí pastieri svojich veriacich vedú ich po správnej ceste k pokoju a šťastiu. Sledujeme tento pohyb s veľkými sympatiami a očakávame od neho nielen prekazenie všetkých ďalších zločinných pokusov na zneužitie náboženstva proti našej drahej Československej republike, nášmu osloboditeľovi a ochrancovi Sovietskemu zväzu, ale aj významný príspevok k obrozeniu kresťanstva vôbec. Vyhlasujeme, že vo svojom úsilí nájdu u nás plnú podporu a pomoc. Gréckokatolícki duchovní! Vypočujte pozorne hlas svojich veriacich, ktorí chcú žiť skutočným životom kresťana v jednote s Pravoslávnou cirkvou. Buďte im dobrými pastiermi a pomôžte im v uskutočnení tohto úmyslu. Zvestujte z kazateľníc, oznámte v mestách, dedinách, kopaniciach, lazoch, že je koniec potupnej Únie. Nedajte sa nikým zastrašiť! Za vami stojí váš veriaci ľud. Vašou povinnosťou v tejto historickej chvíli, vašim posvätným poslaním je viesť veriaci ľud po ceste, pre ktorú sa rozhodol, pre návrat k svätému pravoslávniu. Tento ľud bude žehnať vašim krokom, jeho láska, vernosť a vďačnosť bude pre vás veľkým zadostučinením, že vtedy, keď bolo treba konať, nestáli ste bokom, ale ste sa postavili na čelo v týchto historických dňoch.

Gréckokatolícki veriaci! Obracajte sa na svojich duchovných pastierov so žiadosťou, aby vás bezpečne zaviedli do lona svätej Cirkvi pravoslávnej, viery vašich otcov. Nedajte sa pomýliť nikým, najmä nie vysokými cirkevnými hodnostármi, ktorí tým, že sa odcudzili svojmu ľudu, ktorému mali predovšetkým slúžiť, a zradili ho, zradili aj zásady pravého kresťanstva. Pravoslávna cirkev je našou rodnou matkou a víta náš návrat. Pričinnme sa všetci, aby tento návrat bol dôstojný a jednotný, aby sme pred celým svetom manifestovali, že sme urobili koniec bezpráviu spáchanému na našich praotcoch.

Nadišla dejinná chvíľa návratu!

Ďakujeme Bohu, že po stáročiach blúdenia vrátili sme sa späť k viere našich predkov – do slávnej svätej Pravoslávnej cirkvi!

Uznesenie soboru gr.[écko]kat.[olíckeho] duchovenstva a veriacich

Sobor gréckokatolíckeho duchovenstva a veriacich, ktorý sa zišiel 28. apríla t.[ohto] r.[oka] v Prešove

a ktorý svojimi 820 delegátmi predstavuje celú Gréckokatolícku cirkev v ČSR, konštatuje, že Rím z ume-
lých príčin odtrhol sa v 11. storočí od prvopočiatočnej bratskej Pravoslávnej – sobornej cirkvi, snažiac sa
nanútiť svoju vôľu celej Cirkvi. Cirkevná únia bola násilne nanútená našim národom v 17. storočí rím-
skokatolíckym feudálnym Rakúsko-Uhorskom ako most, ktorý viedol k odnárodňovaniu a polatinčeniu
nášho slovenského a ukrajinského národa. V terajších podmienkach, keď naše národy vďaka historické-
mu víťazstvu Sovietskeho zväzu v poslednej vojne a vďaka historickému víťazstvu nášho pracujúceho
ľudu v slávnych februárových dňoch získali slobodu a zbavili sa vykorisťovania, bolo by nerozumným
a škodlivým podporovať naďalej myšlienku únie s Vatikánom, s jedným z hlavných pilierov podpalačov
novej vojny. Za danej situácie bolo by priamo neodpustiteľnou chybou udržiavať v našich národoch vzá-
jomnú nenávisť, odcudzenie a bratovražednú borbu, ktorú vyvolala násilne a umele nanútená únia.

Vychodiac z týchto skutočností sobor veriacich a duchovných gréckokatolíckej Prešovskej a pridružených
diecéz sa rozhodol:

1. zrušiť ustanovenie Užhorodskej únie z roku 1646, poťažne 1649,
2. zlikvidovať úniu, odísť od Ríma a prinavrátiť sa do lona otcovskej našej svätej pravoslávnej viery,
3. opierajúc sa o slová Krista „Nech budú všetci v jednote“, t.[o] j.[est], že kresťania majú byť jed-
notní v láske a úcte k Bohu rozhodujúc o zjednotení s Ruskou svätou pravoslávnu cirkvou, so-
bor považuje za potrebné požiadať Jeho Svätosť patriarchu moskovského a celého Ruska Alexeja
o prijatie pod jeho cirkevnú jurisdikciu. Sobor považuje ďalej za potrebné požiadať Jeho Vysokoosvietenosť exarchu a metropolitu pražského a celého Československa Jelevferija, aby ráčil in-
formovať o týchto rozhodnutiach Jeho Svätosť patriarchu moskovského a celého Ruska Alexeja,
vládu Československej republiky, zbor povereníkov, ministra a povereníka pre veci cirkevné.
4. V súvislosti s návratom do svätej Pravoslávnej cirkvi rozhodol sa sobor poslať telegramy Jeho
Svätosti patriarchovi moskovskému a celého Ruska Alexejovi, Jeho Vysokoosvietenosti exarchovi
a metropolitovi pražskému a celého Československa Jelevferijovi, prezidentovi republiky Klemen-
tovi Gottwaldovi, predsedovi SNR Karolovi Šmidkemu, ministrovi pre veci cirkevné a podpred-
sedovi vlády Zdeňkovi Fierlingerovi, a povereníkovi pre veci cirkevné Ladislavovi Holdošovi.

Sobor aklamačne a jednohlasne prijal toto uznesenie a schválil spontánnym súhlasom manifest.

Nasledujú podpisy.

VLÁDNE NARIADENIE Č. 70/1968 Zb.³⁸

VLÁDNE NARIADENIE z 13. júna 1968 o hospodárskom zabezpečení Gréckokatolíckej cirkvi štátom

Vláda Československej socialistickej republiky nariaďuje podľa zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom:

§ 1

Pre hospodárskej zabezpečenie Gréckokatolíckej cirkvi štátom obdobne platí vládne nariadenie č. 219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení Rímskokatolíckej cirkvi štátom.

§ 4

Toto nariadenie nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia.

Dr. Husák, v. r.

38 Zbierka zákonov č. 70/1968

Vyhlásenie gréckokatolíckych duchovných

My gréckokatolícki duchovní, ktorí sme sa zišli na celodiecéznom stretnutí 4. decembra 1989 v Prešove, podávame toto vyhlásenie:

Plne sa hlásime k požiadavkám Občianskeho fóra a iniciatívy Verejnosc' proti násiliu. Sme za všetky požiadavky, ktoré chcú nastoliť právo, spravodlivosť a slobodu v demokratickom štáte.

Gréckokatolícka cirkev, ktorá má v súčasnej dobe päťstotisíc veriacich v 201 farnostiach a 218 duchovných vrátane dôchodcov, v roku 1950 bola násilným spôsobom zlikvidovaná a administratívnym zásahom včlenená do Pravoslávnej cirkvi. Prevažná väčšina kňazov a veriacich s tým nesúhlasila, pretože tzv. Prešovský sobor nikto nezvolal z kompetentných cirkevných predstaviteľov a biskupi boli internovaní a neskoršie odsúdení.

Na základe petičnej akcie kňazov a veriacich činnosť Gréckokatolíckej cirkvi bola obnovená vládny m nariadením č. 70/68 13. júla 1968.

Preto znovu dvíhame svoj hlas a s dôverou predkladáme svoje žiadosti:

- 1. Žiadame vládne orgány o zrušenie všetkých vládnych nariadení vyplývajúcich z mylných informácií tzv. Prešovského soboru.*
- 2. Podávame sťažnosť pre porušenie § 4 ods. 2. zák. 22/1964 zb. o prevedení zmien geodézie ČSSR v zápisoch o evidencii nehnuteľností v majetku Gréckokatolíckej cirkvi, v súlade s pôvodnými zápsmi v pozemkovej knihe.*
- 3. Žiadame rehabilitáciu otca biskupa Pavla Gojdiča a ďalších nespravodlivo stíhaných a odsúdených za Gréckokatolícku cirkev.*
- 4. Stotožňujeme sa s požiadavkami ostatných cirkví v ČSSR o zrušenie štátneho dozoru nad cirkvami a udeľovaní štátneho súhlasu k duchovnej činnosti.*
- 5. Vytvoriť podmienky na aktivizáciu činnosti v oblasti výstavby, výučby, vzdelávania, mužských a ženských reholných družení a všetkých pastoračných potrieb zodpovedajúcim súčinnosti.*

Vyzývame všetkých našich kňazov a veriacich, aby tieto naše požiadavky presadzovali v duchu kresťanskej lásky.

150 gréckokatolíckych duchovných Prešovskej diecézy

³⁹ SLOVO, Roč. XXI I., 1990, č. 1, s. 3

ZÁVER

Východné kresťanstvo reprezentované na Slovensku Gréckokatolíckou a Pravoslávnou cirkvou ovplyvnilo vývoj slovenskej spoločnosti v priebehu stáročí. Úsek dejín od byzantskej misie na Veľkej Morave po koexistenciu v Uhorsku je spoločným dedičstvom oboch komunít.

Dôležitým medzníkom bolo zjednotenie v Užhorode, ktoré vytvorilo nové podmienky pre činnosť východnej Cirkvi na našom území. Následný dlhodobý proces zjednocovania sa zavŕšil koncom 18. storočia a jeho zviditeľnením bolo erigovanie Mukačevského biskupstva. Ide o odlišnú formu, ale aj významný úsek spoločnej histórie v trvaní do konca 19. storočia.

Začiatkom 20. storočia sa rozvinulo pravoslávne hnutie. Počet pravoslávnych narastal na úkor gréckokatolíkov a viedol k neželanému spoločenskému napätiu. Vláda Československej republiky a predstavitelia Gréckokatolíckej a Pravoslávnej cirkvi našli spoločný konsenzus spolužitia koncom 20. rokov 20. storočia.

Priaznivý vývoj však narušila druhá svetová vojna a mocenské ciele Sovietskeho zväzu. Pravoslávna cirkev v Československu prišla o svoje vedenie počas nacistickej okupácie a navyše jej významní lídri z prostredia ruskej emigrácie opustili krajinu tesne pred príchodom Červenej armády. Sovietska moc rekonštruovala cirkevné štruktúry, ktoré pod jurisdikciou Moskovského patriarchátu pomáhali realizovať bezprecedentnú likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Výsledkom bolo vzopretie gréckokatolíkov a destabilizácia pomerov na východnom Slovensku.

Neúplné obnovenie Gréckokatolíckej cirkvi prebehlo v roku 1968 a k vyriešeniu vzájomných sporov mohli predstavitelia oboch cirkví pristúpiť až po páde komunistického režimu. V poslednej dekáde 20. storočia sa im to podarilo uskutočniť vďaka vzájomnému úsiliu cirkví a vlády Slovenskej republiky. Po úspešnej konsolidácii mohli rozvíjať činnosť v náboženskej, charitatívnej a vzdelávacej oblasti.

Dejinná skúsenosť s pozitívnymi aj negatívnymi dôsledkami je cennou devízou oboch komunít, ktorou prispievajú k spoločensko-náboženskému životu na Slovensku.

SUMMARY

Eastern Christianity, represented in Slovakia by the Greek Catholic and Orthodox Churches, has influenced the development of Slovak society over the centuries. Both the common history and the coexistence of the two churches in one geographical area have brought diverse experiences that both churches keep in mind.

Arrival of St. Cyril and Methodius meant the entry of the Constantinople tradition and the Byzantine rite into our territory. The joint journey was replaced by gradual division and reunification in the Uzhorod Union. Eastern Christianity in the territory of today's Slovakia has acquired a new quality within the Catholic Church. In cooperation with monarchs and popes, the organizational structure of the Greek Catholic Church improved, the quality of the clergy increased, and religious and social activity expanded. At the turn of the 19th and 20th centuries, during the crisis of the monarchy, tensions among Eastern Christians also increased and the number of Orthodox believers increased. The Greek Catholic and Orthodox Churches found a common consensus of coexistence in the Czechoslovak Republic. An unprecedented disruption occurred in 1950, when the communist regime liquidated the Greek Catholic Church and administratively transferred believers to the Orthodox Church. The result was a revolt of Greek Catholics and a destabilization of conditions in eastern Slovakia.

The incomplete restored church took place in 1968, and the representatives of both churches could only resolve their disputes after the fall of the communist regime. In the last decade of the 20th century, they managed to do this thanks to the mutual efforts of the churches and the government of the Slovak Republic. After successful consolidation, they were able to develop activities in the religious, charitable and educational fields.

The university textbook, which deals with their history, contains basic materials for study and focuses on important milestones in their history. It contains general information about the origin of Eastern Christianity and presents in chronological order knowledge of the history of the churches that represent it in Slovakia from the 9th to the 21st century.

POUŽITÉ A ODPORÚČANÉ ZDROJE

- AMBROS, Pavel. *Křesťanský Východ a Západ: inkulturace a interkulturace. Příspěvek k současné recepci tradic v české teologii*. Brno 2017.
- BABJAK, Ján. *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*. I. zväzok, Prešov 2009.
- BABJAK, Ján. *Zostali verní. Osudy gréckokatolíckych kňazov*. II. zväzok, Prešov 2011.
- BARNOVSKÝ, Michal. Biskup Pavel Gojdič ako objekt politiky. In MAREK, Pavel. *Osobnosť v Cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno 2006, s. 531 – 545.
- BARNOVSKÝ, Michal. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku po druhej svetovej vojne. In BALOGH, Margit (ed.). *Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás, Magyarországon es Szlovákiában 1945 után. Konfessie, cirkevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945*. Budapest 2008, s. 263 – 288.
- BARNOVSKÝ, Michal. Biskup Pavel Peter Gojdič a jeho doba. In BIRČÁK, Ján ed. *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov 2004, s. 225 – 254.
- BARNOVSKÝ, Michal: Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu roku 1950. In *Soudobé dějiny*. Rroč. VIII, 2001, č. 2 – 3, s. 312 – 331;
- BELEJKANIČ, Imrich. *Unionizmus ako ekleziologický problém*. Prešov 1999
- BEUDOUELLE, Guy. *História Cirkvi. AMATECA Učebnica katolíckej teológie*. Diel XIV.. Prešov 2005, s. 192 – 218.
- BORZA, Peter – JAMBOR, Peter. Náčrt histórie Gréckokatolíckej teologickej fakulty v Prešove od 19. storočia do prvej dekády 21. storočia. In *Theologos – teologická revue*. Roč. 16, 2014, č. 1.
- BORZA, Peter – GRADOŠ, Juraj (eds.). *Historický schematizmus farností Prešovskej metropolie. Prešovská archieparchia*. Prešov 2016.
- BORZA, Peter – MANDZÁK, Daniel Atanáz. Z podzemia na svetlo. In <http://www.impulzrevue.sk/article.php?353>
- BORZA, Peter. *Blahoslavený Vasil' Hopko : prešovský pomocný biskup (1904 – 1976)*. Prešov 2003
- BORZA, Peter. Cirkev na pomedzí Východu a Západu. In *Universum : revue České křesťanské akademie*. Roč. XXX, 2020, č. 2, s. 46-49.
- BORZA, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v rokoch 1939 – 1945*. Prešov 2017.
- BORZA, Peter. *Gréckokatolícka cirkev a Židia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Prešov 2017.
- BORZA, Peter. Gréckokatolícka cirkev a Židia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In *Historický časopis*. Roč. 65, 2017, č. 3.
- BORZA, Peter. *Gréckokatolícka cirkev na okupovaných územiach Československa 1938 – 1945*. Košice 2019.
- BORZA, Peter. Prevod gréckokatolíckych chrámov do správy pravoslávnej cirkvi a ich navrátenie v druhej polovici 20. storočia. In *Monument revue*. Roč. 6, 2018, č.1, s. 49-55.
- BRADY, Joel. *Transnational conversions: greek catholic migrants and rusky orthodox conversion movements in Austria-hungary, Russia, and the Americas (1890 – 1914)*. Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh 2012. (<http://d-scholarship.pitt.edu/11919/>)

- BUGEL, Walerian. *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby*. Olomouc 2003.
- CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov 2013.
- CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice 2014.
- DOLEŽALOVÁ, Markéta (ed.). *Velehrad vás volá!* Praha 2017.
- FIAMOVÁ, Martina - JAKUBČIN, Pavol. *Prenasledovanie cirkvi v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava 2010.
- GRADOŠ, Juraj. Dokument Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *Historický časopis*. Roč. 64, 2016, č. 3.
- GRADOŠ, Juraj. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1818*. Prešov 2019.
- HARAKSIM, Ľudovít: Užhorodská únia a východné Slovensko. In *Historický časopis*. Roč. 42, 1997, č. 2.
- HARBULOVÁ, Ľubica (ed.). *Kapitoly z dejín Podkarpatskej Rusi 1919 – 1945*. Prešov 2015.
- HETÉNYI, Martin – IVANIČ, Peter. *Cyrilo-metodské dedičstvo a Nitra*. Nitra 2012.
- HIRKA, Ján. *Pod ochranou Márie. Pastier v službe Cirkvi*, Prešov 2013.
- HORNÁČEK, Jozef. *Konfesné právo upravujúce postavenie gréckokatolíckej cirkvi na území Slovenska po roku 1918*. Bratislava 2011.
- JAKUBČIN, Pavol (ed.). *Skryté pôsobenie cirkví na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. Bratislava 2018.
- JAŠEK, Peter (ed.). *1989. Rok zmeny*. Bratislava 2017.
- KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov 2015.
- LACKO, Michal. *Svätí Cyril a Metod*. Trnava 2011.
- LACKO, Michal. *Užhorodská únia*. Rím 1965.
- LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku Katolíckej cirkvi*. Ružomberok 2009.
- LETZ, Róbert. Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918 – 1950. In DORULA, Ján (ed.) *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava s. 101 – 118.
- LETZ, Róbert. *Dokumenty k procesu s katolíckymi biskupmi Vojtaššákom, Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom*. Bratislava 2007.
- LETZ, Róbert. Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov 2001.
- LIŠKA, Anton. Užhorodská únia a gréckokatolíci v Hornom Uhorsku. In <https://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/uzhorodska-unia-a-greckokatolici-v-hornom-uhorsku> (10. 03. 2021)
- LIŠKA, Anton – GOJDIČ, Ivan. *História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku*. Prešov 2015.
- LONDAK, Miroslav – MICHALEK, Slavomír a kol.. *20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja*. Bratislava 2013.
- MAGOCSI, Paul Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov 2016.
- MAGOCSI, Paul Robert. *Rusíni na Slovensku*. Prešov 1994.

- MANDZÁK, Daniel Atanáz. *Blahoslavený Metod Dominik Trčka, prvý protoigumen gréckokatolíckych redemptoristov na Slovensku (1945 – 1950)*. Michalovce 2006.
- MANDZÁK, Daniel Atanáz. *Dokumenty k Akcii P. Prešovský „sobor“*. Bratislava 2014.
- MAREK, Pavel – BORZA, Peter. *Násilné vystěhování řeckokatolíckého duchovenstva do českých zemí a jeho návrat na Slovensko*. In *Historica : revue pro historii a příbuzné vědy*. Roč. 8, 2017, č. 1, s. 56 – 68.
- MAREK, Pavel – LUPČO, Martin: *Nástin dějin Pravoslávne cirkve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslavi v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860 – 1992*. Brno 2012.
- MLYNÁRIK, Ján. *Osud banderovců a tragédie řecko-katolícké cirkve*. Praha 2005.
- MOJZEŠ, Marcel. *Spiritualita kresťanského východu. Vybrané kapitoly. Druhé doplnené vydanie*. Záborské 2018.
- PEKAR, Atanasij. *Narisi istoriji Cerkvi Zakarpatija. Tom I., Eparchične oformleinňa*. Rim 1967
- PEKAR, Atanáz. *Historic Background of Eparchy of Prjashev*. Pittsburgh 1968.
- PEKAR, Athanasius. *The Eparchy of Mukachevo with historical outlines*. Pittsburgh 1979.
- PEKÁR, Martin et al. *Ethnic minorities in Slovakia in the years 1918 – 1945*. Prešov 2011.
- PEKÁR, Martin. *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov 2007.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava 1997.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku (1948 – 1953)*. Bratislava 1999.
- PEŠEK, Ján – BARNOVSKÝ, Michal. *V zovretí normalizácie. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989*. Bratislava 2004.
- PETRÍK, Lubomír (ed.). *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda*. Prešov 2012.
- POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její histórie, vědy a kultury*. Praha 2008.
- POTAŠ, Marián. *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča OSB M*. Prešov 2001.
- RATKOŠ, Peter. *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice 1990.
- RYCHLÍK, Ján – RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha 2016.
- SLIVKA, John. *Historical Mirror Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884 – 1963*. Brooklyn, New York 1978. ([https://archive.org/details/HistoricalMirrorGreekRiteCatholics1884 – 1963](https://archive.org/details/HistoricalMirrorGreekRiteCatholics1884-1963))
- SZABO, Miloš. *Východní kresťanské cirkve. Stručný přehled sjednocených i nesjednocených církví kresťanského východu*. Praha 2016.
- ŠKOVIERA, Andrej. *K problematike identity východných katolíckych cirkví*. In LICHNER, Miloš – MARINČÁK, Šimon, ŽEŇUCH Peter (zost.). *Kultúrna identita gréckokatolíckov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva I I. Súbor štúdií*. Bratislava 2013.
- ŠKOVIERA, Andrej. *Svätí slovanskí sedmopočetníci*. Bratislava 2010.
- ŠOLTĚS, Peter, *Tri jazyky štyri konfesie. Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši*. Bratislava 2009.

- ŠTURÁK, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 - 1989*. Prešov 2018.
- ŠTURÁK, Peter. *Pavol Peter Gojdič OSB M. Prešovský – prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960)*. Prešov 2013.
- ŠVORC, Peter. *Zakletá zem Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Praha 2006.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava 2013.
- VANAT, Ivan. *Narysy novitňoj istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččyny I. (1918 – 1938)*. Prešov 1990.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená I. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*. Praha 1990.
- VAŠKO, Václav. *Neumlčená I I. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce*. Praha 1990.
- ZLÁMAL, Bohumíl. *Svatí Cyril a Metod*. Řím, 1985.
- ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia*. Ružomberok 2009.
- ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II*. Košice 2009.
- ZUBKO, Peter. O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *SLAVICA SLOVACA*. Roč. 51, 2016, č. 1, s. 3 – 9.
- ŽEŇUCH, Peter. *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava 2002.

Na pomedzí Východu a Západu

Vybrané kapitoly z dejín východných kresťanov na Slovensku

Vysokoškolská učebnica

Autor: doc. ThDr. Peter Borza, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2021

Počet strán: 96

Rozsah: 8 AH

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-574-0028-8 (e-publikácia)

